

เท่าทันสื่อ : อำนาจในมือพลเมืองดิจิทัล

โสภิตา วีรกุลเทวัญ

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิส่งเสริมสื่อเด็กและเยาวชน

สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน กรุงเทพฯ

โดยการสนับสนุนจาก

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

•

พิมพ์ครั้งแรก มิถุนายน 2561

จำนวน 1,000 เล่ม

•

ศิลปกรรม วันทนีย์ มณีแดง

พิมพ์ที่ หจก. วนิดา การพิมพ์

•

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

โสภิตา วีรกุลเทวัญ.

เท่าทันสื่อ : อำนาจในมือพลเมืองดิจิทัล.

กรุงเทพฯ: สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน. 2561. 158 หน้า

รู้เท่าทันสื่อ เท่าทันข้อมูลข่าวสาร และเท่าทันดิจิทัล 2.พลเมืองดิจิทัล

ISBN 978-616-93114-0-9

คำนำ

เนื่องด้วยสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) ดำเนินงานเรื่องการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศและดิจิทัลในหลายด้าน ด้านหนึ่งคือการจัดงานสัมมนาระดับประเทศในประเด็นเรื่องการรู้เท่าทันสื่อฯ มาแล้วอย่างน้อยสองครั้งในช่วงสามปีที่ผ่านมา โดยร่วมมือกับภาคีเครือข่ายที่สำคัญ ได้แก่ ศูนย์ประสานงานเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง Thai Civic Education Center (TCE) และ สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ในการสัมมนาแต่ละครั้งได้เชิญวิทยากรที่มีความรู้ ความสามารถ มาแลกเปลี่ยนพูดคุยในเรื่องนี้ แต่ละท่านได้ให้แง่คิดที่สามารถนำไปต่อยอดในการผลักดันการทำงานเรื่องการรู้เท่าทันสื่อฯ ต่อไปได้ จึงเกิดความคิดในการนำประเด็นเหล่านั้นมาเผยแพร่ในรูปแบบหนังสือ เมื่อคุณโสภิตา วิจารณ์เทวัญ ซึ่งเคยทำงานสื่อและเคยอยู่ในทีมนโยบายที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องสื่อมาเป็นเวลาหลายปี ได้กรุณารับเป็นบรรณาธิการและนักเขียน ผลงานการเขียนเล่มนี้จึงได้มีการนำเสนอข้อมูลมากกว่าประเด็นการพูดคุยในวงสัมมนา แต่ยังคงเป็นการค้นคว้า รวบรวมและเรียบเรียงประเด็นสำคัญที่มีการอภิปรายในระดับสากลตลอดจนสถานการณ์สำคัญในประเทศไทยช่วงที่ผ่านมา

การนำเสนอข้อมูล ในหนังสือ “เท่าทันสื่อ อำนาจในมือพลเมืองดิจิทัล” ช่วยทำให้เราเห็นบทบาทของภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคพลเมืองทั้งในระดับองค์กร และระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างทักษะการรู้เท่าทันสื่อฯ เพื่อเปลี่ยนสถานะจากผู้ใช้นิต เป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีความตื่นรู้และสร้างความเปลี่ยนแปลงในสังคม ในขณะที่เดียวกันข้อมูลหลายส่วนทำให้เราเท่าทันในบทบาทของรัฐหรือหน่วยงานเอกชนที่สามารถ

เข้ามาควบคุมการสื่อสารที่ดูเหมือนมีเสรีภาพอย่างเต็มเปี่ยมได้อย่างที่เราคาดไม่ถึงด้วย ประเด็นนี้ทั้งคุณสุภิญญา กลางณรงค์ อธิการบดี กสทช. และคุณจิรนุช เปรมชัยพร แห่งเว็บไซต์ประชาไทได้ให้แง่คิดไว้อย่างน่าสนใจ

หลายประเด็นในหนังสือเป็นเรื่องที่ดิฉันเห็นว่า เป็นประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการผลักดันงานเรื่องรู้เท่าทันสื่อฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์จากสหรัฐอเมริกา ที่ คุณ Pam Steager นักวิจัยอาวุโสประจำ Media Education Lab นำเสนอกรอบการทำงานเรื่องรู้เท่าทันสื่อในระบบการศึกษา ซึ่งดิฉันเห็นสอดคล้องกับคุณ Steager ที่ว่า การทำให้คนในชุมชนเข้าใจเรื่องรู้เท่าทันสื่อนับเป็นโจทย์ท้าทายเป็นอย่างยิ่ง ในช่วงท้ายของหนังสือ ยังได้นำเสนอบทบาทขององค์กรกำกับดูแลสื่อในสามประเทศ ได้แก่ ออสเตรเลีย สหราชอาณาจักร และไทย ซึ่งทำให้เราเห็นว่า องค์กรกำกับดูแลในต่างประเทศได้ใช้ข้อมูลจากการทำงานวิจัยเพื่อนำมาออกแบบนโยบาย ดังเช่นตัวอย่างของ Ofcom แห่งสหราชอาณาจักร มีการทำวิจัยเรื่อง การใช้สื่อของเด็กแต่ละกลุ่มและสำรวจมุมมองของผู้ปกครอง ข้อมูลเหล่านี้ถูกนำมาใช้ในการออกแบบนโยบายเรื่องเท่าทันสื่อของสังคมที่นั่น ซึ่งแนวทางลักษณะนี้ น่าจะเป็นประโยชน์ในการนำมาประยุกต์ใช้สำหรับสังคมไทย

ดิฉันหวังว่า หนังสือเล่มนี้คงจะเป็นประโยชน์กับทุกท่านที่สนใจและผลักดันเรื่องการรู้เท่าทันสื่อ ในสังคมไทย และขอขอบคุณเครือข่ายภาคีทุกองค์กรที่ได้ร่วมทำงานผลักดันเรื่องการรู้เท่าทันสื่อฯ ตลอดจนนางงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่ให้การสนับสนุนการทำงานมาโดยตลอด

เข็มพร วิรุณราพันธ์

สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.)

บทเกริ่นนำ	5
บทที่ 1 MIDL กับการสร้างพลเมือง	11
บทที่ 2 จากผู้ใช้เน็ต สู่พลเมืองดิจิทัล	25
บทที่ 3 พลเมืองกับการเท่าทันรัฐและเอกชน	41
บทที่ 4 เท่าทัน “ข่าวปลอม” ในยุคหลังความจริง	57
บทที่ 5 การใช้ MIDL ประสพการณ์ในการศึกษาของไทย และสหรัฐอเมริกา	77
บทที่ 6 พลังพลเมืองเพื่อสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม	91
บทที่ 7 วิดีโอออนไลน์ พื้นที่สื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจใหม่	103
บทที่ 8 เฟซบุ๊ก บทสนทนาของพลเมือง	119
บทที่ 9 รณรงค์ในโลกออนไลน์จะได้ผลอะไร?	129
บทที่ 10 บทบาทขององค์กรกำกับดูแลนโยบายสื่อ	143

งานเขียนเรื่อง **เท่าทันสื่อ อำนาจในมือพลเมืองดิจิทัล** เป็นการเรียบเรียงมุมมอง แนวคิดและข้อเสนอของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่เห็นว่ายุคเทคโนโลยีดิจิทัล เปิดช่องทางการสื่อสารที่หลากหลายให้กับประชาชน ซึ่งการรู้เท่าทันสื่อฯ เป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างพลังจาก “ผู้ใช้เน็ต” ผู้การเป็น “พลเมือง” ที่มีอำนาจในการสร้างสรรค์และเปลี่ยนแปลง การเท่าทันในทักษะเหล่านี้ ไม่เพียงครอบคลุมเรื่องเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในฐานะ “ผู้ใช้” เท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์อีกหลายชุด ซึ่งล้วนมีตลาดหรือเอกชน และบทบาทของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในระดับชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเป็นส่วนตัว หรือการเลือกรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อที่ถูกกำกับโดยกฎหมายและตลาด ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ประสบการณ์จากต่างประเทศหลายแห่งพบว่า การรู้เท่าทันสื่อฯ ถือเป็นนโยบายระดับชาติที่ภาคส่วนต่าง ๆ ร่วมมือกันเพื่อพัฒนาพลเมืองประชาธิปไตยทั้งในและนอกระบบการศึกษา บางประเทศมีข้อกำหนดในกฎหมายว่า การรู้เท่าทันสื่อฯ เป็นหน้าที่ขององค์กำกับดูแลสื่อที่ดำเนินการกิจดังกล่าว นอกจากนี้หนังสือยังได้รวบรวมข้อมูลปรากฏการณ์และความเคลื่อนไหวสำคัญที่รัฐในบางประเทศใช้รับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น fake news เป็นต้น รวมถึงการนำเสนอกรณีของพลเมืองในหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยที่ใช้สื่อเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการเมือง

เนื้อหาที่นำเสนอในหนังสือมาจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ประกอบด้วยการนำเสนอของวิทยากรในกิจกรรม MIDL การค้นคว้าข้อมูลที่ปรากฏในเว็บไซต์ สำนักข่าวและงานศึกษาวิจัยทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในบางประเด็น โดยระยะเวลาในการค้นคว้าและเรียบเรียงอยู่ระหว่างช่วงเดือนพฤศจิกายน 2560 ถึง มีนาคม 2561

กิจกรรม MIDL ที่กล่าวถึง ได้แก่ การสัมมนาในเรื่อง การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล (Media Information and Digital Literacy-MIDL) อำนาจในมือพลเมือง ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง จัดขึ้นระหว่างวันที่ 20-21 กรกฎาคม พ.ศ. 2560 และงาน MIDL Week 2017 ซึ่งจัดขึ้นระหว่างวันที่ 6-10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560 ทั้งสองงานจัดที่กรุงเทพมหานคร โดย สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) ร่วมกับกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และศูนย์ประสานงานเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย (Thai Civic Education Center-TCE)

เนื้อหาในหนังสือแบ่งออกเป็น 10 บท

บทแรก MIDL กับการสร้างพลเมือง ทำไม MIDL จึงเกี่ยวข้องกับพลเมือง? ในบทเริ่มต้นนี้ เข็มพร วิรุณราพันธ์ แห่งสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน บอกเล่าเกี่ยวกับความสำคัญของการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศและดิจิทัล ว่ามีความเกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยอย่างไร รวมทั้งที่มาของแนวคิด MIDL กับพลเมือง 3 แบบ ซึ่งเป็นแนวคิดที่สสย. และเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตยนำเสนอ

บทที่สอง จากผู้ใช้เน็ต สู่พลเมืองดิจิทัล นำเสนอหลักการพื้นฐานของพลเมืองดิจิทัล และทักษะในการรับมือในโลกดิจิทัล รวมทั้งพูดคุยกับจิรนุช เปรมชัยพร แห่งเว็บไซต์ประชาไท ว่าด้วยเรื่องที่ว่าพลเมืองดิจิทัลควรตระหนัก

บทที่สาม พลเมืองกับการเท่าทันรัฐ และเอกชน ชวนผู้อ่านไปพิจารณาแง่มุมเรื่องราวที่สุภิญญา กลางณรงค์ อดีตกรรมการ กสทช. และยิ่งชีพ อัชฌานนท์ แห่ง iLaw นำเสนอเกี่ยวกับบทบาทของรัฐและเอกชนที่เข้ามากำกับ ควบคุมการสื่อสารที่ดูเหมือนมีเสรีภาพบนโลกออนไลน์โดยมีตัวอย่างกรณีการปิดเฟซบุ๊กชั่วคราว ในปี พ.ศ. 2557 ซึ่งสะท้อนความร่วมมือในการควบคุมสื่อออนไลน์ระหว่างรัฐและเอกชน

บทที่สี่ **เท่าทัน “ข่าวปลอม” ในยุคหลังความจริง** ช่วงสองปีมานี้ มหาอำนาจในโลกล้วนจำละหวั่นกับปัญหา fake news เรามาสำรวจกันว่า ประเทศในทวีปอเมริกา ยุโรป และเอเชีย รับมือกับเรื่องนี้กันอย่างไร และ ลักษณะ fake news ของไทย รวมทั้งการรับมือแบบเวทีไทยของรัฐไทยเป็นอย่างไร

บทที่ห้า **การใช้ MIDL ประสบการณ์ในการศึกษาของไทยและสหรัฐอเมริกา** ขณะที่สหรัฐอเมริกาส่งเสริมการใช้ iPadagogy ในประเทศไทย ผู้บริหารกระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายห้ามนักเรียนในสถานศึกษาทุกระดับใช้มือถือในห้องเรียน เรื่องนี้เป็นอย่างไร เราจะได้เรียนรู้ผ่านมุมมองของ นักวิจัยจาก Media Education Lab แห่งสหรัฐอเมริกา และ อรรถพล อนันตวรสกุล แห่ง TCE

บทที่หก **พลังพลเมืองเพื่อสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม** โซเซียลมีเดีย เป็นโอกาสในการสื่อสารของพลเมืองและองค์กรที่ทำงานเคลื่อนไหวในประเด็นสาธารณะในสายตาของวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ แห่งไปโอไทย เขาเล่าประสบการณ์และมุมมองที่พลเมืองต้องเท่าทันในการรับข่าวสาร ร่วมกับ ศศิน เฉลิมลาภ แห่งมูลนิธิสิทธิชนาคะเสถียร

บทที่เจ็ด **วิดีโอออนไลน์ พื้นที่สื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจใหม่** การใช้วิดีโอและเผยแพร่ออนไลน์ เป็นเครื่องมือแสดงพลังของการสื่อสารในสังคมพหุวัฒนธรรมที่อุดมไปด้วยความหลากหลายและความแตกต่าง นับตั้งแต่เรื่องศาสนา สิทธิทางเพศ การเมือง ทิศทางการพัฒนา ฯลฯ บทนี้จะทำความรู้จักกับแนวทางการทำงานการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจใหม่ของนักกิจกรรมทางสังคม

บทที่แปด **เฟซบุ๊ก บทสนทนาของพลเมือง** แพลตฟอร์มอย่างเฟซบุ๊กได้เปิดกว้างให้กับคนธรรมดาทั่วไปที่ไม่ได้มีทุนทางสังคมมาก่อน สามารถเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น เปิดประเด็นทางสังคมและการเมือง

บอกเล่าเรื่องราวผ่านการโพสต์และแชร์ภาพหรือความเห็น เนื้อหาบทนี้ชวนไปดูตัวอย่างกรณีชนพื้นเมืองในแคนาดา การส่งเสียงจากเด็กชาวปาเลสไตน์ การเล่าประสบการณ์ของผู้หญิงไทยที่ถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในเรือนจำและการล่วงละเมิดทางเพศ

บทที่เก้า ธรรมชาติในโลกออนไลน์จะได้ผลอะไร ในยุคเทคโนโลยีดิจิทัล พลเมืองมีอำนาจมากขึ้นจริงหรือไม่ และสามารถนำการเปลี่ยนแปลงได้มากน้อยเพียงใด ? ช่วยกันหาคำตอบจากตัวอย่างการรณรงค์ #Me Too ที่มีผู้ใช้ทวีตเตอร์ติดแฮชแท็กดังกล่าวมากกว่า 1.7 ล้านทวีตใน 85 ประเทศ และ ขบวนการร่วมเพื่อประชาธิปไตยในฮ่องกง ตลอดจนการเคลื่อนไหวคัดค้านพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ในเมืองไทย

บทที่สิบ บทบาทองค์กรกำกับดูแลนโยบายสื่อ การส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อเป็นหน้าที่ของใคร ? ในสหราชอาณาจักร พบว่า Ofcom องค์กรกำกับดูแลสื่อ มีข้อบัญญัติในกฎหมายที่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงต่อภารกิจนี้ ขณะที่ ACMA ของออสเตรเลีย มีภารกิจเพื่อเตรียมพลเมืองของเขาเพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมในเศรษฐกิจดิจิทัล น่าสนใจและติดตามดูว่าแล้วในประเทศไทยรับมือในเรื่องนี้อย่างไร

บทที่ 1

MIDL กับการสร้างพลเมือง

“MIDL เป็นกระบวนการสร้างสรรค์สังคม
เพื่อให้พลเมืองมีทักษะในการตั้งคำถาม
วิพากษ์ วิจาร์ณ สื่อสารอย่างสร้างสรรค์
และการส่งเสริมเรื่อง MIDL จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำ
ของพลเมืองในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร
และมีทักษะในการสื่อสาร”

มุมมองของ เข็มพร วิรุณราพันธ์

การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล (Media Information and Digital Literacy - MIDL) เป็นชุดคำที่ได้รับการนิยามและอธิบายโดยบุคคลหลายสาขาวิชาชีพ ทั้งในแวดวงการศึกษา นิเทศศาสตร์ การตลาด และการเมือง อีกทั้งเปลี่ยนแปลงไปตามสถานที่และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ เช่น ในทวีปอเมริกาเหนือ นิยามการรู้เท่าทันสื่อว่า เป็นเรื่องชุดสมรรถนะของการสื่อสาร ประกอบด้วย ความสามารถในการเข้าถึง (access) วิเคราะห์ (analyze) ประเมิน (evaluate) สื่อสาร (communicate) ข้อมูลต่าง ๆ ที่มาในรูปแบบที่หลากหลาย และยังเห็นว่า การรู้เท่าทันสื่อช่วยเสริมพลังของประชาชนให้มีทักษะในการวิพากษ์วิจารณ์, เป็นผู้ผลิตงานสร้างสรรค์ต่าง ๆ ขณะที่ในทวีปเอเชีย อย่างประเทศญี่ปุ่น กระทรวงศึกษาธิการของญี่ปุ่นเผยแพร่เรื่องดังกล่าว มาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2544 โดยเสนอนิยาม การรู้เท่าทันสารสนเทศ (information literacy) ประกอบด้วยสี่เรื่อง ได้แก่ ความสามารถในการประเมินหรือตัดสินใจ การเลือกสรร การจัดการ และการประมวลผลข้อมูล ข่าวสาร, ความเข้าใจในลักษณะของสังคมสารสนเทศ ผลกระทบของข้อมูล ข่าวสารต่อสังคมและมนุษย์, การตระหนักในความสำคัญของข้อมูลข่าวสาร และความรับผิดชอบ, ความเข้าใจในพื้นฐานของศาสตร์ด้านสารสนเทศ การเรียนรู้ทักษะการทำงานพื้นฐานของข้อมูลข่าวสารและเครื่องมืออุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะคอมพิวเตอร์

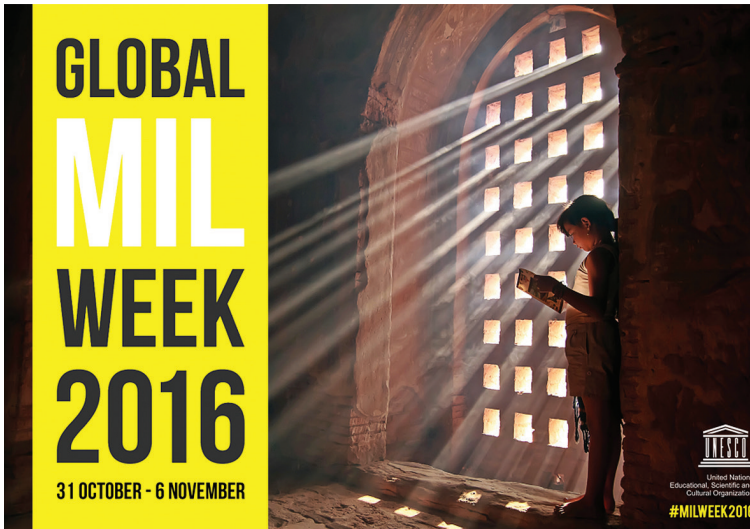
ก่อน พ.ศ. 2540 ประเทศทางแถบตะวันตก ได้นำเรื่องการเรียนรู้เท่าทันสื่อ มาเชื่อมโยงกับการเสริมสร้างพลังพลเมือง ในแง่มุมที่ว่า พลเมืองสามารถ เปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์จากผู้ถูกกระทำ (passive) ในฐานะผู้รับสื่อ มาเป็นผู้กระทำ (active) ที่สามารถวิจารณ์หรือท้าทายขนบธรรมเนียมแบบเดิม และโครงสร้างของวัฒนธรรมสื่อพาณิชย์ รวมถึงหาหนทาง เปิดพื้นที่ให้กับเสียงและวาทกรรมของพลเมืองด้วย

สำหรับในประเทศไทย ชุดคำนี้ปรากฏในสังคมไทยมาราวสองทศวรรษ ยุคเริ่มต้นมีการใช้คำโดด ๆ ว่า “รู้เท่าทันสื่อ” ที่มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า media literacy เข็มพร วิรุณราพันธ์ ผู้จัดการสถาบัน สื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) ผู้คลุกคลีอยู่ในวงการ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการคุ้มครองเด็กและเยาวชน และส่งเสริมสื่อสร้างสรรค์สำหรับเยาวชน เล่าว่า จากประสบการณ์การทำงานในยุคแรก ๆ มุ่งเน้นที่ การวิเคราะห์ให้เห็นบทบาทและผลกระทบที่มาจาก การนำเสนอของสื่อที่มีต่อกลุ่มคนต่าง ๆ โดยเฉพาะ กลุ่มเด็กและเยาวชน เช่น ปัญหาผลกระทบจาก โฆษณา ปัญหาเด็กติดเกม หรือภัยที่มาพร้อมกับ สื่อใหม่ ขณะที่ขอบเขตของเรื่องการเรียนรู้เท่าทันสื่อฯ มีความลึกซึ้งมากกว่านั้น นับตั้งแต่การติดตาม ข้อมูลข่าวสาร การพัฒนาความสามารถในการ ถอดรหัสหรือวิเคราะห์ข้อมูลที่ปรากฏในสื่อ การขยายโอกาสของประชาชน ในการเข้าถึงข้อมูลและสามารถใช้ข้อมูลเหล่านั้นมาตัดสินใจและวางแผน ใช้ชีวิตของพวกเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกในยุคปัจจุบันที่ภูมิทัศน์สื่อ เปลี่ยนแปลงไปมาก การรู้เท่าทันสื่อฯ จึงเป็นทักษะ เครื่องมือที่แต่ละคน ควรเรียนรู้ฝึกฝนเพื่อให้สามารถคิดวิเคราะห์ข้อมูล และใช้เทคโนโลยีให้เกิด ประโยชน์อย่างสร้างสรรค์ได้

เข็มพร วิรุณราพันธ์
ผู้จัดการ สถาบันสื่อเด็ก
และเยาวชน (สสย.)

เข้มพร ในฐานะหัวเรือใหญ่แห่ง สสย. ร่วมกับ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างสรรค์เสริมสุขภาพ (สสส.) และ ศูนย์ประสานงานเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย (Thai Civic Education Center-TCE) ได้ร่วมกันจัดกิจกรรมในการอบรมเรื่องการทำหนังสือกับกลุ่มครูและนักการศึกษาหลายรุ่น เมื่อปี พ.ศ. 2559 สสย. และเครือข่าย ได้รับรางวัล Media and Information Literacy and Intercultural Dialogue จาก UNESCO รางวัลนี้สนับสนุนองค์กรที่ส่งเสริมงานเท่าทันสื่อ โดยในงาน Global Media and Information Literacy Week ซึ่งจัดขึ้นในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2559 ที่ประเทศบราซิล ในครั้งนั้นได้มีตัวแทนจากประเทศไทยเดินทางไปรับรางวัล

UNESCO มอบรางวัลแก่ สสย. ในฐานะองค์กรทำงานส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ
ในงาน Global Media and Information Literacy Week 2016
ที่บราซิล เมื่อต้นเดือนพฤศจิกายน 2559

ที่มาภาพ : เว็บไซต์ยูเนสโก

ยูเนสโกให้ความสำคัญในการทำงานเรื่องรู้เท่าทันสื่อและสารสนเทศ มาก่อนล่วงหน้าหลายปีแล้ว จากเอกสารใน พ.ศ. 2556 เรื่อง Media and Information Literacy : Policy and Strategies Guidelines ได้มีการนำเสนอ ความเชื่อมโยงของการรู้เท่าทันสื่อกับข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีดิจิทัล โดยคำนึงถึงการเข้าถึงของประชาชนที่กว้างขวาง การหลอมรวมของช่องทาง การเผยแพร่สารสนเทศและสื่อในหลากหลายรูปแบบ เพื่อพัฒนาประชาชน ให้มีสมรรถนะที่จำเป็นในการแสวงหาข่าวสารที่เป็นประโยชน์มากที่สุดและ สามารถใช้เสรีภาพในการแสดงออก และเนื่องจากการหลอมรวมเทคโนโลยี ทำให้ไม่อาจจะแยกการรู้เท่าทันออกไปตามแต่ละประเภทของสื่อได้ ยูเนสโก จึงได้สร้างกรอบความคิดที่กว้างขวางครอบคลุมภายใต้แนวคิดเรื่อง Media and information literacy หรือ MIL

จะเห็นได้ว่า ในช่วงแรก ชุดคำที่เกี่ยวข้องกับการรู้เท่าทัน ยังประกอบ ไปด้วยคำสองคำ คือ Media Literacy หรือ รู้เท่าทันสื่อ และ Information คือ เท่าทันสารสนเทศ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2560 ทาง สสย. และเครือข่าย จึงได้เพิ่มเติมคำว่า ดิจิทัล (Digital) มารวมภายใต้ชุดคำที่เรียกว่า เท่าทันสื่อ สารสนเทศและดิจิทัล (Medial Information and Digital Literacy-MIDL) โดย เมื่อกลาง พ.ศ. 2559 สสย. ร่วมกับเครือข่ายได้จัดระดมความเห็นในการ นิยามความหมายของคำว่า MIDL เพื่อให้เห็นการเชื่อมโยงของความหมาย การรู้เท่าทันสื่อฯ และความเป็นพลเมือง

คำถามสำคัญในการจัดการประชุมครั้งนั้น คือ พลเมืองที่มีความ สามารถในการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศและดิจิทัลต้องมีความรู้ ทักษะและ คุณลักษณะ หรือค่านิยมอย่างไรบ้าง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ ถือเป็นขั้นตอนของ ความพยายามที่จะผลักดันให้แนวคิด MIDL สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับ กระบวนการเรียน การสอนในการศึกษาทุกระดับและสามารถประยุกต์ใช้ กับงานพัฒนาต่าง ๆ ได้

สสย.และเครือข่ายได้พัฒนาความร่วมมือกับสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม (กสทช.) เพื่อสร้างความเข้าใจแนวคิดดังกล่าว ผ่านกิจกรรมหลายรูปแบบ กิจกรรมครั้งสำคัญ ได้แก่ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2558 ร่วมกันจัดงานสัมมนาวิชาการ เรื่อง *Media and Information Literacy in the Digital Era* ต่อมาในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560 สสย.ร่วมกับ สสส. และศูนย์ประสานงานเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย จัดสัมมนาเรื่อง *MIDL อำนาจในมือพลเมือง ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง* การสัมมนาทั้งสองครั้งได้เชิญวิทยากรทั้งชาวไทยและต่างประเทศจากหลายทวีปมาร่วมแบ่งปันประสบการณ์ ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้ฝ่ายต่างๆ ที่มีบทบาทและสนใจในการขับเคลื่อนสังคม ได้รับฟังบทเรียนของประเทศที่ให้ความสำคัญการใช้แนวคิด MIDL ในการพัฒนาพลเมืองที่มีความกระตือรือร้นในสังคม

การสัมมนาเรื่อง MIL in the Digital Era
ที่มาภาพ : เว็บไซต์ กสทช.

เซ็มพร เห็นว่า MIDL เป็นกระบวนการสร้างสรรค์สังคมเพื่อให้พลเมืองมีทักษะในการตั้งคำถาม วิพากษ์วิจารณ์ สื่อสารอย่างสร้างสรรค์ และการส่งเสริมเรื่อง MIDL จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำของพลเมืองในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และมีทักษะในการสื่อสาร

“ถ้าเราไม่มีการส่งเสริมในเรื่องนี้ เราจะพบความเหลื่อมล้ำระหว่างคนที่เข้าถึงกับคนที่เข้าไม่ถึงข้อมูล คนที่เป็นเจ้าของแหล่งข้อมูลจะมีอำนาจเหนือคนอื่น ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการแสดงความคิดเห็น หรือทำให้เกิดช่องว่างและความไม่เท่าเทียมระหว่างคนที่มีทักษะกับคนที่ไม่มีความรู้ทักษะในการสื่อสาร”

การสร้างพลเมืองที่กระตือรือร้นมีความแตกต่าง หลากหลายวิธีการตามแต่สถานการณ์และกลุ่มเป้าหมาย เช่น กลไกเสริมสร้างให้กลุ่มเด็กและเยาวชนมีพลังในการปกป้องตนเองจากการใช้หรือรับข้อมูลข่าวสารในโลกดิจิทัลนับเป็นวิธีการหนึ่ง อย่างไรก็ตาม หลายประเทศเลือกใช้วิธีการผลักดันให้ MIDL เป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษา เพื่อฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ให้กับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ในศตวรรษที่ 21

ในมุมมองของเซ็มพร การรู้เท่าทันสื่อฯ ในยุคปัจจุบันไม่ใช่การปกป้องโดยการปิดกั้นเด็กและเยาวชนจากสื่อแบบต่าง ๆ ในทางกลับกัน เด็กและเยาวชนควรได้รับการฝึกฝนให้มีความรู้เรื่องการใช้สื่อฯ เรื่อยกตัวอย่างประสบการณ์ในแคนาดา เช่น องค์กร MediaSmarts ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่ไม่หวังผลกำไร องค์กรแห่งนี้ได้เข้าไปทำงานกับกระทรวงศึกษา เพื่อลดช่องว่างของความรู้ที่ครูตามไม่ทันและเพิ่มพูนเนื้อหาที่ยังไม่มีปรากฏในตำรา เช่นเดียวกับประสบการณ์ในฮ่องกง ซึ่งมีนักวิชาการที่ทำงานเรื่องการใช้สื่อฯ เห็นว่า ในอนาคต การศึกษาจะเป็นเครือข่ายดิจิทัลและวางอยู่บนฐานของการเรียนรู้ตลอดชีวิต การศึกษาจะไม่ได้จำกัดอยู่ที่โรงเรียนเพียงอย่างเดียวอีกต่อไปแล้ว แต่การศึกษาจะกลับมาอยู่ที่ประชาชนโดยประชาชนสามารถที่จะเรียนรู้และเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ได้

สำหรับในประเทศไทย เข็มพร ยกตัวอย่าง เครือข่ายพลเมืองเน็ต ซึ่งเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายของกลุ่มพลเมืองผู้ใช้ อินเทอร์เน็ตที่มีความเชื่อร่วมกันในเรื่องสิทธิเสรีภาพในการแสวงหาข้อมูล ข่าวสาร การแสดงออก การปกป้องสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง เสรีภาพของสื่อและการสนับสนุนสื่อพลเมือง โดยเครือข่ายนี้ คำนึงถึงหลัก 5 ประการในการทำงาน ได้แก่ สิทธิในการเข้าถึง (access) สิทธิในความเป็นส่วนตัว (privacy) สิทธิในการร่วมตัดสินใจ (participatory) สิทธิในการเป็นเจ้าของร่วม (commons) เสรีภาพในการแสดงออก (expression)

ตัวอย่างข้างต้นที่เข็มพรหยิบยกขึ้นมา เพื่อชี้ให้เห็นว่า ภายใต้อำนาจรัฐสื่อในยุคปัจจุบันแตกต่างไปจากเดิม ผู้รับสื่อไม่เพียงต้องพัฒนาทักษะเพื่อให้ตนเองสามารถดูแลปกป้อง คัดกรองข้อมูลข่าวสาร แต่ในขณะเดียวกันควรเป็นผู้ใช้สื่อที่สามารถใช้ช่องทางที่หลากหลายเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างความเป็นธรรมในสังคมในฐานะพลเมืองได้อีกด้วย แต่การจะพลิกผันตนเองเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นได้นั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการฝึกฝนทักษะการเท่าทันในด้านต่าง ๆ

แนวคิด MIDL กับ พลเมือง 3 แบบ

คำว่า “พลเมือง” เป็นมโนทัศน์ที่มีความสลับซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ตลอดเวลา การเชื่อมโยงเรื่อง MIDL กับพลเมืองในมุมมองที่สสย. และ TCE เสนอนั้น เป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากนักการศึกษา ชื่อ Joel Westheimer แห่งมหาวิทยาลัย Ottawa ประเทศแคนาดา เขาเป็นผู้ที่สนใจการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (Civic Education) งานของเขาในเรื่องประชาธิปไตยกับการศึกษาได้อ้างคำกล่าวของนักทฤษฎีการเมืองท่านหนึ่งที่บอกว่า “ประชาธิปไตยหาใช่รูปแบบการสมาคมที่มีอยู่ตามธรรมชาติไม่ มันเป็นสิ่งประดิษฐ์ของจินตนาการที่ต้องได้รับการปลูกฝัง”¹ นั้นหมายความว่า หากความเป็นประชาธิปไตยไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวเราตามธรรมชาติมาแต่เกิด การศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการสอนเรื่องประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้ คนส่วนใหญ่จึงเห็นตรงกันว่า โรงเรียนเป็นสถาบันสำคัญในการปลูกฝัง “ประชาธิปไตย” ให้กับนักเรียนเพื่อส่งเสริมให้พวกเขาเป็น “พลเมืองดี” แต่ความหมายของประชาธิปไตยและพลเมืองดีของแต่ละกลุ่มคนแตกต่างกันไป

จากการศึกษาโปรแกรมของโรงเรียนมัธยมในแคนาดาที่มีเป้าหมายเพื่อให้นักเรียนได้ฝึกฝนการเป็นพลเมืองที่ดีในสังคมประชาธิปไตย Joel Westheimer พบว่า วิสัยทัศน์ว่าด้วยความเป็นพลเมืองผู้สังคมประชาธิปไตย มีสามรูปแบบ ได้แก่ พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ (Personally Responsible Citizen) พลเมืองที่มีส่วนร่วม (Participatory Citizen) และพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมในสังคม (Justice – oriented Citizen)

.....
¹ <http://journals.sfu.ca/cje/index.php/cje-rce/article/viewFile/2901/2193/> 11/21/2017

แนวคิดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล กับ พลเมือง 3 แบบ

MIDL

พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ
สามารถเข้าถึงสื่อที่หลากหลาย สามารถค้นหา และคัดกรองข้อมูลตาม มีทักษะการระบุ ประเมินคุณค่าของเนื้อหาข่าว หรือสื่อที่แชร์ หรือรับและใช้ให้ตนประโยชน์ต่อตนเอง และครอบครัว อย่างปลอดภัย มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติตามบรรทัดฐาน และข้อร้องเรียนที่ได้ทราบแก่ผู้เกี่ยวข้องที่ได้รับผลกระทบโดยตรง

พลเมืองที่มีส่วนร่วม
นอกจากความรู้ ความเข้าใจ และทักษะ ที่มีในพลเมืองขั้นที่ 1 แล้ว พลเมืองที่มีส่วนร่วมจะรู้ สื่อ สารสนเทศ และสื่อดิจิทัลเป็นอย่างดีในทางสื่อสารสังคมของตนเอง และรวมกลุ่มกันเมื่อจำเป็น เพื่อยุติปัญหา และพัฒนาสื่อ ข่าวสาร แหล่งสารสนเทศที่ได้ตอบสนองต่อกลุ่มและชุมชน

พลเมืองมุ่งเน้น
ความรับผิดชอบในสังคม
มีความรู้และเข้าใจในเรื่อง โครงสร้าง ระบบสื่อ สารสนเทศ สื่อสังคม ใช้เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่มี มีบทบาทในวิถีชีวิตการแก้ไขปัญหา และพัฒนาในระดับโครงสร้างกฎหมาย วัฒนธรรม

สามารถเข้าถึงสื่อที่หลากหลาย
มีความรู้ ประเมินคุณค่า ของสื่อ สื่อสังคม และสื่อดิจิทัลตาม
ค้นหากรอง เลือกสรร ใช้สื่อให้ประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว
ร้องเรียนหากพบปัญหาเป็นผลกระทบโดยตรง

เข้าถึงขอบข่ายที่รู้เรื่องสื่อประเภทต่างๆ สามารถเข้าถึงสื่อที่ถูกต้องเหมาะสม
สร้างสื่อได้ ใช้สื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและกลุ่ม
รวมกลุ่มหรือเชื่อมโซ่กับกรณที่ใช้เป็นเป้าหมาย

เข้าใจระบบโครงสร้างสื่อ มีบทบาท กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ช่องว่างของการสร้างและการใช้สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม
ใช้สื่อเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงสังคม
รวมกลุ่ม ผลักดันให้เกิดปัญหาสื่อในระดับโครงสร้าง มีบทบาท หรือเสนอกฎหมาย กฎระเบียบ

สามารถเข้าถึงแหล่งสารสนเทศที่หลากหลาย
เข้าใจความต้องการของตนเองในการใช้ประโยชน์จากข่าวสาร
วิเคราะห์ ประเมินคุณค่า คุณภาพ ความน่าเชื่อถือของข่าวสารและแหล่งสารสนเทศได้
ค้นหากรอง เลือกสรร ใช้ให้ตนประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว
มีความรับผิดชอบต่อข่าว ข่าวสาร กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องสื่อ

สำรวจข้อมูลความต้องการและทัศนคติของสังคมที่เป็นไปเกี่ยวกับกลุ่ม
มีบทบาทในการพัฒนาทัศนคติของชุมชนในแง่ของสารสนเทศที่ตรง
จัดตั้งกลุ่มในภาคท้องถิ่น สื่อสารระหว่าง
เผยแพร่สารสนเทศที่มีคุณค่าต่อท้องถิ่น
ร้องเรียนไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตาม
ประสงค์สารสนเทศในสื่อประเภทต่าง ๆ

เข้าใจระบบและโครงสร้างของแหล่งสารสนเทศ และส่วนที่เชื่อมโยงกัน
ค้นหาข้อขัดข้อง
รวมกลุ่มผลักดันให้เกิดการแก้ปัญหาระบบข้อมูลข่าวสารในปัจจุบันโครงสร้าง
ใช้ประโยชน์ของสื่อเพื่อการเคลื่อนไหวสังคมและสิทธิทางการเมือง
แยกแยะแหล่งออก (Freedom of Expression) ส่งเสริมสังคมที่เป็นธรรม

สามารถเข้าถึงสื่อดิจิทัล เทคโนโลยีที่หลากหลาย
รู้และคิดค้นได้ในเรื่องจากเทคโนโลยี การใช้งาน กฎระเบียบ
สิทธิส่วนบุคคล
รู้วิธีการค้นหา เลือกสรร นำมาใช้ในการเรียนรู้ต่อตนเองได้
สร้างเนื้อหาเฉพาะ ซึ่งสามารถช่วยแก้ปัญหา มีความรับผิดชอบต่อ
ร้องเรียนหากพบปัญหาเป็นผลกระทบ

ใช้สื่อดิจิทัลที่รู้เรื่องกลุ่ม ชุมชนออนไลน์ สื่อสารอัตลักษณ์เฉพาะให้
กลุ่มออนไลน์
ค้นหาถึงชุมชนรวมและสื่อในทางเข้าถึง ผลกระทบการใช้
สื่อดิจิทัลของตนเอง และผู้อื่นในสื่อต่างๆ
รวมกลุ่มพัฒนาองค์การระบบสื่อที่ตรงกับความต้องการตนเอง

เข้าใจระบบและโครงสร้างสื่อดิจิทัล เทคโนโลยี ผลกระทบต่อวัฒนธรรมและ
สังคม เปลี่ยนแปลง
ค้นหาถึงดิจิทัล เศรษฐกิจ ความรับผิดชอบในการใช้สื่อ การเข้าถึงและใช้
สื่อดิจิทัลในชุมชนเมืองซึ่งมีความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น
รวมกลุ่มเพื่อผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาในระดับนโยบายโครงสร้าง
สื่อดิจิทัล และวัฒนธรรมของสังคม

ดังนั้นเมื่อนำกระบวนการ MIDL มาพิจารณาภายใต้กรอบพลเมืองสามแบบ สสย.และ TCE ได้นำเสนอคุณลักษณะของพลเมืองแต่ละแบบ ดังนี้

แบบแรก พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ หมายถึง พลเมืองที่สามารถเข้าถึงสื่อ แหล่งสารสนเทศและสื่อดิจิทัลที่หลากหลาย มีทักษะ วิเคราะห์ ประเมินคุณภาพ คุณค่าสื่อ ข่าวสาร เลือกรับและใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัวอย่างปลอดภัย มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติตามกฎหมาย มีจริยธรรมและร้องเรียนให้เกิดการแก้ไขปัญหาเมื่อได้รับผลกระทบโดยตรง

แบบที่สอง พลเมืองที่มีส่วนร่วม หมายถึง พลเมืองที่นอกจากจะมีความรู้ ความเข้าใจและทักษะที่มีในพลเมืองแบบแรกแล้ว พลเมืองที่มีส่วนร่วมจะใช้สื่อสารสนเทศ และสื่อดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการสื่อสารอัตลักษณ์ของตนเองและรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสื่อ ข่าวสารและแหล่งสารสนเทศให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มและชุมชน

แบบที่สาม พลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมในสังคม คือพลเมืองที่มีความรู้และเข้าใจในเรื่องโครงสร้าง ระบบสื่อ สารสนเทศ สื่อดิจิทัล ใช้เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น มีบทบาททำให้เกิดการแก้ไขปัญหาและพัฒนาในระดับโครงสร้างกฎหมาย วัฒนธรรม

สสย.และเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย หรือ Thai Civic Education (TCE) ได้ผลิตเอกสารเผยแพร่ ชื่อ **กรอบแนวคิด พลเมืองประชาธิปไตย เท่าทันสื่อ สารสนเทศและดิจิทัล** ในเอกสารชุดดังกล่าว ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของพลเมืองประชาธิปไตยที่เชื่อมโยงกับ MIDL ดังนี้

“พลเมืองที่มีสมรรถนะในการเข้าถึง เข้าใจ วิเคราะห์ ตีความ ตรวจสอบ และคิดอย่างมีวิจารณญาณสามารถประเมินประโยชน์ และโทษในการเลือกรับ ใช้ประโยชน์และสร้างสรรค์สื่อ สารสนเทศและดิจิทัล เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจรัฐ ทูน สื่อ ตลอดจนบริบททางสังคม และเศรษฐกิจ เป็นผู้ที่เคารพสิทธิและอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมที่หลากหลายได้อย่างรับผิดชอบ และสามารถใช้สื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการต่อรองอำนาจและสร้างการเปลี่ยนแปลงในฐานะพลเมืองประชาธิปไตย ยุคดิจิทัล ที่กระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมและมุ่งเน้นความยุติธรรมทางสังคมเป็นสำคัญ”

คำว่า พลเมืองประชาธิปไตย เป็นคำที่สร้างขึ้นโดยเครือข่ายการศึกษา เพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย (TCE) ซึ่งนับเป็นการสร้างวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมทั้งกับคนทำงานในประเด็นนี้ และเป็นการเสนอแนวคิดดังกล่าว กับสังคมไทยไปพร้อมๆ กัน

เข็มพรบอกว่า การมีวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมในการสร้างพลเมืองประชาธิปไตย ช่วยทำให้กระบวนการทำงาน MIDL มีทิศทางที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงสังคม และช่วยในการตอบคำถามว่า **ทำไมพลเมืองประชาธิปไตยต้องรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล*** ซึ่งคณะทำงานที่ผลักดันแนวคิดได้อธิบายถึงเงื่อนไขที่ส่งผลให้พลเมืองต้องได้รับการเสริมสร้างทักษะ MIDL ดังนี้

.....
* โปรดดูเอกสารแผ่นพับเรื่องแนวคิดพลเมืองประชาธิปไตยเท่าทันสื่อ สารสนเทศดิจิทัล. ผู้จัดทำ สสย. และ TCE <http://www.childmedia.net/mediainventive/flap/597->

- พัฒนาการของสื่อ สารสนเทศและดิจิทัล ได้ทำให้สังคมทั่วโลก เคลื่อนเข้าสู่ยุคสื่อหลอมรวม (Media Convergence) ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว
- เครือข่ายอินเทอร์เน็ต มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต การสื่อสารและการเรียนรู้ของผู้คน
- เทคโนโลยีดิจิทัลในโลกเสมือนจริง (Virtual World) ส่งผลให้เกิดยุคแห่งการสื่อสารไร้พรมแดนและเป็นยุคหลังข้อมูลสารสนเทศ (Post-Information Age) ที่ผู้คนจากทั่วทุกมุมโลกสามารถเข้าถึง สื่อ สารสนเทศด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างรวดเร็ว
- การเข้าถึงสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล ถือเป็นสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานในฐานะพลเมืองและเป็นสิทธิมนุษยชน
- พลเมืองจำเป็นต้องมีข้อมูลที่น่าเชื่อถือ และหลากหลายเพื่อประกอบการคิด ตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติการในฐานะพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย
- การเข้าถึง เข้าใจ เท่าทัน และการใช้สื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลเป็นเครื่องมือและเป็นสมรรถนะสำคัญที่พลเมืองจะใช้ในการปกป้องสิทธิขั้นพื้นฐาน เพื่อการแสดงออกทางความคิด การติดตาม ตรวจสอบ ต่อบรรกกับอำนาจรัฐ ทุนและธุรกิจสื่อ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดสังคมที่ผู้คนอยู่ร่วมกันโดยยึดความยุติธรรมเป็นหลักการสำคัญ

บทที่ 2

จากผู้ใช้เน็ต สู่พลเมืองดิจิทัล

“พลเมืองดิจิทัลควรทำความเข้าใจเรื่อง Big Data และ Privacy ตลอดจนการมีทักษะในการกลั่นกรองและตรวจสอบข้อมูล ...เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาพลเมืองดิจิทัล คือสภาพแวดล้อมทางสังคม การเมืองที่เอื้อให้คนได้เข้าใจถึงศักยภาพของพรมแดนดิจิทัล บนคุณค่าพื้นฐานที่เป็นหลักการสิทธิมนุษยชน”

มุมมองของ จีรนุช เปรมชัยพร

การเป็นพลเมืองดิจิทัล ไม่ได้หมายถึง พลเมืองที่มีความสามารถในการใช้อุปกรณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมือถือ คอมพิวเตอร์ หรือแท็บเล็ตในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่ความหมายของคำนี้ครอบคลุมหลากหลายมิติของชีวิตและมีพัฒนาการไปตามความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับชุดของทักษะความสามารถและความรู้ในการเท่าทัน ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียนรวมถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิตของเราด้วย

Mike Ribble ทำงานคลุกคลีกับเรื่องการศึกษาและเทคโนโลยี เขาเป็นครู ผู้บริหารด้านการศึกษา และอาจารย์มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของสหรัฐอเมริกา เขาเสนอว่า ความเป็นพลเมืองดิจิทัลเป็นเรื่องของบรรทัดฐานการใช้เทคโนโลยีอย่างมีความรับผิดชอบและเหมาะสม คำศัพท์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น Digital Citizenship, Digital Wellness หรือ Digital Ethics สำหรับ Mike Ribble ล้วนเป็นเรื่องเดียวกัน นั่นคือ การปฏิบัติตัวอย่างไรเมื่ออยู่ในโลกออนไลน์และเราควรจะสอนคนรุ่นถัดไปในเรื่องนี้อย่างไร

ความเป็นพลเมืองดิจิทัลกับหลักการพื้นฐาน 9 ประการของเขาเป็นงานที่ได้รับการกล่าวอ้างถึงอย่างกว้างขวางเนื่องจากเป็นการเปิดประเด็นสนทนาต่อสาธารณะในหัวข้อเรื่องการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมและมีความรับผิดชอบ ประเด็นทั้ง 9 ที่พลเมืองดิจิทัลควรตระหนัก² ได้แก่

.....
² <http://digitalcitizenship.org/11/27/2017>

โอกาสในการเข้าถึงดิจิทัลอย่างเท่าเทียม (*Digital access*) เขาเสนอว่า ผู้ใช้เทคโนโลยีต้องตระหนักว่า ไม่ใช่ทุกคนที่มีโอกาสเข้าถึงเทคโนโลยี ดังนั้น การทำงานเพื่อสร้างโอกาสให้ทุกคนได้รับสิทธิทางดิจิทัลและสนับสนุนการเข้าถึงจึงเป็นจุดเริ่มต้นของความเป็นพลเมืองดิจิทัล การเติบโตของทั้งสังคมที่เหมาะสมจึงไม่ควรมีใครที่ถูกกีดกันการเข้าถึง ดังนั้นการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่ productive เราต้องสร้างหลักประกันว่า ต้องไม่มีใครถูกปฏิเสธหรือถูกกีดกันในการเข้าถึงดิจิทัล

การพาณิชย์ดิจิทัล (Digital Commerce) เราต้องเข้าใจว่า เศรษฐกิจระบบตลาดปัจจุบันได้กระทำผ่านอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งทั้งผู้ซื้อและผู้ขายต้องตระหนักว่าการซื้อสินค้าและบริการในชีวิตประจำวันเกิดขึ้นในอินเทอร์เน็ต ซึ่งหลายเรื่องอาจจะขัดแย้งกับกฎหมายหรือศีลธรรมในบางประเทศ เช่น การดาวน์โหลดสิ่งผิดกฎหมายในบางประเทศ จำพวกภาพโป๊ การพนัน เป็นต้น ดังนั้นผู้ใช้อินเทอร์เน็ตควรเรียนรู้ในการเป็นผู้บริโภคที่มีประสิทธิภาพในเศรษฐกิจดิจิทัลใหม่นี้ด้วย

การสื่อสารดิจิทัล (Digital Communication) การติดต่อสื่อสารนับเป็นการเปลี่ยนแปลงในการปฏิวัติดิจิทัลมากที่สุด หากย้อนกลับไปศตวรรษที่ 19 รูปแบบการสื่อสารจำกัดกว่านี้มาก ขณะที่ศตวรรษที่ 21 ทางเลือกการสื่อสารมีความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น อีเมล มือถือ การส่งข้อความ แต่ละคนสามารถสื่อสารพูดคุยกับทุกคน ทุกที่ ทุกเวลา แต่สิ่งหนึ่งที่เขาเห็นว่าน่าเสียดายคือ ผู้ใช้เทคโนโลยีจำนวนมากไม่ได้ถูกสอนว่า การตัดสินใจที่เหมาะสมเป็นอย่างไรเมื่อเราต้องเจอกับทางเลือกในการสื่อสารดิจิทัลที่หลากหลายเช่นนี้

เท่าทันดิจิทัล (Digital Literacy) เป็นการทำให้มีกระบวนการหรือขั้นตอนการสอนและการเรียนรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีและการใช้ เขาเห็นว่าขั้นตอนการสอนในระดับโรงเรียนควรพิจารณาว่า เทคโนโลยีอะไรที่ควรสอน

แก่นักเรียนและเทคโนโลยีแต่ละอย่างนั้นควรนำไปใช้อย่างไร ขณะที่แรงงานบางสาขาวิชาชีพต้องการทักษะในเรื่องการค้นคว้าและการประมวลผลข้อมูล ที่รวดเร็วฉับพลัน ขั้นตอนการเรียนรู้สำหรับพวกเขาก็ต้องมีความละเอียดอ่อน เฉพาะกลุ่ม ดังนั้นผู้เรียนควรได้รับการเรียนรู้ที่มีความเฉพาะเรื่อง เฉพาะที่ และเฉพาะเวลา อย่างในวงการธุรกิจ วงการแพทย์ หรือวงการทหาร ตัวเทคโนโลยีและการใช้ก็แตกต่างกันไป ความเป็นพลเมืองดิจิทัลจึงเป็นเรื่องของการให้การศึกษาวิธีการใหม่ ๆ กับประชาชน ซึ่งต้องการทักษะ การเท่าทันข้อมูลข่าวสารในระดับที่สูงเพียงพอต่อความเปลี่ยนแปลง

มารยาททางดิจิทัล (Digital Etiquette) เป็นมาตรฐานของแนวปฏิบัติ กว่าเราจะรับรู้ว่าพฤติกรรมหนึ่ง ๆ ไม่เหมาะสมในโลกดิจิทัลก็ต่อเมื่อการกระทำนั้น ๆ เกิดขึ้นและเราได้เห็นแล้ว แต่ก่อนที่แต่ละคนจะใช้เทคโนโลยี เราไม่ได้เรียนรู้มาก่อนล่วงหน้าว่า มารยาทใดฟังหรือไม่ฟังกระทำ และหลาย ๆ คนพบว่า ไม่ค่อยสบายใจที่จะไปต่อว่าคนอื่นเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม วิธีการที่นิยมทำกันคือ การออกกฎหรือระเบียบเพื่อความคุ้มครอง พฤติกรรมหรือไม่ก็ใช้เทคโนโลยีในการหยุดการใช้ที่ไม่เหมาะสม แต่ Mike Ribble คิดว่าการสร้างกฎหรือนโยบายไม่เพียงพอ สิ่งที่ต้องทำคือการสอนให้ทุกคนเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีความรับผิดชอบในสังคมใหม่นี้³

กฎหมายเกี่ยวกับดิจิทัล (Digital Law) เป็นเรื่องกฎหมายที่สัมพันธ์กับจริยธรรมในเรื่องเทคโนโลยีของสังคมหนึ่ง ๆ การใช้เทคโนโลยีในรูปแบบ การขโมยหรือก่ออาชญากรรมถือเป็นการใช้ที่ผิดจริยธรรม พลเมืองดิจิทัล ควรรู้กฎกติกาและตระหนักในพฤติกรรมที่ผิดกฎหมายและผิดจริยธรรม เช่น การแฮกข้อมูลของผู้อื่น การดาวนโหลดสื่อที่ผิดกฎหมาย การลอกเลียนแบบโดยไม่อ้าง การปล่อยไวรัส ส่งสแปม หรือขโมยอัตลักษณ์ของคนอื่น เป็นต้น

³ เมื่อ พ.ศ. 2552 เครือข่ายพลเมืองเน็ต โดย สฤณี อาชวานันทกุล ได้แปลเอกสารเรื่อง กฎหลักของ มารยาทเน็ต ประกอบการเสวนา “กติกากลเมืองชาวเน็ต” สนใจดูเพิ่มเติมได้ที่ <https://thainetizen.org/docs/the-core-rules-of-netiquette/11/27/2017>

สิทธิและความรับผิดชอบทางดิจิทัล (Digital Rights and Responsibilities) บรรดาสิทธิที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา เป็นชุดแนวคิดที่ขยายมาสู่พลเมืองดิจิทัลด้วยเช่นกัน พลเมืองดิจิทัลมีสิทธิในเรื่องความเป็นส่วนตัว เสรีภาพในการพูด เขาเสนอว่า สิทธิพื้นฐานทางดิจิทัลต้องได้รับการทำความเข้าใจ แลกเปลี่ยน อภิปราย และแน่นอนอนว่า สิทธิเหล่านี้มาควบคู่กับความรับผิดชอบด้วย ดังนั้นผู้ซึ่งจึงต้องช่วยนิยามว่าการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมควรเป็นอย่างไร

สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีทางดิจิทัล (Digital Health and Wellness) หมายถึง ความเป็นอยู่ทั้งทางจิตใจและร่างกายในโลกที่ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลด้วย ตั้งแต่ความปลอดภัยของสายตา อาการเครียดที่เกิดจากการมีพฤติกรรมซ้ำ ๆ การปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับสรีระ ล้วนเป็นเรื่องที่จะต้องถูกกล่าวถึงในโลกเทคโนโลยีใหม่นี้ รวมทั้งเรื่องทางจิตวิทยา เช่น การติดเน็ต (internet addiction) ซึ่งผู้เรียนควรได้รับการสอนให้รู้ถึงโทษของเทคโนโลยีด้วย ความเป็นพลเมืองดิจิทัลจึงเป็นเรื่องที่รวมถึงวัฒนธรรมซึ่งผู้ใช้เทคโนโลยีได้รับความรู้ในการปกป้องตนเองโดยอาจจะผ่านการศึกษาหรือการอบรม

ความปลอดภัยทางดิจิทัล (Digital Security) ในแง่ของการสร้างความปลอดภัยในโลกดิจิทัลและสังคมทั่วไปไม่ได้แตกต่างกัน ตราบใดที่เราต้องใส่กุญแจที่ประตูหรือตั้งสัญญาณกันขโมยเพื่อสร้างความปลอดภัย บางระดับให้กับตัวเรา ในโลกดิจิทัลก็เช่นเดียวกัน เราต้องมีระบบป้องกันไวรัส มีการแบ็คอัพข้อมูล หรือควบคุมการเข้าถึงอุปกรณ์เครื่องมือของเรา ดังนั้นในฐานะพลเมืองดิจิทัลที่มีความรับผิดชอบ เราต้องเรียนรู้ที่จะปกป้องข้อมูลข่าวสารของเราจากภายนอกซึ่งอาจนำอันตรายมาสู่เราได้

Mike Ribble มองว่า พื้นฐานทั้ง 9 เรื่องนี้ ควรได้รับการจัดการภายใต้หลักการของความเคารพ การให้การศึกษาและการคุ้มครอง เปรียบเหมือนแต่ละคนที่ต่างก็ต้องดูแลสุขภาพร่างกายให้เป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้น วิธีการหนึ่งคือเริ่มออกกำลังกายเป็นประจำ สร้างความแข็งแรงให้กับกล้ามเนื้อในเรื่องเทคโนโลยีก็เช่นเดียวกัน ซึ่งทั้งเด็กและผู้ปกครองต่างต้องเรียนรู้และมีการถกเถียง อภิปรายเรื่องเหล่านี้ด้วยกัน

ทักษะการรับมือในโลกดิจิทัล

เมื่อกลาง พ.ศ. 2559 World Economic Forum⁴ ได้เผยแพร่อินโฟกราฟิก เรื่อง ความฉลาดทางดิจิทัล (Digital Intelligence) ซึ่งจัดทำโดย DQ Institute เพื่อเสนอทักษะ 8 ด้านที่เด็กและเยาวชนควรเรียนรู้ เนื่องจากมีการประเมินว่า ภายในสิบปี ประชากรของโลกร้อยละ 90 จะเชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ต ปัจจุบันพบว่าเด็กและเยาวชนใช้เวลาหน้าจอโทรศัพท์มือถือและอุปกรณ์อื่นๆ เฉลี่ยประมาณ 7 ชั่วโมงในหนึ่งวัน ซึ่งเป็นการใช้เวลาที่ยาวนานกว่าการอยู่กับผู้ปกครองหรือโรงเรียนด้วยซ้ำ และแน่นอนว่า สภาพเช่นนี้ย่อมมีผลกระทบต่อสุขภาพและความเป็นอยู่ของเยาวชนแน่นอน ไม่ว่าจะป็นเนื้อหาที่พวกเขาเสพ บุคคลต่างๆ ที่พบปะ รวมถึงเวลาที่ใช้ไปกับสื่อดิจิทัล เหล่านี้ล้วนมีผลต่อพัฒนาการของเด็กทั้งสิ้น โลกดิจิทัลเป็นทั้งโอกาสในการเรียนรู้ ความบันเทิง ขณะเดียวกันก็อาจเกิดความเสี่ยงหรืออันตรายต่างๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็น การถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ ภาวะติดเทคโนโลยี เนื้อหาลามกอนาจารหรือความรุนแรง การเหยียดผิว เป็นต้น

⁴ <https://www.weforum.org/agenda/2016/09/8-digital-life-skills-all-children-need-and-a-plan-for-teaching-them>

<https://www.dqinstitute.org/what-is-dq/>

8 ทักษะที่เด็กและเยาวชนยุคใหม่ควรเรียนรู้ในการเป็นพลเมืองยุคดิจิทัล

ที่มาภาพ : DQ Institute

ปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นมาในรูปแบบใหม่ๆ อย่างรวดเร็วจนยากเกินกว่าที่จะมีนโยบายมาคุ้มครองเด็กและเยาวชนได้ทันต่อเหตุการณ์ นอกจากนี้ยังมีสถานะที่เป็นช่องว่างระหว่างวัย (digital age gap) เนื่องจากเด็กใช้เทคโนโลยีแตกต่างกับผู้ใหญ่ และช่องว่างนี้ทำให้ผู้ปกครองหรือครูตามไม่ทันว่าเด็กกำลังเจออะไรในโลกออนไลน์บ้าง จึงเป็นเรื่องยากที่จะอธิบายหรือคอยให้คำแนะนำแก่เด็กที่อยู่ในความดูแล ดังนั้นสิ่งที่ผู้ปกครอง ครูและผู้นำควรเตรียมความพร้อมของเด็กให้มีทักษะต่างๆ เพื่อรับมือกับโลกดิจิทัล World Economic Forum เผยแพร่แนวคิดที่เรียกว่า Digital intelligence หรือ DQ หมายถึงชุดของความสามารถทางความรู้ อารมณ์และสังคมที่ทำให้เด็กสามารถเผชิญความท้าทายและปรับตัวสู่ชีวิตทางดิจิทัลได้ ทักษะเหล่านี้ได้แก่

การสร้างอัตลักษณ์พลเมืองดิจิทัล (Digital Citizen Identity) ความสามารถในการสร้างและบริหารจัดการอัตลักษณ์ทั้งในโลกออนไลน์และออฟไลน์ด้วยความซื่อตรง (integrity)

การจัดการสรรเวลาหน้าจอ (Screen time management) ความสามารถในการบริหารเวลาที่ใช้อุปกรณ์ยุคดิจิทัลในกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะป็นโซเชียลมีเดีย การเล่นเกมหรืองานอื่น ๆ ในแบบที่ควบคุมตนเองได้

การรับมือกับการคุกคามออนไลน์ (Cyberbullying management) ความสามารถในการรับรู้และรับมือการคุกคามข่มขู่บนโลกออนไลน์ได้อย่างชาญฉลาด

การรักษาความปลอดภัยของตนเองในโลกออนไลน์ (Cybersecurity management) ความสามารถในการปกป้องข้อมูลของตนเองโดยการสร้างรหัสผ่านที่ซับซ้อนเพียงพอในการเข้าถึงและจัดการกับการคุกคามทางไซเบอร์แบบต่าง ๆ

การจัดการเรื่องความเป็นส่วนตัว (Privacy management) สามารถใช้ดุลพินิจในการแชร์ข้อมูลของตนเองและผู้อื่นโดยคำนึงถึงความเป็นส่วนตัว

การคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ (Critical thinking) ความสามารถในการวิเคราะห์แยกแยะระหว่างข้อมูลที่ถูกต้องและข้อมูลที่ผิด เนื้อหาที่ดีและเนื้อหาอันตราย ข้อมูลติดต่อออนไลน์ที่น่าเชื่อถือและน่าตั้งข้อสงสัย

การบริหารจัดการข้อมูลที่ผู้ใช้งานมีการทิ้งไว้บนโลกออนไลน์ (Digital footprint) ความสามารถในการเข้าใจธรรมชาติของการใช้ชีวิตในโลกดิจิทัลว่าจะหลงเหลือร่องรอยข้อมูลทิ้งไว้เสมอ รวมไปถึงเข้าใจผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้นเพื่อการดูแลสิ่งเหล่านี้อย่างมีความรับผิดชอบ

ความเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น (Digital empathy) ความสามารถในการแสดงความเข้าใจความรู้สึก หรือความต้องการของตนเองและผู้อื่นบนโลกออนไลน์

จากผู้ใช้อินเทอร์เน็ต สู่ พลเมืองดิจิทัล

“From Internet Users to Digital Citizens” เป็นหัวข้อหนึ่งที่มีการตั้งวงอภิปรายใน European Dialogue on Internet Governance หรือ Euro DIG 2017 หรือ การประชุมว่าด้วยธรรมมาภิบาลอินเทอร์เน็ตที่ประเทศเอสโตเนีย เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2560⁵

วัตถุประสงค์ของการสนทนาในหัวข้อนี้ เพื่ออภิปรายความหมายของการเท่าทันดิจิทัล (Digital literacy) ภายใต้สภาพแวดล้อมของอินเทอร์เน็ตในโลกทุกวันนี้ และแสวงหาคำตอบว่า เราจะสามารถยกระดับชุดของทักษะเพื่อให้ตอบสนองกับความจริงอันใหม่ได้อย่างไร วิทยากรในหัวข้อนั้น ประกอบไปด้วยผู้กำหนดนโยบายด้านการศึกษาและทักษะดิจิทัลจากกระทรวงด้านการศึกษาและวิจัยของประเทศเอสโตเนีย , ตัวแทนด้านการกำหนดนโยบายการศึกษาจากสหภาพยุโรป, ตัวแทนจากยูเอชไอ, ตัวแทนจาก International Federation of Library Associations และมีผู้แทนจากองค์กร Safer Internet Armenia

จากการแลกเปลี่ยนได้ข้อสรุปว่า การเท่าทันดิจิทัลในทุกวันนี้มีความหมายมากกว่าแค่เรื่องความสามารถด้านทักษะด้านไอซีทีที่เท่าทัน ประชาชนจะได้รับการส่งเสริมให้เป็นพลเมืองดิจิทัลได้ ต้องมีการปรับปรุงด้านการศึกษา เศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่ พวกเขาจึงจะสามารถมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในมิติต่าง ๆ ทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรม ความสามารถในการเท่าทันสื่อและข้อมูลข่าวสารช่วยให้เรามีหนทางในการจัดการกับข้อมูลและข่าวสารจำนวนมาก รวมทั้งยังช่วยในการประเมิน

.....
⁵ https://eurodigwiki.org/wiki/From_internet_users_to_digital_citizens_%E2%80%93_WS_06_2017
 12/4/2017

และวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้นด้วย ทักษะการสื่อสารและความร่วมมือช่วยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในความเป็นพลเมืองที่ตระหนักในเรื่องมารยาทเน็ตให้คุณค่ากับสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตย วัฒนธรรมและความหลากหลายของเงินเนอเรชั่น

การมีส่วนร่วมที่แท้จริงสามารถพิสูจน์ให้เห็นได้ผ่านความสามารถในการเป็นผู้สร้างสรรค์และผู้ร่วมสร้างเนื้อหาดิจิทัล ไม่ว่าจะในรูปแบบการผลิต ออกแบบ การเขียน การตีพิมพ์เผยแพร่ต่างๆ ความสามารถในการรักษาความปลอดภัยก็เป็นอีกทักษะหนึ่งที่จะช่วยให้เรารู้จักปกป้องอุปกรณ์การสื่อสาร ปกป้องความเป็นส่วนตัวและข้อมูลส่วนบุคคล รวมทั้งความเป็นอยู่บนโลกออนไลน์ของเราได้อย่างปลอดภัย ทักษะในเรื่องความฉลาดทางอารมณ์ยังช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีบนโลกออนไลน์กับตัวเองและผู้อื่น รวมถึงเรื่องความสามารถในการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการใช้เทคโนโลยียังช่วยในการสร้างความรู้ และกระบวนการประดิษฐ์ใหม่ๆ ตลอดจนแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นต่างๆ

นอกจากนี้ เรื่องเท่าทันดิจิทัลยังเกี่ยวข้องกับทักษะใหม่ๆ อย่างการพัฒนาด้าน Data Science⁶ ซึ่งหมายถึง การนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์เพื่อค้นหาสิ่งที่เราไม่รู้ เช่น การนำข้อมูลในอดีตมาค้นหาแบบแผนเพื่อมาใช้ทำนายผลในอนาคต (Data mining) หรือการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคต่างๆ เพื่ออธิบายข้อมูลและนำมาพล็อตเป็นภาพหรือกราฟ (Data visualization) เรื่องปัญญาประดิษฐ์ (Artificial intelligence) ความรู้เหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยการคิดทบทวนใหม่ที่แตกต่างจากการเรียนรู้และการศึกษาตามขนบแบบดั้งเดิมที่เราจำเรียนกันมา ความก้าวหน้าเรื่องปัญญาประดิษฐ์และการเรียนรู้ด้วยเครื่องกล (Machine learning)⁷ ได้เปิดช่องทางใหม่ในการ

.....

⁶ <https://brandinside.asia/data-science-sexiest-job/> 12/5/2017

⁷ <http://bigdataexperience.org/machine-learning> 12/5/2017

เรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ทักษะการเขียนโค้ดช่วยให้นักเรียนสามารถนิยามและสร้างสรรค์เทคโนโลยีใหม่ในอนาคต ด้วยเหตุนี้ คนเจนเนอเรชันถัดไปจึงไม่เพียงต้องเข้าใจเทคโนโลยี แต่ยังต้องได้รับการสนับสนุนให้สามารถพัฒนาต่อยอดต่อไปได้ด้วย ซึ่งเรื่องนี้ทุกฝ่ายต้องช่วยกันในการสร้างโอกาสและให้เครื่องมือเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นการศึกษาแบบทางการ ไม่เป็นทางการ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต การศึกษาการรู้เท่าทันดิจิทัลจึงเป็นสิ่งที่ต้องการความร่วมมือข้ามสถาบันและหน่วยงาน ต้องการการบูรณาการ รวมทั้งการมีแผนปฏิบัติการที่มีความชัดเจน โดยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดเข้ามาร่วมในแผนดังกล่าวด้วย

จිරนุช เปรมชัยพร ผู้อำนวยการเว็บไซต์ประชาไท ภายใต้มูลนิธิสื่อเพื่อการศึกษาของชุมชน เธอได้รับรางวัล The Courage in Journalism Award จากมูลนิธิสื่อสตรีนานาชาติ และอีกหลายรางวัลที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสื่อและสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ในมุมมองของจिरนุช⁸ ว่าด้วย

จिरนุช เปรมชัยพร :
Big Data ช่วยในการวิเคราะห์
และออกแบบนโยบายบนฐาน
ของข้อมูล

⁸ สัมภาษณ์ วันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2561

ความหมายของพลเมืองดิจิทัลในบริบทสากล เรอนึกถึงผู้ใช้อินเทอร์เน็ตที่เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมการเมืองและมีปฏิบัติการผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งคุณสมบัติสำคัญของคนกลุ่มนี้ นอกจากจะมีทักษะในการใช้อุปกรณ์และโปรแกรมทางคอมพิวเตอร์ คนกลุ่มนี้จะมีชุดคุณค่าชุดหนึ่งว่าด้วยเสรีภาพในการแสดงออก การคำนึงถึงสิทธิความเป็นส่วนตัว และความสัมพันธ์แนวระนาบ (Horizontal relationship) ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากโลกดิจิทัล

เมื่อถามจิรนุชว่า การเป็นพลเมืองดิจิทัลควรเท่าทันเรื่องอะไรในโลกออนไลน์บ้าง เธอตอบว่า ควรทำความรู้จักและเข้าใจพื้นที่ออนไลน์

เรื่องแรก พื้นที่ออนไลน์ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่พื้นที่โซเชียลมีเดียเท่านั้น พื้นที่นี้ไม่ได้หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เธอยกตัวอย่างอัลกอริทึมของเฟซบุ๊กจะมีลักษณะแตกต่างจากอินเทอร์เน็ต เนื่องจากเฟซบุ๊กถูกออกแบบให้วนการสื่อสารไว้ภายในลูป ขณะที่ไฮเปอร์ลิงก์ในอินเทอร์เน็ตพาเราไปสำรวจพรมแดนใหม่ๆ ที่เราไม่รู้จัก

เรื่องที่สอง พื้นที่ออนไลน์ช่วยทำให้ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเป็นชั้นลดหลั่น (hierarchy) ลดน้อยลงก็จริง แต่ไม่ได้ถึงขนาดเป็นแนวระนาบเดียวกันทั้งหมดอย่างที่คาดฝัน ยกตัวอย่างเช่น การเกิดขึ้นของ net idol หรือ influencers

เรื่องที่สาม พลเมืองดิจิทัลควรทำความเข้าใจเรื่อง big data และ privacy ตลอดจนการมีทักษะในการกลั่นกรองและตรวจสอบข้อมูล

ทำไมพลเมืองดิจิทัล ควรเข้าใจเรื่อง big data ?

จิรนุช ขยายความถึงความจำเป็นในเรื่องนี้ว่า “เราจะสามารถใช้ประโยชน์จากข้อมูลมหาศาลที่เราช่วยกันสร้างขึ้นมาโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจได้อย่างไร การใช้ชีวิตที่สะดวกสบายขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลจากข้อมูลออนไลน์

ที่มันเก็บร่องรอยทุกซีเล็บบของเรา ถ้าคุณเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีส่วนในการ ออกแบบนโยบาย ข้อมูล big data เหล่านี้จะช่วยวิเคราะห์และออกแบบ นโยบายบนฐานของข้อมูล และหากเราทำงานด้านสื่อสารไม่ว่าจะในฐานะ วิชาชีพสื่อ หรือสื่อพลเมือง ข้อมูลมันเสริมพลังของเรื่องเล่า และบางทีมัน กลายเป็นตัวเดินเรื่องหลักด้วยซ้ำ ความสามารถในการสืบค้น การตรวจสอบ ข้อมูล การเล่าเรื่องด้วยข้อมูล และแม้เราไม่ได้ทำหน้าที่สื่อสารอะไร แต่การ อ่านข้อมูลเข้าใจ มันช่วยให้เราเท่าทันกับเนื้อหาที่นำเสนอโดยตั้งใจใช้ข้อมูล เล่าเรื่อง เช่น ไม่ตกหลุม info graphic บางอัน ที่มีการ manipulate ข้อมูล เพื่อให้เรื่องเล่าสอดคล้องกับทัศนคติของผู้เล่าเรื่อง”

เมื่อชวนจิรณัฐพูดคุยถึงแนวคิดเรื่องความเป็นส่วนตัว ว่ามีความหมาย อย่างไรในโลกออนไลน์ และความแตกต่างของความเป็นส่วนตัวในโลก ออนไลน์กับออฟไลน์เป็นอย่างไร เธอมีข้อสังเกตว่าในเมืองไทย แนวคิด เรื่องความเป็นส่วนตัวเป็นที่รู้จักและเป็นกระแสที่ผู้คนตื่นตัวเรื่องมาจาก โลกออนไลน์

“แนวคิดเรื่องความเป็นส่วนตัวเหมือนไม่เคยมีอยู่ อย่างมากที่เราได้รับการ สอนสั่งมากก็มีแค่เรื่องคนอื่น เรื่องผิวเมียเขา เราอย่าไปยุ่ง ซึ่งมันคนละอัน กับแนวคิดเรื่องความเป็นส่วนตัว ที่ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ล้วนมีพรมแดนส่วนตัว จะเรียกว่า boundary หรือ ที่ว่างก็ได้ ที่มันต้องได้รับความเคารพ เช่น การ ไม่เปิดจดหมายของลูก หรือลูกศิษย์ ตัวอย่างสุดโต่งแบบนี้ คนจำนวนมาก ไม่เข้าใจ หรือการที่คนหนึ่งๆ จะมีความเชื่อทางศาสนาหรือจิตวิญญาณ แบบไหน มันก็เป็นเรื่องส่วนตัว แต่ราชการไทยพยายามมากที่จะต้องระบุ ลงไปในบัตรประชาชน

คือ privacy ที่เป็นพื้นฐานมันอาจจะนามธรรมเข้าใจยาก แต่พอ มาอยู่ในรูปของออนไลน์ digital footprints นี่มันเยอะมากแบบเราเองที่ ท่องอินเทอร์เน็ตหรือใช้งานไปเรื่อย ๆ อาจไม่ทันคิดด้วยซ้ำ และที่สำคัญ

ปลายไตรมาสแรกของปี 2561 การรณรงค์ลบเฟซบุ๊กแพร่หลายในสื่อสังคมออนไลน์ ภายหลังข่าวการรั่วไหลข้อมูลส่วนบุคคลไปยังบริษัท Cambridge Analytical ทำให้ประเด็นการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเป็นเรื่องร้อนแรง

มันอกาลิโก แล้วที่ผ่านมา เราก็อาจจะคิดว่าไม่สำคัญ มันก็เป็นแค่ขยะข้อมูลในออนไลน์ แต่เดี๋ยวนี้ เรารู้แล้วว่า มันไม่ใช่ขยะ หรือถ้าเป็นขยะก็ร้อนเจอปะชอร์เจอทองเต็มไปหมด แล้วคนที่มีเครื่องมือมีอำนาจทางเศรษฐกิจหรือการเมืองสามารถใช้สิ่งเหล่านี้มาส่งผลกระทบต่อเราจริง ๆ มากำหนดการตัดสินใจเลือก รวมถึงใช้ในการสอดส่องพลเมืองโดยอ้างเหตุผลเรื่องความมั่นคง แล้วรัฐที่เป็นอำนาจนิยมก็ใช้เพื่อควบคุมพลเมือง มีบทลงโทษทางกฎหมายต่อข้อมูล บทสนทนาที่เกิดขึ้นบนออนไลน์ไม่ว่าจะอยู่ในระดับ *inter-personal* หรือ *public* ก็อาจจะถูกตั้งข้อหา ดำเนินคดีและติดคุกได้”

สิ่งที่จิรนุชเห็นว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาพลเมืองดิจิทัล คือสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองที่เอื้อให้คนได้เข้าใจถึงศักยภาพของพรมแดนดิจิทัลบนคุณค่าพื้นฐานที่เป็นหลักการสิทธิมนุษยชน เธอเชื่อในพลังของคนธรรมดามากกว่า *digital super hero* และเห็นว่าเงื่อนไขทางสังคมและการเมืองที่เอื้ออำนวยมีความสำคัญต่อการเรียนรู้และปรับตัวของพลเมือง รวมทั้งจะไม่มีใครถูกทิ้งไว้ข้างหลังมากเกินไป อย่างไรก็ตาม ขณะที่เรายังไม่ได้อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่เอื้ออำนวยเช่นที่ว่า สิ่งที่พลเมืองแต่ละคนพอจะทำได้คือ การสร้างพื้นที่การต่อสู้บนหลักการ และขณะเดียวกันก็ต้องเข้าใจเรื่องพื้นฐานเกี่ยวกับพื้นที่ออนไลน์ว่า กฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายของประเทศเรายังไม่เป็นไปตามมาตรฐานสากล

บทที่ 3

พลเมืองกับการเท่านั้นรัฐ และเอกชน

“...พลังของเทคโนโลยีมีทั้งพลังด้านมืดและพลังด้านบวก
ถ้าเราสร้างพลังที่ดี ก็สามารถชนะพลังด้านมืดได้
แต่นั้นหมายความว่า รัฐต้องปล่อยให้พลเมืองเติบโต
และรวมพลังกัน สิ่งที่น่ากลัวคือ
รัฐจะกลายเป็นพลังด้านมืดเสียเอง...”

มุมมองของ สุภิญญา กลางณรงค์

ยุคเริ่มต้นของอินเทอร์เน็ต ราวทศวรรษ 1990 เป็นช่วงเวลาที่น่าทึ่ง กล่าวได้ว่า พลเมืองแต่ละคนสามารถมีพื้นที่สื่อสารของตนเองมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนหน้านั้นที่วาทกรรมในพื้นที่สื่อทั้งหมดถูกควบคุมโดยรัฐและกำหนดโดยเอกชนที่เป็นเจ้าของสื่อ แต่การเฉลิมฉลองบรรยากาศของเสรีภาพในการสื่อสารเกิดขึ้นเพียงไม่นาน รัฐก็เข้ามามีบทบาทในการควบคุม พร้อม ๆ กับที่เอกชนได้เข้ามากำหนดตลาดและพื้นที่แห่งเสรีภาพของพลเมืองในรูปแบบใหม่ ๆ

ในโลกยุคดิจิทัล ได้มีชุดคำศัพท์ที่ให้ความหมายเฉพาะเกิดขึ้นจำนวนมาก เช่น ชาวดิจิทัลโดยกำเนิด (Digital Native) กับ ชาวดิจิทัลอพยพ (Digital Immigrant) สำหรับกลุ่มดิจิทัลโดยกำเนิดเป็นคนที่เกิดช่วง ค.ศ. 2000 เกิดมาในยุคที่ทุกอย่างเป็นดิจิทัล เรียนหนังสือโดยใช้แท็บเล็ต เล่นเกมคอมพิวเตอร์ แวดล้อมด้วยเทคโนโลยี คนกลุ่มนี้คุ้นเคยกับเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นอย่างดี ขณะที่คนกลุ่มหลังที่เพิ่งอพยพเข้ามา อาจเข้ามาด้วยความพลัดหลง แต่ชีวิตครั้งหนึ่งก็เกี่ยวพันกับดิจิทัลอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้แม้ว่าจะถนัดถนี้ในการใช้เทคโนโลยีหรือไม่ก็ตาม

เมื่อกลุ่มคนทั้งสองที่มีความแตกต่างกันในกระบวนการคิด และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีต่างเข้ามาทำกิจกรรมหลากหลายในแพลตฟอร์มต่าง ๆ บนโลกออนไลน์ ย่อมต้องมีเรื่องความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม และการกระทบกระทั่งความเป็นส่วนตัวของตนเองและระหว่างกันเกิดขึ้นในระดับปัจเจกบุคคล ระดับสังคมในประเทศ และระหว่างประเทศ เช่น การสอดแนมข้อมูลการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น ประเด็นเรื่องสิทธิความเป็นส่วนตัวในยุคดิจิทัล เป็นเรื่องหนึ่งที่ได้รับ ความห่วงใยในระดับนานาชาติ ดังที่ปรากฏเป็นหนึ่งในหัวข้อของรายงาน สำนักงานข้าหลวงใหญ่ด้านสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติที่จัดทำเสนอ ในที่ประชุมคณะมนตรีสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2557 เพื่อให้รัฐภาคีได้พิจารณาการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิความเป็นส่วนตัว ส่วนตัวในบริบทของการสอดแนมในประเทศและนอกประเทศ

สุภิญญา กลางณรงค์⁹ อดีตกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และโทรคมนาคม (กสทช.) เห็นว่า กิจกรรมในโลกออนไลน์ ไม่แตกต่างจากโลกออฟไลน์ คือ แต่ละคนต่างต้องใช้ดุลพินิจในการทำกิจกรรมต่าง ๆ หรืออีกนัยหนึ่ง คือรูปแบบการดำรงชีวิตในสังคมที่ทุกคนต่างมีศักดิ์ศรี และควรเคารพสิทธิของผู้อื่น เธอมองว่า โลกดิจิทัลเปิดช่องทางให้พลเมืองสามารถแสดงออกได้มากกว่าในอดีต แต่ขณะเดียวกันก็ มีกัณฑ์มากมายเต็มไปหมด รวมทั้งรัฐก็พยายามที่จะกำกับ จนถึงควบคุมพลเมืองไปด้วยพร้อมกัน การใช้ดุลพินิจจึงเป็นเรื่องสำคัญในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งการรู้เท่าทันสื่อ เป็นทักษะในการใช้ดุลพินิจดังกล่าว และถือเป็นภารกิจที่ต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต เนื่องจากเป็นเรื่องการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงและทำให้เราสามารถใช้ชีวิตได้ในสังคมได้อย่างปลอดภัย

⁹ วิทยากรในงานสัมมนาเรื่อง MIDL อำนาจในมือพลเมือง ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง วันที่ 20-21 เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2560

ในความเห็นของสุภิญญา มองว่า ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ทำให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคที่ร่ำเรียนในห้องเรียน หรือกลายเป็นสิ่งล้าสมัยได้อย่างรวดเร็ว แต่สิ่งที่ยังคงความสำคัญ คือ วิธีคิด ซึ่งทฤษฎีของนักวิชาการด้านสื่อสารมวลชนยังคงสามารถนำมาใช้ได้ โดยเฉพาะหลักการตั้งคำถามเรื่องโครงสร้างของสื่อมวลชน บทบาทการสื่อสาร การตั้งคำถามช่วยทำให้เราแต่ละคนไม่หลงเชื่อ และช่วยในการตรวจสอบ ถ่วงดุลเรื่องต่างๆ เธอเห็นว่า หลักการดังกล่าวเป็นสิ่งที่ต้องนำมาใช้ในยุคเทคโนโลยีดิจิทัลด้วยเช่นกัน

สุภิญญา กลางณรงค์ อดีตกรรมการ กสทช. :
“...รัฐเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริม
ประชาชนให้เติบโตเป็นพลเมืองดิจิทัล...”
ที่มาภาพ : เว็บไซต์นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส

นอกเหนือจากการตั้งคำถาม ตรวจสอบ และเท่าทันสื่อของพลเมืองแล้ว สุภิญญาเห็นว่า ตัวละครสำคัญที่ต้องปรับตัวมากที่สุดคือ รัฐและผู้มีอำนาจ เนื่องจากรัฐเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้ประชาชนเติบโตเป็นพลเมืองดิจิทัลได้อย่างรู้เท่าทัน เข้มแข็ง มีศักดิ์ศรีและรับมือได้ในทุกมิติ และสนับสนุนให้พลเมืองสามารถอยู่ในสังคมโลกได้โดยไม่ตกขบวน ดังนั้นวิธีคิดในการใช้อำนาจแบบตั้งการ ควบคุม เป็นอุปสรรคอย่างยิ่งในการสร้างสังคมประชาธิปไตยที่เคารพหลักนิติธรรม เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

“เราเชื่อว่า พลังของเทคโนโลยี มีทั้งพลังด้านมืดและพลังด้านบวก ถ้าเราสร้างพลังที่ดี ก็สามารถชนะพลังด้านมืดได้ แต่นั่นหมายความว่า รัฐต้องปล่อยให้พลเมืองเติบโตและรวมพลังกัน สิ่งที่น่ากลัวก็คือ รัฐกลายเป็นพลังด้านมืดเสียเอง ซึ่งท้ายที่สุด ประชาชนก็จะลุกขึ้นมาต่อต้าน ก็หวังว่าจะไปไม่ถึงจุดนั้น และหวังว่าเราจะเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งในโลกดิจิทัล เพื่อสร้างสังคมที่เป็นธรรมและยั่งยืนได้อย่างแท้จริง”

เท่ากันสื่อ เท่ากันบทบาทของรัฐ

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2560 ประเทศไทยได้รับการจัดอันดับอยู่ในกลุ่ม “ไร้เสรีภาพทางอินเทอร์เน็ต”¹⁰ จากรายงานเสรีภาพทางอินเทอร์เน็ต (Freedom on the Net 2017) โดยองค์กร Freedom House องค์กรที่ติดตามตรวจสอบเสรีภาพทางประชาธิปไตยและการแสดงความคิดเห็นของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก คะแนนที่ได้รับ อยู่ที่ 67 คะแนน จาก 100 คะแนน ซึ่งคะแนนยิ่งสูงหมายถึงยิ่งมีเสรีภาพน้อย ประเทศไทยได้รับคะแนนดังกล่าวอยู่ในกลุ่มเดียวกับ จีน รัสเซีย อิหร่าน ซาอุดีอาระเบีย เมียนมาร์ และ เวียดนาม

ทั้งนี้ คำถามในการวัดประเมินเสรีภาพของอินเทอร์เน็ต แบ่งออกเป็นสามกลุ่มใหญ่ ได้แก่ 1. อุปสรรคในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต ซึ่งประกอบไปด้วยอุปสรรคทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน การควบคุมทางกฎหมาย การเป็นเจ้าของกิจการอินเทอร์เน็ต รวมทั้งความเป็นอิสระขององค์กรที่กำกับดูแล 2. การจำกัดเนื้อหา ได้แก่ เรื่องเนื้อหาของกฎหมายที่ใช้ควบคุมอินเทอร์เน็ต ลักษณะทางเทคนิคของการคัดกรองข้อมูล และสกัดกั้นการเข้าถึงเว็บไซต์

¹⁰ <https://www.voathai.com/a/global-internet-freedom-2017/4115150.html>

การจัดอันดับประเทศไทย ปี 2017 โดย Freedom House
ที่มาภาพ : เว็บไซต์ Freedom House

การเซนเซอร์ตัวเอง ความหลากหลายของสื่อออนไลน์และการใช้สื่อดิจิทัล เป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิพลเมือง 3. การละเมิดสิทธิของผู้ใช้อินเทอร์เน็ต โดยพิจารณาถึงการสอดส่อง ความเป็นส่วนตัว และผลจากการจัดการกิจกรรมออนไลน์ เช่น การจับกุมคุมขัง การใช้วิธีนอกกฎหมาย และการโจมตีออนไลน์ โดยประเทศที่มีเสรีภาพมาก จะได้คะแนนน้อยกว่า 30 จากคะแนนเต็มร้อย ส่วนคะแนนระหว่าง 31-60 คือมีเสรีภาพบางส่วน และคะแนน 61 ขึ้นไป คือไม่มีเสรีภาพ ซึ่งใน พ.ศ. 2559 ประเทศไทยจัดอยู่ในกลุ่มไม่มีเสรีภาพเช่นเดียวกัน โดยได้คะแนนจำนวน 66 คะแนน¹¹

ผู้อำนวยการโครงการจัดทำรายงานดังกล่าวของ Freedom House เสนอว่า เสรีภาพทางอินเทอร์เน็ตที่ลดลงสอดคล้องกับปริมาณการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตที่เพิ่มขึ้นทั่วโลก ในขณะที่ผู้คนต่างหันหาอินเทอร์เน็ตเพื่อใช้

.....
¹¹ <https://www.matichon.co.th/news/366683> 11/24/2017

เป็นช่องทางในการสนับสนุนให้เกิดประชาธิปไตยและการเคารพสิทธิมนุษยชน ผู้มีอำนาจในหลายประเทศจึงได้พยายามหาวิธียับยั้งพลังของอินเทอร์เน็ตในทางการเมืองด้วยการใช้วิธีควบคุมทางอินเทอร์เน็ตมากขึ้น เช่น การสนับสนุนสำนักข่าวที่นำเสนอข่าวปลอม หรือข่าวที่บิดเบือน การควบคุมผ่านเครือข่ายโทรศัพท์มือถือโดยเฉพาะพื้นที่ที่มีประชากรและชนกลุ่มน้อย อยู่หนาแน่น หรือการปราบปรามการแสดงความคิดเห็นในโลกออนไลน์ เป็นต้น

รัฐเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการสื่อสารของประชาชนมากน้อยเพียงใด?

คำถามนี้ ยิ่งชีพ อัชฌานนท์¹² แห่งโครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน หรือ iLaw บอกว่า รัฐเข้ามาควบคุมการสื่อสารผ่านกฎหมายหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติการกระทำความผิดทางคอมพิวเตอร์ หรือประกาศของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับต่าง ๆ ยิ่งชีพติดตามคดีความที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารของประชาชนมาเกือบทศวรรษ เขาพบว่า วิธีการออกกฎหมายของรัฐมีความพิเศษคือ การสร้างพื้นที่สีเทาให้เนื้อความในกฎหมายครอบคลุมทุกเรื่อง ทำให้เกิดการตีความได้อย่างกว้างขวางว่า กิจกรรมใดเข้าข่ายการกระทำความผิดในโลกการสื่อสาร ยกตัวอย่างเช่น การห้ามนำเสนอสิ่งที่กระทบต่อความมั่นคงของรัฐ เป็นต้น ภายใต้กรอบกติกาของกฎหมายเช่นนี้ย่อมส่งผลต่อการนำเสนอข่าวสารของสื่อต้องระมัดระวังและนำไปสู่การเซนเซอร์ตนเอง ซึ่งกฎกติกาของรัฐเป็นหนึ่งในเงื่อนไขที่ทำให้การนำเสนอข่าวอย่างตามคำขวัญในทำนองที่ว่า “ข้อเท็จจริงครบถ้วน รอบด้าน” เป็นสภาพที่ไม่อาจเป็นจริงได้ พื้นที่สีเทายังครอบคลุมมาถึงสื่อประเภทภาพยนตร์ที่ยากแก่การตีความว่า การนำเสนอ

.....
¹² วิทยากร ในงาน MIDL Week 2017 วันที่ 6-10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560

เนื้อหาหรือฉากใดเข้าข่าย “เหมาะสม” หรือไม่ ดังเช่นตัวอย่างภาพยนตร์ไทยหลายเรื่องที่ไม่ได้รับการอนุญาตให้ฉายในประเทศไทย เช่น *Insects in the Backyard* ซึ่งใช้เวลานานถึง 7 ปี ในกระบวนการอุทธรณ์ จนกระทั่งได้รับอนุญาตให้จัดฉายได้โดยระดับอายุผู้ชมที่ 20 ปีขึ้นไปและตัดฉากต้องห้ามเรื่องเพศ 3 วินาทีออกไป การนิยาม “ความเหมาะสม” ในการนำเสนอข้อมูลข่าวสารในเรื่องศาสนา การเมือง สถาบันกษัตริย์ และเพศถือว่าเป็นเรื่องที่อ่อนไหวและมีความคลุมเครือในการตีความทางกฎหมายมากที่สุดในประเทศไทย

ความฉลาดในการรับสื่อสำหรับพลเมือง จึงจำเป็นต้องรู้ข้อจำกัดในการนำเสนอข่าวสารของสื่อที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของกฎกติกาที่รัฐกำหนด และยิ่งเมื่อกฎกติกาไม่ได้มีความชัดเจน บรรยายากศของการเซ็นเซอร์ตัวเองก็เกิดขึ้นตามมา นอกเหนือจากการควบคุมการสื่อสารโดยรัฐแล้ว การนำเสนอของสื่อมวลชนล้วนเป็นการนำเสนอผ่านตัวกรองต่าง ๆ และมีการประกอบสร้างความจริงชุดหนึ่ง ๆ ในการนำเสนออยู่แล้ว

วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง¹³ หัวหน้าโครงการวิจัยอินเทอร์เน็ตศึกษา ยกตัวอย่างงานวิจัยที่ศึกษารายการข่าวของฟอกซ์นิวส์ รายการโทรทัศน์ในสหรัฐอเมริกา พบว่า ไม่เพียงแต่เนื้อหาเท่านั้นที่ได้รับการกลั่นกรองในการสื่อสาร ยังรวมถึงภาพและแสงที่จัดสำหรับแขกรับเชิญในรายการแต่ละคน ยังมีความแตกต่างกันเพื่อให้อารมณ์ที่นำเสนอมากกระทบสายตาของผู้ชมแตกต่างกันด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการสื่อสารที่อยู่ภายใต้การกำหนดของเอกชนแต่ละรายที่ทำหน้าที่ผลิตสื่อ

.....
¹³ วิทยากร ในงาน MIDL Week 2017 วันที่ 6-10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560

เท่ากันสื่อดิจิทัล และบทบาทของเอกชน

“อ่านหนังสือพิมพ์สมัยนี้เหมือนอ่านหนังสือไปรายวัน วงการหนังสือพิมพ์ตกต่ำสุดขีด เพราะเงินโฆษณาต่างๆ ที่ทำให้หนังสือพิมพ์มีเงิน คีลธรรมในสังคม”

ราวเดือนมีนาคม พ.ศ. 2560 สมเกียรติ อ่อนวิมล นักวิชาการและนักสื่อสารมวลชน ได้เผยแพร่ข้อความจากทวีตเตอร์ดังกล่าว พร้อมลงภาพเว็บไซต์ข่าวที่ด้านข้างมีโฆษณาชุดชั้นในมาประกอบข้อความ¹⁴ ในเวลาต่อมา ชาวเน็ตและนักวิชาการบางท่านได้อธิบายชี้แจงว่า การขึ้นโฆษณาในรูปแบบเช่นนี้เป็นกระบวนการตลาดในยุคดิจิทัลที่เรียกว่า retargeting ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเว็บไซต์ข่าวดังกล่าวในการลงโฆษณาแต่อย่างใด สมเกียรติ อ่อนวิมล ได้ทวีตตอบในเรื่องนี้ว่า *“ผมพูดเรื่องจรรยาบรรณ ไม่ได้พูดเรื่องเทคโนโลยี และพูดเรื่องความผิดทางจรรยาบรรณในการรับ content เสื่อม คีลธรรม...”*

อย่างไรก็ตาม การเสฟสื่อดิจิทัลในยุคปัจจุบันเกิดขึ้นมาควบคู่กับระบบการตลาดดิจิทัลในอีกรูปแบบหนึ่งที่แตกต่างจากการโฆษณาในยุคหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์และวิทยุโดยสิ้นเชิง นักการตลาดดิจิทัล¹⁵ ได้อธิบายแนวคิด เรื่อง retargeting หรือ remarketing ว่า เป็นเทคนิคการซื้อโฆษณาในยุค Programmatic Buying ซึ่งมาแทนที่การซื้อโฆษณาแบบเหวี่ยงแหในอดีต เมื่อเราแต่ละคนเข้าไปดูข้อมูลสินค้าหรือบริการตามเว็บไซต์ เช่น Agoda หรือ Lazada ในเวลาต่อมาเราจะพบโฆษณาของเว็บก่อนหน้าที่เรา

.....
¹⁴ https://www.khaosod.co.th/hot-topics/news_267536 12/3/2017

¹⁵ <http://www.nuttaputch.com/retargeting-remarketing> 12/3/2017

ไปเยี่ยมชมแถมด้วยบรรดาโฆษณาสินค้าที่น่าเสนอมาปรากฏให้เราได้รับชมอีกครั้งเมื่อเราเข้าไปในเว็บอื่น ๆ ต่อไป ปฏิสัมพันธ์ใดๆ ที่เราเข้าไปทำที่หน้าเว็บไซต์ หรือแอปพลิเคชัน ไม่ว่าจะเป็นการคลิกอะไร พิมพ์คำว่าอะไร เปิดหน้าต่าง ถือเป็น “ข้อมูล” ที่เทคโนโลยีดิจิทัลบันทึกและประมวลผลเพื่อใช้เป็นช่องทางของสื่อโฆษณาดิจิทัลที่วนกลับเข้าไปเข้าถึงคนเหล่านั้นอีกครั้ง กระบวนการที่เกิดขึ้นคือการทำ retargeting

คำอธิบายแนวคิดทางการตลาดยุคดิจิทัลดังกล่าวตรงกับที่เจษฎา เด่นดวงบริพันธ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้โพสต์ตอบคำถามกรณีทีพบโฆษณาข้างเว็บข่าวที่สมเกียรติพบเห็น โดยอธิบายว่า โฆษณาเหล่านี้เป็นระบบของบริษัทผู้ให้บริการโฆษณา เช่น ถ้าช่องโฆษณานั้นเป็น Google Adsense ทางกูเกิ้ลจะเลือกแสดงโฆษณาเหมาะสมกับผู้อ่านเป็นรายๆ ไป โดยอิงกับคำค้นหา (Keywords) ที่ผู้อ่านเคยใช้บ่อยๆ ในคอมพิวเตอร์เครื่องนั้น

กรณีข้างต้น จึงถือเป็นตัวอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากบริษัทเอกชนซึ่งเลือกใช้เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยเก็บข้อมูลของผู้เข้าชมและนำมาประมวลผลเพื่อสร้างช่องทางทางการตลาดในการเข้าประชิดตัวผู้เสพสื่ออย่างเฉพาะเจาะจงให้ตรงกับความสนใจและความต้องการ

“โลกนี้ไม่มีนักบุญ ไม่มีใครสร้างอะไรให้ฟรี” เจ้าของคำพูดนี้ คือ จีรนุช เปรมชัยพร ในฐานะผู้ผลักดันสิทธิด้านดิจิทัลและผู้อำนวยการเว็บไซต์ประชาไท โลกที่จีรนุชเอ่ยถึงคือ โลกของอินเทอร์เน็ต ขณะที่เราทุกคนเข้าใช้เสียลมีเดีย การค้นหาออนไลน์ (search engine) แอปพลิเคชันการสนทนา โดยรู้สึกรว่าเป็น “ของฟรี” เนื่องจากเราไม่ได้ควักเงินจากกระเป๋าจ่ายเพิ่มเติมจากค่าใช้บริการด้านโทรคมนาคม ผู้ประกอบกิจการอย่างเฟซบุ๊ก กูเกิ้ล หรือยูทูป ล้วนมีรายได้จากการโฆษณาทางดิจิทัลอันเนื่องมาจากการเข้าใช้บริการของเรา

ในช่วงปลายเดือนมกราคม พ.ศ. 2561 นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่ผู้ใช้เฟซบุ๊กที่แอดคิฟซึ่งเคยมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี กลับพบว่า มีจำนวนลดลง จาก 185 ล้านราย เหลือ 184 ล้านราย โดยผู้ใช้ที่ลดจำนวนลงพบในอเมริกาและแคนาดา ซึ่งเป็นภูมิภาคที่ทำรายได้ต่อแต่ละบัญชีผู้เช่ามากที่สุดคือ 26.76 เหรียญสหรัฐต่อหนึ่งรายชื่อผู้ใช้ต่อปี เมื่อเปรียบเทียบกับเฉลี่ยรายได้จากประเทศอื่นๆ ทั่วโลกอยู่ที่ 6.18 เหรียญสหรัฐต่อหนึ่งรายชื่อต่อปี นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งของผู้ประกอบการแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดียที่สามารถทำรายได้จากรูทิจ จึงไม่น่าแปลกใจที่บริษัทเหล่านี้ต้องพยายามปรับปรุงผลิตภัณฑ์หรือกิจกรรมใหม่ๆ เพื่อสร้างความเพลิดเพลิน กระตุ้น และจูงใจให้ผู้ใช้บริการยังคงความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นกับแพลตฟอร์มต่างๆ เหล่านี้ไว้ให้นานที่สุด

อีกตัวอย่างของบทบาทเอกชนในการเข้ามาเกี่ยวข้องกับกาารโพสต์ข้อความของพลเมืองดิจิทัล ได้แก่ เฟซบุ๊ก¹⁶ ซึ่งทดลองใช้ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) เพื่อมาช่วยสอดส่องกาารโพสต์ของผู้ใช้เฟซบุ๊กที่สื่อเค้าว่าจะนำไปสู่การฆ่าตัวตายและการก่อการร้าย มาร์ค ซัคเคอร์เบิร์กผู้ก่อตั้งเฟซบุ๊ก อธิบายการทำงานของระบบตรวจจับความเสี่ยงการฆ่าตัวตายที่เริ่มทดสอบซอฟต์แวร์มาตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ. 2560 ว่า ขั้นตอนเริ่มจากการค้นหาข้อความส่วนตัว การแสดงความคิดเห็น รวมทั้งการถ่ายทอดสด เฟซบุ๊กที่มีสัญญาณบ่งชี้ว่า ผู้ใช้เหล่านั้นอาจมีความคิดที่จะทำร้ายตัวเองหรืออาจถึงฆ่าตัวตาย เมื่อพบความเสี่ยง ซอฟต์แวร์นี้จะพยายามติดต่อไปยังผู้ใช้รายนั้น หรือยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือผ่านการส่งรายชื่อ เบอร์ติดต่อของเพื่อนหรือคนสนิทของผู้ใช้ที่มีความเสี่ยง หรือเบอร์สายด่วนหน่วยงานที่ดูแลเรื่องนี้ในสหรัฐฯ ขณะเดียวกันก็จะส่งระบบแจ้งเตือนมายังทีมงาน

.....
¹⁶ <https://www.voathai.com/a/facebook-suicide-prevention/4144160.html> 12/3/2007

ของเฟซบุ๊กที่คอยดูแลด้านการรับมือกับความเสียดังกล่าวตลอด 24 ชั่วโมงทุกวัน เพื่อให้ทีมงานติดต่อหน่วยงานที่ดูแลโดยตรง รวมทั้งครอบครัวและคนสนิทของผู้ใช้ได้ทัน่วงที การใช้ AI มาช่วยสอดส่องพฤติกรรมของผู้ใช้เฟซบุ๊ก ก่อให้เกิดเสียงวิจารณ์ถึงการละเมิดความเป็นส่วนตัวที่อาจทำให้สถานการณ์เลวร้ายลงไปอีก และมีข้อเสนอว่าเฟซบุ๊กควรเตรียมแผนจัดการการคุกคามรังแกบนโลกไซเบอร์มากกว่าป้องกันการฆ่าตัวตายที่ปลายเหตุ

หากดูแง่มุมทางกฎหมายในบ้านเราพบว่า บทบาทของภาคเอกชนมีส่วนในการกำกับดูแลเนื้อหาในอินเทอร์เน็ตตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ ซึ่งระบุภาระรับผิดชอบอยู่ที่ตัวกลาง¹⁷ สำคัญคือ หากผู้ให้บริการจงใจสนับสนุนหรือยินยอมให้มีการกระทำความผิดตามที่กฎหมายกำหนดไว้ในระบบคอมพิวเตอร์ที่อยู่ในความควบคุมจะได้รับโทษ ดังนั้นเมื่อเว็บไซต์มีการพัฒนาเข้าสู่ยุค 2.0 อย่างเต็มรูปแบบผู้ใช้อินเทอร์เน็ตสามารถผลิตเนื้อหาเข้าสู่เว็บไซต์ต่างๆ ได้เอง โดยผ่านแอปพลิเคชันต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ ฯลฯ หรือที่รู้จักกันว่า Users generate content. ทำให้การผลิตและกลั่นกรองเนื้อหาเปลี่ยนรูปแบบไป ด้วยลักษณะอันเปิดกว้างและกระจายศูนย์มากขึ้นทำให้ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตต้องอาศัยความระมัดระวังในการกำกับดูแลเนื้อหาภายใต้ข้อกำหนดตามกฎหมาย¹⁸

ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (Internet Service Provider) และผู้ประกอบการโทรคมนาคมหรือให้บริการโทรศัพท์มือถือล้วนเป็นภาคเอกชนที่ต้องขอรับใบอนุญาตจากองค์กรกำกับดูแลในกรณีของประเทศไทย หน่วยงานดังกล่าวได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม หรือ กสทช. แม้ว่ากฎหมายจะกำหนดขอบเขต

¹⁷ สนใจอ่านเพิ่มเติมใน <https://thainetizen.org/wp-content/uploads/2010/05/Inter-liability-full.pdf>

¹⁸ พิงรอง รามสูต. (2556) การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. หน้า 312

Telenor confirms Facebook block

• 9 Jun 2014 at 19:23

DTAC was ordered to restrict its customers from accessing Facebook on May 28 by the National Council for Peace and Order (NCPO), according to a representative of Telenor Group of Norway, DTAC's major shareholder.

Telenor Asia vice-president Tor Odland wrote an e-mail to *Aftenposten*, a Norwegian newspaper, that the company received a call from the National Broadcasting and Telecommunications Commission, which has been under the NCPO since the May 22 coup, to temporarily prevent its customers from entering Facebook.

The restriction was carried out at 3:35pm, impacting around 10 million DTAC users, according to Mr Odland.

He also added that the situation puts Telenor in a conundrum. Being an international mobile operator, uphold human rights. However, doing so might conflict with Thailand's regulations.

"There is no doubt that such cases put a mobile operator under Telenor in a demanding situation. On the one hand we relate to international frameworks such as the UN guidelines on human rights and business. On the other hand, we have that licensee's duty to deal with local laws," wrote Mr Odland.

At 3pm on May 28, people across Thailand could not enter the social media site for about 30 minutes. After the incident, Information and Communication Technology permanent secretary Surachai Srisarakam released a statement that it temporarily blocked Facebook by order of the NCPO.

However, NCPO deputy spokesman Nathawat Chanchareon denied the claim.

"There's no need for the NCPO to block Facebook. And even if we wanted to, we would have to make an announcement first," said Col Nathawat.

ผู้บริหาร Telenor เขียนถึง นสพ.นอร์เวย์ว่าได้รับโทรศัพท์จาก กสทช. เมื่อวันที่ 28 พ.ค. 2014 ให้ปิดกั้นการเข้าถึงเฟซบุ๊กของผู้ใช้ไทย

ที่มาภาพ : เว็บไซต์บางกอกโพสต์

อำนาจหน้าที่ตลอดจนการกำกับดูแลการสื่อสารที่คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารได้รับการบัญญัติไว้ แต่เหตุการณ์ “ปิดเฟซบุ๊กชั่วคราว” ได้สร้างความตระหนักให้กับพลเมืองดิจิทัลทั่วประเทศที่มีผู้ใช้เฟซบุ๊กกว่า 10 ล้านคน เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2557 เวลาประมาณ 15.45 นาฬิกา เป็นเวลาราวหนึ่งชั่วโมง¹⁹ เวลานั้น ฝ่ายรัฐหลายหน่วยงานได้ออกมาชี้แจงเรื่องนี้ว่าเป็นปัญหาในเชิงเทคนิค ในเวลาต่อมา Telenor บริษัทโทรคมนาคมสัญชาตินอร์เวย์ ซึ่งดำเนินการในไทยภายใต้ DTAC เผยแพร่คำชี้แจงว่า เหตุการณ์ปิดกั้นการเข้าถึงเฟซบุ๊กมาจากคำขอร้องของ กสทช.²⁰ เป็นที่น่าสังเกตว่าไม่มีบริษัทผู้ประกอบการโทรคมนาคมรายอื่นๆ ในประเทศไทยที่ออกมาเปิดเผยถึงที่มาของเหตุการณ์ครั้งสำคัญดังกล่าว และหลังจากนั้นไม่นานสื่อมวลชนในไทยได้เผยแพร่คำขอโทษของ DTAC ต่อรัฐบาลไทยภายใต้

¹⁹ https://freedom.ilaw.or.th/blog/OnlineMedia2014_12/4/2017

²⁰ https://www.privacyinternational.org/node/1346_12/5/2017

การปกครองของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) และ กสทช. ที่ได้แถลงการณ์ที่มาของเหตุการณ์ดังกล่าว และแสดงความเข้าใจต่อสถานการณ์การเมืองในประเทศไทยว่า อยู่ระหว่างการสร้างความปรองดอง²¹

กรณีการจำกัดการเข้าถึงเฟซบุ๊กภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2558 เป็นเหตุการณ์เพียงช่วงเวลาสั้น ๆ ที่สร้างผลกระทบกับผู้ใช้วงกว้าง ก่อให้เกิดความโกลาหล ความไม่พอใจ สร้างเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากพลเมืองจำนวนมากทั้งกลุ่มที่ใช้เฟซบุ๊กเป็นพื้นที่แสดงความคิดเห็นทางการเมือง การค้าขายออนไลน์ ตลอดจนการติดต่อสื่อสารทั่วไป ปรากฏการณ์นี้นับเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่ทำให้เราตระหนักชัดเจนว่า เสรีภาพในการสื่อสารบนพื้นที่ออนไลน์ เป็นเสรีภาพที่ทั้งภาครัฐและเอกชนที่ดำเนินการให้บริการด้านโทรคมนาคมสามารถเข้ามาแทรกแซงการเข้าถึงของพลเมืองได้ในหลายรูปแบบ

ในประเด็นเรื่อง ตลาด สังคมและรัฐ กับสื่อ มีมุมมองน่าสนใจของ นิธิ เอียวศรีวงศ์²² ศาสตราจารย์ด้านประวัติศาสตร์ เขาเห็นว่า ในบรรดาพลังสามส่วนนี้ รัฐคือตัวอันตรายที่สุด หากรัฐมีอำนาจกำกับควบคุมสื่อแล้ว ย่อมใช้อำนาจนั้นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตนของผู้ถืออำนาจรัฐเท่านั้น และพร้อมจะให้ร้ายและลงโทษผู้อื่นเพื่อรักษาประโยชน์ส่วนตน โดยไม่ต้องกลัวสังคมตรวจสอบด้วย เพราะสื่อจะไม่กล้ารายงาน นิธิมองว่า รัฐไม่มีหน้าที่กำกับควบคุมสื่อโดยตรง แต่มีหน้าที่ทำให้กฎหมายที่ออกตามความเห็นชอบของประชาชน ซึ่งกำกับควบคุมความสัมพันธ์ทางสังคมถูกบังคับใช้อย่างเที่ยงตรง เช่น กฎหมายหมิ่นประมาท กฎหมายคุ้มครองความเป็นส่วนตัว กฎหมายรักษาความลับทางการค้า กฎหมายอนาจาร ฯลฯ

.....

²¹ <http://www.nationmultimedia.com/breakingnews/Telenor-Group-apologises-for-saying-dtac-ordered-t-30236306.html> 12/5/2017

²² บทความเรื่อง ตลาด สังคมและรัฐกับสื่อ ใน <https://www.matichon.co.th/news/552561> 2/5/2018

สื่อในฐานะเอกชน ถูกรัฐกำกับควบคุมอยู่แล้ว แต่เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ไม่ใช่เพื่อเสริมสร้างอำนาจของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เขาเห็นว่า สิ่งที่รัฐต้องทำกับสื่อ คือ ทำให้สังคมเข้มแข็งพอจะตรวจสอบและกำกับสื่อผ่านตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น เผยแพร่ความรู้ที่จะทำให้ฉลาดในการรับสื่อ (media literacy) แก่เด็กและเยาวชนในสถานศึกษา, สนับสนุนองค์กรสังคมที่ทำงานด้านประเมินสื่อ (หลายองค์กรไม่ใช่องค์กรเดียว) ให้ได้ทำงาน และได้เผยแพร่ผลการวิเคราะห์ของตนต่อสังคม เป็นต้น ดังนั้น หากตลาดและสังคมทำงานร่วมกัน โดยมีสังคมนำ จะเป็นการกำกับควบคุมที่มีประสิทธิภาพและทำให้สื่อมีคุณภาพต่อส่วนรวมได้มาก

บทที่ 4

เท่านั้น “ข่าวปลอม” ในยุคหลังความจริง

“เราต้องมีความสามารถประเมินได้ว่าอะไรจริงหรือไม่จริง และถ้าไปไกลกว่านั้นคือ สามารถสร้างสื่อด้วยตัวเอง สร้างความจริงในชุดแบบที่ต้องการ คนอื่นก็อาจจะเห็นว่าไม่สมบูรณ์ แต่มันคือโลกที่พลเมืองมีความรู้ ความสามารถในการประเมิน และสร้างวาทกรรม สร้างสื่อ เพื่อต่อสู้กับแนวคิดอื่น ๆ ได้ด้วย”

มุมมองของ วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง

ในปี พ.ศ. 2560 เป็นปีที่ความน่าเชื่อถือของข่าวสารตกเป็นเป้าโจมตี และถือเป็นปรากฏการณ์ที่มีการกล่าวถึงกันมาก จนกระทั่ง Collins Dictionary ยกให้คำว่า Fake News เป็นคำแห่งปี ค.ศ. 2017 ความหมายของคำนี้ถูกนำมาใช้ในสองบริบท อย่างแรก คือการเผยแพร่ข้อมูลเท็จเพื่อหวังผลทางการเมือง เช่น การใช้ระบบคอมพิวเตอร์กระพือข่าวเท็จจนส่งผลกระทบต่อความคิดของคนในวงกว้าง และ บริบทที่สอง สืบเนื่องมาจากผู้นำสหรัฐอเมริกา ประธานาธิบดี โดนัลด์ ทรัมป์ แสดงความเห็นต่อสื่อหรือสำนักข่าวต่าง ๆ ที่ทำงานมานาน เช่น CNN, New York Times, Washington Post, NBC ว่าเป็นผู้เสนอข่าว fake news ที่เชื่อถือไม่ได้²³ ซึ่งนัยยะหลังนี้ นำมาสู่การวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างแพร่หลาย

นอกจากคำว่าข่าวปลอม หรือ fake news แล้ว หากย้อนกลับไปในปีก่อนหน้านั้น คำว่า หลังความจริง (Post-Truth) เป็นคำยอดนิยมอีกคำหนึ่ง ซึ่งหมายถึง เรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่ความจริงไม่มีความสำคัญหรือไม่มีความหมายอีกต่อไป สิ่งที่สำคัญกว่าคือ อารมณ์รับรู้ และความเชื่อส่วนบุคคล พุดอีกแบบหนึ่งก็คือ ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบในเรื่องนั้น ๆ นำมาสู่การปักใจเชื่อและเป็นข้อมูลสนับสนุนการแสดงความคิดเห็นหรือจุดยืนมากกว่าข้อเท็จจริง ศัพท์คำนี้ พจนานุกรม Oxford Dictionary เลือกเป็นคำแห่งปี ค.ศ. 2016 หลังจากมีการใช้คำนี้เพิ่มขึ้นจำนวนมากใน

.....
²³ <https://www.voathai.com/a/yearender-fakenews-ro/4179210.html> 1/3/2018

ช่วง พ.ศ. 2559 ช่วงปีนั้นมีเหตุการณ์น่าตื่นตาและผันผวนทางการเมืองใน ตะวันตกสองเหตุการณ์ ได้แก่ การแสดงประชามติของชาวอังกฤษเพื่อ สนับสนุนการแยกตัวจากสหภาพยุโรป (Brexit) และการเลือกตั้งประธานาธิบดี สหรัฐอเมริกาที่พลิกผันและสร้างความแตกแยก²⁴

การถกเถียงอภิปรายเกี่ยวกับ Post truth และ Fake news ได้นำไป สู่ไฟท์สใหม่ในเรื่องการเท่าทันสื่ออย่างกว้างขวาง ถึงขนาดเป็นประเด็น สัมมนาในการประชุมสื่อระดับโลกของปี โดยเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560 ได้มีการจัด the 8th European Public Communication Conference ที่ประเทศเบลเยียม ภายใต้หัวข้อ Media Literacy in the Post-Truth Era-Surviving in a World of Fake News and Misinformation²⁵ และก่อนหน้านั้น ทางสมาพันธ์ห้องสมุดนานาชาติ (International Federation of Library Associations and Institutions) ได้เผยแพร่อินโฟกราฟิกและ จัดแปลมากกว่า 30 ภาษาเพื่อให้ข้อมูลกับสาธารณะเกี่ยวกับวิธีการง่าย ๆ 8 ข้อสำหรับตรวจสอบว่าข่าวใดเป็นข่าวปลอม เนื่องจากสมาพันธ์ห้องสมุด เห็นว่า การคิดแบบวิพากษ์ (critical thinking) เป็นทักษะสำคัญในการ เท่าทันสื่อและข้อมูลข่าวสาร และพันธกิจของห้องสมุดคือการให้การศึกษา และผลักดันให้เห็นถึงความสำคัญดังกล่าว

แปดข้อพื้นฐานในการตรวจสอบข่าวที่เรากำลังอ่านตรงหน้า ได้แก่

1. ตรวจสอบแหล่งที่มา เช่น พิจารณาจากเว็บไซต์ขององค์กรว่ามีพันธกิจ ขององค์กรที่เกี่ยวข้องหรือไม่ และมีตำแหน่งแห่งที่ที่สามารถติดต่อได้
2. ตรวจสอบผู้เขียนว่ามีตัวตนไหม
3. ตรวจสอบวันที่เผยแพร่ เพราะ หลายครั้งที่การเผยแพร่เรื่องในอดีตไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน
4. ดูให้แน่ใจว่า เป็นเรื่องเยาะเย้ยเสียดสี เรื่องตลกหรือเปล่า
5. อ่านเนื้อเรื่อง

.....
²⁴ <https://www.voathai.com/a/word-of-the-year-ct/3599534.html> 1/3/2018

²⁵ <http://ethicaljournalismnetwork.org/media-literacy-post-truth-era-surviving-world-fake-news-misinformation> 1/3/2018

HOW TO SPOT FAKE NEWS

ตรวจตราที่มา

ดูเว็บไซต์ ภารกิจองค์กร ที่ติดต่อ

อ่านเนื้อหาโดยรวม

พาดหัวหรือหัว แล้วเนื้อหาจะ ใช่เรื่องเดียวกันไหม ?

รู้จักผู้เขียน

ค้นดูให้รู้ว่าผู้เขียนมีตัวตนไหม นำเชื่อถือเพียงใด

ลิงค์ที่เห็นเกี่ยวกับเนื้อหาไหม ?

คลิกดูความเกี่ยวข้องของลิงค์กับเนื้อหาข่าว

ตรวจสอบวันที่เผยแพร่

การโพสต์ข่าวเก่าอาจจะไม่สอดคล้องกับเหตุการณ์ปัจจุบัน

ข่าวล้อเล่นหรือเปล่า ?

ดูให้แน่ใจว่าเป็นเรื่องล้อเล่นหรือเยาะเย้ยเสียดสีหรือเปล่า

ตรวจสอบอคติของเรา

เพราะความเชื่อส่วนตัว อาจจะไปตัดสินผู้อื่นได้

ถามผู้รู้ ถ้าไม่แน่ใจในเรื่องนั้นๆ

ควรถามผู้รู้หรือตรวจสอบกับแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือเท็จจริงอื่นๆ

International Federation of Library Associations and Institutions

www.ifla.org

ทั้งหมดแทนที่จะดูเฉพาะพาดหัวแล้วทำการเผยแพร่ต่อ 6. ตรวจสอบดูลิงก์ในเนื้อหาที่น่าเสนอนั้น ๆ ว่าเรื่องราวสอดคล้องเกี่ยวข้องกับหรือสนับสนุนเรื่องหรือไม่ 7. ตรวจสอบอคติของเราเอง เพราะบ่อยครั้งความเชื่อส่วนบุคคลของเราอาจจะนำไปสู่การตัดสินผู้อื่นได้ 8. สอบถามผู้รู้หรือตรวจสอบกับแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือเท็จจริงอื่น ๆ เพื่อให้แน่ใจในความถูกต้องของข่าวที่อ่านเจอ²⁶

นอกจากบทบาทของห้องสมุด สถาบันที่สังคมตะวันตกให้ความสำคัญในฐานะที่เป็นองค์กรซึ่งมีพันธกิจในการเผยแพร่เรื่องการเท่ากันสื่อและเท่ากันข้อมูลข่าวสารแก่สาธารณะแล้ว สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาในหลายประเทศต่างเห็นว่าเรื่องนี้มีความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องเผยแพร่ให้สาธารณะมีความรู้ความเข้าใจ²⁷ นักวิชาการด้านภาษาศาสตร์ประยุกต์จาก the Open University แห่งสหราชอาณาจักร เห็นว่า มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันการศึกษาที่ฝึกฝนให้ผู้เรียนมีทักษะเชิงวิพากษ์ในงานเขียนทางวิชาการ การเผยแพร่ความรู้ในเรื่องเท่ากันข้อมูลข่าวสารโดยการตรวจสอบแหล่งที่มาและการอ้างอิงข้อมูลเป็นทักษะเดียวกับการฝึกฝนทางวิชาการ และมหาวิทยาลัยจึงได้มีโครงการเผยแพร่ความรู้เท่ากันข่าวสารในยุทธูปเพื่อบริการสาธารณะ

ขณะที่ Sheffield University จัดทำหลักสูตรออนไลน์ฟรีชื่อ Making sense of Data in the Media เพื่อให้ผู้บริโภคข้อมูลข่าวสารมีความคิดเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับข้อมูลตัวเลขที่เผยแพร่ในสื่อและตรวจสอบลักษณะของข่าวลงด้วย นักวิชาการผู้ออกแบบหลักสูตรนี้มองว่า ตัวเลขหรือข้อมูลทางสถิติเป็นพื้นที่ของการต่อสู้ช่วงชิงความจริง และมักมีการอ้างหรือนำเสนอในฐานะที่เป็น “ความจริงเชิงภววิสัย” คือ วัดได้ตรวจสอบได้

²⁶ <https://www.ifla.org/publications/node/11174> 1/4/2018

²⁷ <http://www.bbc.com/news/education-41902914> 1/4/2018

การอ้างตัวเลขจึงเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือให้ประชาชนคล้อยตามจุดยืนทางการเมืองหนึ่ง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมา และเมื่อสถิติหรือข้อมูลถูกสร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์เฉพาะ อาจส่งผลให้ข่าวปลอมแต่ละเรื่องกลายเป็นข่าวที่น่าเชื่อถือได้ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์สำหรับผู้บริโภคสื่อจะได้เรียนรู้จากการตีความข้อมูลเหล่านั้นเพื่อความเท่าทันในการรับข้อมูลข่าวสาร²⁸

สำหรับภาคเอกชนอย่างเฟซบุ๊ก ซึ่งเป็นแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดียที่กลายเป็นพื้นที่อันดับต้น ๆ ของการแพร่กระจายข่าวลวง ได้นำเสนอวิธีการป้องกันข่าวปลอมหลากหลายวิธีในช่วงตลอดปีที่ผ่านมา เช่น การเปิดตัวพีเจอรี่ใหม่ เมื่อผู้บริโภคคลิกปุ่มที่จะช่วยให้ข้อมูลเกี่ยวกับบทความดังกล่าว โอดีของพีเจอรี่นั้นคือ การให้บริบทของข่าวสำหรับผู้บริโภคในการพิจารณาความน่าเชื่อถือของที่มาข่าวนั้น ๆ²⁹ เฟซบุ๊กยังร่วมมือกับหลายโครงการ เช่น factcheck.org ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์นโยบายสาธารณะแห่งมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย เพื่อสนับสนุนให้ผู้ใช้เฟซบุ๊กช่วยกันตรวจสอบและติดสัญลักษณ์หรือส่งข้อมูลเพื่อให้มีการตรวจสอบว่าเป็นข่าวปลอมหรือไม่ รวมทั้งเปิดเผยรายชื่อเว็บไซต์ที่เผยแพร่ข่าวปลอมและข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง³⁰ และเมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2561 มาร์ก ซัคเกอร์เบิร์ก ผู้ก่อตั้งเฟซบุ๊ก แสดงความเห็นในเพจของเขาว่า โลกทุกวันนี้เต็มไปด้วยเรื่องกระตุ้นความรู้สึกของผู้คนมากเกินไป หรือไม่ก็เป็นข้อมูลข่าวสารผิดพลาด หรือเรื่องแบ่งข้างแบ่งขั้ว และเครือข่ายสังคมออนไลน์ช่วยให้การกระจายข่าวสารเหล่านี้รวดเร็วมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา เฟซบุ๊กจึงเตรียมรับมือด้วยการปรับฟีดข่าวของสำนักข่าว

²⁸ สนใจหลักสูตรออนไลน์ฟรี ดูได้จาก https://www.futurelearn.com/courses/media-data/2?utm_source=BBC&utm_medium=referral&utm_campaign=TUOS_08_10_2017_media-data2 1/4/2018

²⁹ <http://ethicaljournalismnetwork.org/resources/videos/fake-news-social-media-aljazeera> 1/4/2018

³⁰ <https://www.factcheck.org/fake-news/> 1/12/2018

ที่มีความน่าเชื่อถือคือ คำถามคือว่า เฟซบุ๊กจะใช้วิธีการอย่างไรในการกำหนดว่าแหล่งข่าวหรือสำนักข่าวใดน่าเชื่อถือ เขาตอบว่า เฟซบุ๊กเลือกวิธีการให้ชุมชนผู้ใช้เฟซบุ๊กเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลผ่านการสำรวจเชิงคุณภาพเพื่อดูว่า แหล่งข่าวใดที่ผู้ใช้มีความคุ้นเคยและเห็นว่ามีที่น่าเชื่อถือในการนำเสนอข่าวสาร ผลการสำรวจข้อมูลจากผู้ใช้เฟซบุ๊กจะมีผลต่อการเห็นฟีดข่าวของสำนักข่าวนั้น ๆ บนเฟซบุ๊ก

‘ข่าวปลอมคุกคามประชาธิปไตย’

นักการเมืองอย่างอดีตรัฐมนตรีาธิบดีบารัค โอบามา แห่งสหรัฐอเมริกา³¹ เป็นผู้หนึ่งที่แสดงความกังวลต่อสถานการณ์ข่าวปลอม และเห็นว่า “ข่าวปลอมคุกคามประชาธิปไตย” (Fake news threatens democracy) เขาเคยเสนอเรื่องนี้ตั้งแต่ก่อนลงจากตำแหน่งว่า ข่าวปลอมในเฟซบุ๊กและแพลตฟอร์มต่าง ๆ บ่อนทำลายกระบวนการทางการเมืองของสหรัฐอเมริกา โอบามาเห็นว่า ถ้ายังไม่มีการเอาจริงจังในการแก้ไขเรื่องข่าวปลอม และปล่อยให้ผู้คนยังคงอยู่ในความสับสนกับข้อเท็จจริง โดยไม่รู้ว่า อันไหนถูกต้อง หรือไม่ถูกต้อง หรือไม่สามารถแยกแยะว่า เรื่องใดเป็นข้อโต้แย้งที่จริงจัง (serious argument) หรือเรื่องใดเป็นโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda) ประเทศต้องประสบปัญหาอย่างแน่นอน ซึ่งในการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาเมื่อ พ.ศ. 2559 พบว่า สื่อสังคมมีบทบาทอย่างมากในการเผยแพร่ข่าวที่ไม่เป็นความจริงและสร้างความเข้าใจผิดให้กับผู้คน การแพร่กระจาย

.....
³¹ <https://www.usatoday.com/story/tech/2016/11/17/fake-news-threatens-democracy-obama-says/94045428/ 1/7/2018>

เป็นไปอย่างรวดเร็วมากขึ้นเมื่อผู้บริโภครายสารสามารถแชร์ข่าวสารเหล่านั้นในโลกดิจิทัลด้วยตนเองผ่านแพลตฟอร์มแบบต่าง ๆ

จากทวีปอเมริกา มาที่ทวีปยุโรปกันบ้าง ผู้นำประเทศฝรั่งเศสอย่างประธานาธิบดีเอ็มมานูเอล มาครง เป็นอีกคนหนึ่งที่ประกาศนโยบายแก้ไขปัญหาข่าวปลอมให้เป็นนโยบายระดับชาติ ใน พ.ศ. 2561 โดยจะผลักดันกฎหมายเพื่อสกัดกั้นข่าวปลอม เขาเป็นนักการเมืองอีกคนหนึ่งที่เห็นว่าข่าวปลอมเป็นเรื่องคุกคามประชาธิปไตย เนื่องจากการสร้างข่าวปลอมเป็นการส่งเสริมให้คนอ่านมีความคลางแคลงใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และยังสร้างความจริงทางเลือกที่ทำให้ประชาชนเห็นว่าสื่อและนักการเมืองเป็นพวกหลอกลวงอยู่เสมอ ประธานาธิบดีฝรั่งเศสมองว่า หากเราต้องการปกป้องประชาธิปไตยเสรีนิยม จำเป็นต้องมีกรออกกฎหมายที่เข้มงวดเพื่อให้บทบาทกับกลุ่มเผ่าระวังสื่อ และแนวคิดของกฎหมายฉบับนี้พุ่งเป้าไปที่สื่อสังคมออนไลน์เพื่อทำให้แพลตฟอร์มออนไลน์มีความโปร่งใสในการนำเสนอเนื้อหาที่ได้รับสปอนเซอร์³² ประธานาธิบดีมาครงเปิดเผยเรื่องนี้ในการสัมมนาร่วมกันสื่อมวลชนเมื่อช่วงปีใหม่ 2561 ซึ่งองค์กรที่เผ่าระวังเรื่องสิทธิเสรีภาพของสื่อและข้อมูลข่าวสารอย่าง Reporter without Borders ยังไม่ได้แสดงจุดยืนในเรื่องนี้ โดยจะรอจนกว่าร่างแรกของกฎหมายฉบับนี้ได้มีการเผยแพร่ก่อน³³

เยอรมนี เป็นอีกประเทศที่มีการบังคับใช้กฎหมายฉบับใหม่ล่าสุดในช่วงต้นปี พ.ศ. 2561 กฎหมายฉบับนี้ใช้กำกับดูแลโลกของข้อมูลข่าวสารในยุคดิจิทัลเป็นการเฉพาะภายใต้ชื่อย่อว่า the NetzDG- หรือ Network Enforcement Act ขอบเขตของกฎหมายนี้ใช้บังคับกับผู้ให้บริการแพลตฟอร์มต่าง ๆ บนอินเทอร์เน็ต ที่มีหน้าที่ต้องดำเนินการเคลื่อนย้ายข้อมูลนั้น

.....
³² <https://www.rt.com/news/414945-macron-france-fake-news-law/> 1/7/2018

³³ <https://rsf.org/en/news/rsf-hails-president-macrons-support-its-initiatives> 1/12/2018

นอกจากระบบภายในเวลาที่กำหนด ข้อมูลที่เข้าข่ายต้องลบจะสอดคล้องตามขอบเขตที่บัญญัติไว้ในกฎหมายอาญาของเยอรมัน โดยในกฎหมายที่ประกาศใช้ฉบับใหม่แบ่งออกเป็นสองระดับ คือ “ข้อมูลที่ผิดกฎหมายอย่างโจ่งแจ้ง” (manifestly unlawful) ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มต้องลบเนื้อหาภายใน 24 ชั่วโมงเมื่อได้รับการร้องเรียน ส่วนข้อมูลที่เข้าข่ายผิดกฎหมายแต่ยังไม่ชัดเจน มีระยะเวลา 7 วัน หลังจากได้รับการร้องเรียน

สำหรับประเทศในอาเซียน อย่างอินโดนีเซีย ปัจจุบันมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตราว 150 จาก 255 ล้านคน ได้มีการตั้งหน่วยงานไซเบอร์ใหม่ ซึ่งมีหน้าที่รับมือกับปัญหาข่าวปลอม คำพูดสร้างความเกลียดชัง และการเผยแพร่ความรุนแรง หนึ่งในคดีเรื่องข่าวปลอมที่แพร่หลายในอินโดนีเซีย คือ การเผยแพร่ข่าวเท็จที่ว่า รัฐบาลจีนเตรียมจะทำสงครามชีวภาพกับอินโดนีเซีย ข่าวปลอมนี้ทำให้สถานทูตจีนในกรุงจาการ์ตาออกแถลงการณ์ว่า เรื่องดังกล่าวเป็นข่าวปลอม³⁴

.....
³⁴ <http://www.straitstimes.com/asia/se-asia/indonesia-launches-cyber-agency-to-tackle-extremism-fake-news> 1/23/2018

Fake News ในบริบทไทย

กลับมาดูที่ประเทศไทย ปัญหาเรื่อง “ข่าวปลอม” ในบ้านเราเหมือนหรือแตกต่างกับต่างประเทศอย่างไร? ³⁵

ปัญหาการแพร่หลายของข่าวเท็จ ข่าวปลอมในโลกออนไลน์ที่บ้านเราพบว่า แต่ละกลุ่มในสังคมแสดงความห่วงใยและเสนอแนวทางแก้ไขปัญหานี้แตกต่างกันไป เช่น กรณีของสื่อกระแสหลักอย่างสำนักข่าวไทย อสมท. ได้ตั้งศูนย์ข่าวร็อก่อนแซร์ สำนักงานข่าวไทย อสมท. ³⁶ โดยเริ่มเผยแพร่ ออกอากาศในสถานีโทรทัศน์ ช่อง อสมท. เพื่อนำเสนอรายการตรวจสอบความจริงเรื่องที่แชร์กันบนโซเชียลตั้งแต่ พ.ศ. 2558 พีรพล อนุตรโสตถิ์ แห่งศูนย์ข่าวร็อก่อนแซร์ สำนักข่าวไทย อสมท. บอกว่า ข่าวปลอมมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในแต่ละปี และข่าวสารออนไลน์ที่ผู้บริโภคสื่อมีความสงสัยในข้อเท็จจริง ส่วนมากเป็นเรื่องสุขภาพ โดยเฉพาะกลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เช่น มะเร็ง เบาหวาน เป็นต้น เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2560 อสมท. ได้ร่วมมือกับกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ และองค์กรพันธมิตรในการตรวจสอบและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ประชาชน ที่ผ่านมาได้มีการนำเสนอเนื้อหาที่แก้ไขความเข้าใจผิดซึ่งปรากฏในสื่อออนไลน์มากกว่า 500 เรื่อง ผ่านสื่อต่างๆ ในรูปแบบของคลิปวิดีโอ สกู๊ปข่าว สารคดีวิทยุ อินโฟกราฟิก และบทความ ซึ่งเผยแพร่ในเว็บไซต์ รายการโทรทัศน์ และเฟซบุ๊ก

.....
³⁵ เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2561 คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดสัมมนาวิชาการ เรื่อง วิกฤติ Fake News ในนิเวศน์ธุรกิจสื่อ และเมื่อวันที่ 13 มกราคม 2561 สาขาเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จัดสัมมนาเรื่อง Fake News วิกฤติการสื่อสารในยุคดิจิทัล ดูเพิ่มเติม <http://www.thaibja.org/?p=3909> และเฟซบุ๊ก Fake News วิกฤติการสื่อสารในยุคดิจิทัล

³⁶ <https://www.it24hrs.com/2017/sure-and-share-check-news/>

แวดวงวิชาการและสื่อมวลชนให้ความสนใจแลกเปลี่ยนปัญหาเรื่องข่าวปลอม
อย่างกว้างขวาง

ที่มาภาพ : <http://www.law.tu.ac.th/fakenews>

การผลิตข้อมูลเท็จเพื่อเผยแพร่ หรือข่าวปลอม มีวัตถุประสงค์
หลายอย่าง เช่น การเผยแพร่ข้อมูลเท็จเพื่อหลอกลวงให้ผู้บริโภคซื้อสินค้า
หรือบริการ หรือการสร้างเว็บปลอมเพื่อเลียนแบบให้ผู้อ่านเข้าใจผิด เช่น
กรณีที่เคยมีการเผยแพร่เว็บไซต์ปลอมของสำนักข่าวอย่างน้อยสองแห่ง
ได้แก่ เว็บไซต์ของมติชน³⁷ และไทยรัฐ³⁸ เป็นที่น่าสังเกตว่า การทำเว็บไซต์
ปลอมของสำนักข่าวจำนวนหนึ่ง เป็นการแชร์ข่าวอาชญากรรม และ
บางกรณีเมื่อผู้บริโภคคลิกไปลิงก์ดังกล่าวอาจมีผลต่อการกระจายของไวรัส
ที่นำไปสู่การเจาะข้อมูลส่วนบุคคลอื่นๆ ตามมา ซึ่งสำนักข่าวสองสำนัก
ข้างต้นได้เผยแพร่ข้อความเพื่อเตือนให้ผู้อ่านทราบว่า วิธีการตรวจสอบว่า
เป็นเว็บไซต์จริงของสำนักข่าวนั้นต้องดูอย่างไร

³⁷ <https://www.matichon.co.th/news/211838> 1/23/2018

³⁸ <https://www.thairath.co.th/content/629890> 1/23/2018

ในซีกของผู้บริหารประเทศ ก็เจอเรื่องสถานการณ์ข่าวปลอมด้วยเช่นกัน การแพร่กระจายของข่าวว่า รัฐบาลจะเก็บภาษีจากเงินที่ได้รับบริจาค ในโครงการก้าวคนละก้าวเพื่อโรงพยาบาลของรัฐ ในอัตราร้อยละ 7 เพื่อนำไปปรับปรุงสถานีดำรงชีพให้มีคุณภาพ ซึ่งเวลาต่อมาโฆษกรัฐบาลได้ออกมาแก้ข่าวดังกล่าวและเตือนว่า ทั้งผู้สร้างข่าวเท็จที่นำไปเผยแพร่ออนไลน์และผู้ส่งต่อข่าวดังกล่าวเข้าข่ายการกระทำความผิด

เนื่องจากเจตนาในการสร้างข่าวปลอมมีหลายวัตถุประสงค์ ดังนั้นการแก้ปัญหาเรื่องข่าวปลอม จึงควรต้องแยกแยะถึงประเภทและความมุ่งหมายของข่าวปลอมนั้นว่า มีวัตถุประสงค์เพื่อหลอกลวงให้ผู้บริโภคซื้อสินค้าหรือบริการ หรือ การเจาะข้อมูลส่วนบุคคล หรือมีเหตุผลทางการเมืองอื่น ๆ ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จในโลกออนไลน์ อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ใหญ่หลวงพอ ๆ กับว่าปัญหาข่าวปลอม คือ ปัญหาอันเนื่องมาจากความคลุมเครือของกรณียามความหมายว่าด้วยข้อความอันเป็นเท็จในกฎหมาย ซึ่งพลเมืองจะมีหลักประกันอะไรหากหน่วยงานรัฐของแต่ละประเทศจะใช้กฎหมายดังกล่าวมาดำเนินการกับกลุ่มพลเมืองหรือองค์กรสื่อที่ทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลหรือนโยบายสาธารณะ

ในประเทศไทย การนำเสนอข้อมูลข่าวสารอันเป็นเท็จในโลกออนไลน์ เป็นสิ่งที่อยู่ภายใต้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นฉบับที่ปรับปรุงแก้ไขมาจากฉบับแรกที่ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2550 ในสมัยพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ทั้งสองฉบับล้วนเป็นกฎหมายที่เกิดขึ้นในช่วงรัฐบาลรัฐประหาร กฎหมายคอมพิวเตอร์ฉบับล่าสุดยังมีข้อกังวลจากเครือข่ายพลเมืองเน็ตและองค์กรแอมเนสตี้ที่เห็นว่ากฎหมายมีความคลุมเครือและอาจนำไปสู่การตีความให้เข้าข่ายกฎหมายปิดปากได้ โดยเฉพาะในมาตรา 14 ที่ระบุถึงความผิดโทษจำคุกและปรับหากมีการนำเข้าข้อมูลที่

“ปิดเบือนหรือปลอมไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน” หรือข้อมูลที่น่าจะเกิดความเสียหายต่อการรักษาความมั่นคงของประเทศ ความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร ไปจนถึงการสร้างความตื่นตระหนกแก่ประชาชน³⁹

นอกจากประเทศไทยแล้ว ยังมีความพยายามของหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการออกกฎหมายใหม่หรือแก้ไขกฎระเบียบเพื่อให้ครอบคลุมการเผยแพร่ตีพิมพ์ข่าวปลอมให้เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย เรื่องนี้สร้างความกังวลต่อกลุ่มนักเคลื่อนไหวด้านสิทธิสื่อว่า อาจจะมีสิ่งที่น่ากลัวเกิดขึ้นคือแทนที่จะมีการมุ่งเน้นการจัดการกับเนื้อหาข่าวปลอมที่มีการเผยแพร่ทางโซเชียลมีเดีย ภาครัฐอาจใช้กฎหมายเหล่านี้ในการพุ่งเป้าจัดการต่อองค์กรสื่อที่ออกมาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลแทน⁴⁰

เท่านั้นข้อเท็จจริง-ความจริง ในยุคหลังความจริง

เทพซัย หย่อง สื่อมวลชนอาวุโส⁴¹ เห็นว่า ในสังคมไทยมีสิ่งๆ ที่เรียกว่า fake news หลายระดับ และมีขอบเขตของคำจำกัดที่ไม่หยุดนิ่ง นับตั้งแต่ข่าวเรื่องดวงชะตาเสริมราศีที่หลอกลวง ข่าวสารในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการไต่สวน ข่าวที่กู่ขึ้นมา เช่น การเสียชีวิตของบุคคลสำคัญ ซึ่งกรณีหลังนี้เขาเห็นว่า เป็นเรื่องที่สามารถตรวจสอบได้ง่าย แต่รูปแบบของ fake news ที่เขาเห็นว่าเป็นปัญหาต่อสังคมมากที่สุดคือ การนำเสนอของสื่อที่โฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง และปลุกเร้าอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนในทางที่ก่อให้เกิดความรุนแรง

³⁹ <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2560/A/010/24.PDF>

⁴⁰ <https://www.reuters.com/article/us-asia-media-fakenews-analysis/fake-news-crutch-used-by-se-asian-leaders-to-control-media-critics-charge-idUSKBN1FB0F8 1/23/2018>

⁴¹ <https://www.facebook.com/2068381733390867/videos/2095035064058867/ 1/24/2561>

เขาชวนย้อนมองกลับไปในอดีตที่สื่อมีเพียงสิ่งพิมพ์ และวิทยุโทรทัศน์ ตัวอย่างของ fake news ที่เจ็บปวดในความทรงจำของเขา คือเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เวลานั้น ผู้มีอำนาจใช้เครื่องมือสื่อสารคือวิทยุและหนังสือพิมพ์ นำเสนอข่าวว่า นักศึกษาฝึกไฝล์ทธิคอมมิวนิสต์ ผู้ฟังถูกปลุกเร้า เนื้อหาของ fake news สามารถทำให้คนไทยฆ่ากันตายได้โดยไม่รู้สึกรู้ว่านั่นเป็นการฆาตกรรม เขาชวนคิดว่า หากเหตุการณ์ในเวลานั้นเกิดขึ้นในยุคที่มีเครือข่ายสื่อสังคมเช่นในปัจจุบัน สถานการณ์จะน่ากลัวเพียงใด มาถึงยุคนี้ที่สังคมไทยมีความแตกแยกทางการเมือง fake news มีส่วนปลุกเร้าทางการเมืองมากเสียจนกระทั่งข้อเท็จจริงเป็นสิ่งที่ไม่สำคัญน้อยกว่าความรู้สึก และทัศนคติ ยิ่งระบบการสื่อสารสมัยใหม่ที่รู้ว่าผู้บริโภคชอบหรือไม่ชอบอะไร ข้อมูลข่าวสารจะถูกส่งมาถึงและยังเป็นการตอกย้ำในสิ่งที่ชอบหรือไม่ชอบได้มากขึ้น

เทพชัยเห็นว่า การที่ผู้บริโภคสื่อสามารถเชื่อข่าวสารที่เผยแพร่โดยไม่มีแหล่งอ้างอิงและที่มาใด ๆ อย่างไม่ตั้งคำถาม เป็นสถานการณ์ที่สะท้อนวุฒิภาวะของคนในสังคม ถ้าคนในสังคมตื่นตัว รู้เท่าทัน ข่าวสารบ้านเมือง การตั้งคำถามกับข่าวสารย่อมเกิดขึ้นเป็นเรื่องปกติ และสิ่งที่เป็นอันตรายมากในเรื่องข่าวปลอม คือคนที่เข้าไปช่วยเสริมความน่าเชื่อถือของข่าวปลอมนั้น ๆ เทพชัยมีข้อสังเกตว่า ทุกครั้งที่มิวิกฤตสำคัญ ๆ จะพบว่าประชาชนจะหันมาดูข่าวจากต้นตอในสื่อกระแสหลักมากขึ้นหลายเท่าตัว ซึ่งแสดงว่า คนในสังคมต้องการพึ่งพาแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ เพื่อยืนยันสิ่งที่เขาได้ยิน และจะได้มั่นใจว่าข้อมูลที่ได้รับถูกต้อง ดังนั้นเขาจึงเห็นว่า สื่อกระแสหลักควรมีหน้าที่ให้ความกระจ่างกับสังคมในการแสวงหาความจริง และเมื่อมีข่าวปลอมหรือกระแสข่าวเป็นห่วง สื่อต้องทำหน้าที่ตรวจสอบข่าวลือ ข่าวปลอม ข่าวที่สร้างปัญหาให้เกิดความเข้าใจผิด

วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง⁴² หัวหน้าโครงการวิจัยอินเทอร์เน็ตศึกษา มีความเห็นว่า “ทางทฤษฎี ไม่มีความจริงสมบูรณ์อยู่แล้ว ทุกอย่างถูกประกอบสร้าง ความจริงถูกสื่อผ่านสายตาผู้เล่า เวลาฟังก็ต้องฟังความจริงด้านหนึ่ง และประเมินจากหลักฐาน ประกอบเหตุผลที่ใช้ ว่าเหมาะสมไหม และมีความรู้ความสามารถไปหาแหล่งข้อมูล ดีเบตอื่น ๆ ที่สำคัญและเห็นต่าง และสุดท้ายเราก็ต้องมีความสามารถในการประเมินได้ว่า สิ่งนี้อะไรจริงหรือไม่จริง และถ้าไปไกลกว่านั้น คือ คุณสามารถสร้างสื่อด้วยตนเอง สร้างความจริงในชุดแบบที่ต้องการได้ด้วย คนอื่นก็อาจจะเห็นว่า มันไม่สมบูรณ์ แต่มันคือโลกที่พลเมืองมีความรู้ความสามารถในการประเมิน และสร้างวาทกรรม สร้างสื่อ เพื่อต่อสู้กับแนวคิดอื่น ๆ ได้ด้วย”

Jam

พลังพลเมืองดิจิทัล

“พลเมืองแบบไหนในโลกดิจิทัล”

จากชาย วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง, ยิงชีพ อชฌานนท์ และ ศิริธน์ คล้ามไพบูลย์ ในวงเสวนาเรื่อง พลเมืองแบบไหนในยุคดิจิทัล ในงาน MIDL WEEK 2017 วันที่ 6-10 พ.ย. 2560

ที่มาภาพ : เฟซบุ๊ก Jam (แฉง้ม)

⁴² วิทยากร ในงาน MIDL Week 2017 วันที่ 6-10 พฤศจิกายน พ.ศ.2560

ในยุคปัจจุบัน ข้อเท็จจริงหนึ่งสามารถจะถูกโต้แย้งด้วยอีกข้อเท็จจริงหนึ่งได้ตลอดเวลา ซึ่งสร้างความสับสนให้กับคนส่วนใหญ่ งานวิจัยบางชิ้นระบุว่า ข้อเท็จจริงมีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลต่อผู้คนน้อยกว่าอารมณ์และความเชื่อส่วนตัว ตลอดจนผู้ใช้โซเชียลมีเดียกลุ่มใหญ่เลือกเสพสื่อที่มีความเห็นสอดคล้องกับจุดยืนของตนเอง ยิ่งชีพ อัครฉานนท์⁴³ แห่งโครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน หรือ iLaw เสนอว่า ก่อนมีความเห็นต่อข่าวใด ๆ เราควรมีการตรวจสอบข้อมูลก่อน เขายกตัวอย่างของการเมืองว่า อย่างน้อยที่สุดแต่ละคนควรอ่านหรือรับฟังความเห็นสุดขั้วในเรื่องหนึ่ง ๆ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการขบคิดและมีความเห็นของตนเอง

“พลเมือง” ที่วรพจน์และยิ่งชีพกล่าวถึง น่าจะเป็นนิยามในอุดมคติของความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก เนื่องจาก “สื่ออาชีพ” ที่นำเสนอข่าวก็ยังคงเจอกับตัวกรองในแบบต่าง ๆ ตั้งแต่กฎหมายการเข้ามาสอดส่องของรัฐในรูปแบบต่าง ๆ ความอยู่รอดของธุรกิจที่ตลาดหรือเอกชนเข้ามากำกับ หรือข้อจำกัดในแง่มุมมองของผู้นำเสนอข่าว และภายใต้ยุคที่อินเทอร์เน็ตเข้ามามีบทบาทในการแพร่กระจายข่าวสารอย่างรวดเร็วในแพลตฟอร์มแบบต่าง ๆ อนาคตว่าด้วย “ความจริง” และข้อมูลผิด ๆ ในโลกออนไลน์ สามารถกระจายตัวได้รวดเร็วมากยิ่งขึ้น Pew Research Center ได้จัดทำรายงานเรื่อง The Future of Truth and Misinformation Online เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2560 รายงานชิ้นนี้เสนอประเด็นเรื่อง ข้อมูลที่ผิดพลาดออนไลน์ (misinformation online) ซึ่งผู้ตอบแบบสอบถามรายหนึ่งเห็นว่า ข้อมูลที่ผิดพลาดออนไลน์เป็นภัยคุกคามต่อประชาธิปไตย โดยเฉพาะที่ปรากฏมาในรูปแบบข่าว ตั้งแต่ข่าวที่ตั้งใจหลอกลวง (intentional deception) ข้อมูลที่มีคุณภาพต่ำ (low-quality information) หรือ ข่าวที่ถือข้างฝ่ายหนึ่งอย่างสุดขั้ว (hyper partisan)

⁴³ วิทยากร ในงาน MIDL Week 2017 วันที่ 6-10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560

ในสังคมประชาธิปไตยจึงต้องสนับสนุนให้มีพื้นที่สาธารณะที่น่าไว้วางใจและเชื่อถือได้ ซึ่งการส่งเสริมให้มีการหมุนเวียนของข่าวและข้อมูลที่มีความแม่นยำ ถูกต้อง เพื่อให้เกิดข้อมูลข่าวสารที่น่าเชื่อถือจึงถือเป็นเรื่องสำคัญ เพื่อสร้างระบบนิเวศน์ข่าวที่มีคุณภาพ และ จัดการกับข้อมูลผิดที่ปรากฏอย่างแพร่หลาย แนวทางการแก้ปัญหาการแพร่กระจายของข้อมูลผิดควรคำนึงถึงวิธีการที่หลากหลายและสร้างสรรค์ ปัจจุบันเรื่องนี้ได้รับความห่วงใยในต่างประเทศ และนำไปสู่การริเริ่มโครงการต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดแหล่งข้อมูลที่นำเชื่อถือสำหรับพลเมือง

วรพจน์ให้ความเห็นและข้อเสนอแนะในเรื่องนี้ว่า “โลกเรียวร็องกับเรามากขึ้น กระทั่งการจะมีส่วนร่วมอะไรซักเรื่องหนึ่ง อย่างเรื่องสิ่งแวดล้อมเราก็ต้องการความรู้เยอะแยะเต็มไปหมด ไม่เหมือนแต่ก่อน เวลาเราเรียนอะไรก็เบสิคมาก ปัจจุบันความรู้แบบสหวิทยาการ ข้ามศาสตร์ มีความสำคัญต่อการเข้าใจ และถ้าเราจะมีส่วนร่วมในฐานะของพลเมืองที่มีความหมายจริง ๆ สื่อใหม่มีความสำคัญ แต่สื่อในทุกแพลตฟอร์มที่มีความเป็นมืออาชีพยังมีความสำคัญและมากกว่าเดิมด้วยซ้ำ เพราะเราต้องการแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ ซึ่งเขามีความเป็นวิชาชีพมารองรับก่อนนำเสนอข่าว ไม่ใช่สื่อกระแสหลักวิ่งไปนิวมิเดีย เสนอแบบเฟซบุ๊ก ทุกคนจะลงแห้วไปหมด สื่อ (มืออาชีพ) มีส่วนช่วยให้เราไม่เหนื่อย ไม่ต้องวิ่งหาข้อมูลเยอะแยะ”

ความจำเป็นในการพัฒนาสื่อทุกแพลตฟอร์มที่มีความเป็นมืออาชีพเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลที่วรพจน์เสนอแนะนั้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของสถาบันรอยเตอร์ ซึ่งได้เผยแพร่ผลงานวิจัยที่ทำการศึกษามุมมองของคนธรรมดาต่อข่าวลวง⁴⁴ งานชิ้นนี้พบมุมมองของผู้รับสารว่า ข่าวลวงไม่ได้เป็นแค่การนิยามคับแคบว่าเป็นการรายงานข่าวที่ถูกร่าง

⁴⁴ งานนี้ศึกษากลุ่มตัวอย่างในการสนทนากลุ่มและการสำรวจในสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร สเปน และฟินแลนด์ https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2017-10/Nielsen%26Graves_factsheet_1710v3_FINAL_download.pdf สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทยได้จัดแปลผลงานวิจัยดังกล่าว ดูเพิ่มเติม <http://www.thaibja.org/?p=3823>

ขึ้นเพื่อผลประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายทางการเมืองตามที่ปรากฏในสื่อเท่านั้น นั่นนับเป็นแค่ปัญหาส่วนหนึ่ง แต่ปัญหาอีกส่วนหนึ่งที่ผู้รับสารสะท้อนคือการเขียนข่าวแย่ การโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง และรูปแบบโฆษณาที่ชวนให้เข้าใจผิด และเนื้อหาจากสปอนเซอร์อีกด้วย ผู้รับสารยังสะท้อนความเห็นในเรื่องความไม่พอใจเกี่ยวกับแหล่งข่าวสาธารณะต่าง ๆ เช่น สำนักข่าว นักการเมือง และบริษัทผู้สร้างแพลตฟอร์ม ซึ่งมันชัดเจนอยู่แล้ว ทั้งสำหรับผู้เสพข่าวทั่วไป นักข่าว นักการเมือง และนักวิจัย โลกนี้ไม่สามารถแบ่งความจริงและความลวงออกได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด งานวิจัยชิ้นนี้เสนอว่า การพัฒนากลไกอย่างการแบน (ban) การปักธง (flag) การลบ (delete) การรายงานข่าวลวงและข่าวบิดเบือนมุ่งร้ายจากบรรยากาศการสื่อสารอาจเป็นก้าวที่จำเป็น แต่กลไกนี้ย่อมสร้างทั้งความชอบและไม่ชอบใจ ดังนั้น หากต้องการสร้างความเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ นักข่าวบริษัทผู้สร้างแพลตฟอร์ม ตลอดจนสำนักข่าวต้องกล้าเผชิญกับความจริงและร่วมกันกอบกู้ต่อสถาบันที่หลายคนสูญเสียความมั่นใจไปแล้วให้กลับคืนมา

ความรุนแรงของการต่อสู้ในโลกข้อมูลข่าวสารยังคงมีอย่างต่อเนื่อง และทวีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ตัวอย่างกรณีล่าสุด ประณามาธิบดีทรัมป์ มีคำสั่งห้ามใช้คำต่าง ๆ จำนวน 7 คำในเอกสารงบประมาณของหน่วยงานควบคุมโรค⁴⁵ คำเหล่านี้ได้แก่ ความหลากหลาย (diversity) สิทธิตามสถานะ (entitlement) ที่มีหลักฐานสนับสนุน (evidence-based) ลูกอ่อนในครรภ์ (fetus) ที่มีหลักวิทยาศาสตร์สนับสนุน (science-based) คนข้ามเพศ (transgender) และ อ่อนไหวหรืออ่อนแอ (vulnerable) การประกาศห้ามใช้คำเหล่านี้นำมาสู่การอภิปรายวิพากษ์วิจารณ์จากผู้เชี่ยวชาญในวงการแพทย์ นักรณรงค์ และนักการเมือง จิตแพทย์ชื่อดังชาวสหรัฐอเมริกาเห็นว่า เรื่องนี้เป็นการ

⁴⁵ <https://www.voathai.com/a/banned-words-cdc-ro/4168080.html> 1/11/2018

ทำร้ายความจริง ซึ่งการกระทำของประธานาธิบดีเท่ากับเป็นความพยายาม
 ลบองค์ความรู้ สถานภาพของบุคคล และการพูดคุยอย่างมีเหตุมีผลให้หายไป
 ไปด้วยการห้ามใช้คำต่าง ๆ ⁴⁶

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกมิติ ขณะที่สื่อที่มี
 ความเป็นมืออาชีพในทุกแพลตฟอร์มต้องพัฒนาอภิวินัยความน่าเชื่อถือ
 ในการเป็นแหล่งข้อมูลสืบค้นความจริง ทักษะการเท่าทันข้อมูลข่าวสาร
 ข้อเท็จจริงและความจริง ตลอดจนรวมถึงการเท่าทันอารมณ์ของพลเมือง
 ในฐานะที่เป็นทั้งผู้บริโภคสื่อ ผู้ผลิต ผู้แพร่กระจายสื่อต่าง ๆ ก็เป็นเรื่อง
 ทำทนายสำหรับทุกคนด้วย

.....
⁴⁶ สนใจดูเพิ่มเติมที่ https://www.democracynow.org/2017/12/19/cdc_bars_words_like_transgender_science 1/11/2018

บทที่ 5

การใช้ MIDL ประสบการณ์ในการศึกษาของไทย และสหรัฐอเมริกา

“...ในระบบการศึกษา สิ่งที่เป็นต่อการเติบโตของการรู้เท่านั้นสื่อ ประกอบด้วย มาตรฐานของหลักสูตรและกรอบการทำงาน การให้การศึกษาแก่ครูและการพัฒนาวิชาชีพ เครือข่ายวิชาชีพเพื่อแบ่งปันข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากรต่าง ๆ ที่จะใช้ในการสร้างหลักสูตร ยุทธศาสตร์ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์ในการสอน และสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน รวมทั้งสนับสนุนการวิจัยและการประเมินผลโครงการ เพื่อให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น”

มุมมองของ Pam Steager

Pam Steager⁴⁷ นักเขียนอาวุโสและนักวิจัยประจำ Media Education Lab (MEL) แห่งสหรัฐอเมริกา เสนอว่า คำว่า literacy มีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์มายาวนาน นับตั้งแต่สมัยโรมัน ช่วงเวลานั้นมีการถกเถียงเกี่ยวกับข้อดี ข้อเสียของการปกครองอย่างมีส่วนร่วม จึงได้มีการใช้แทนพิมพ์ตัวอักษรเพื่อกระจายข้อมูลไปยังบุคคลทั่วไป ซึ่งนับเป็นความพยายามในการเพิ่มจำนวนผู้คนที่สามารถเข้าถึงข้อมูลที่ไม่จำกัดเพียงเฉพาะกลุ่มคนในแวดวงชั้นสูงเท่านั้น ต่อมาในยุคแสงสว่างทางปัญญา มีการส่งเสริมให้ทุกคนอ่านออกเขียนได้อย่างเท่าเทียมและรู้เท่าทันข้อมูล จึงได้มีการจัดตั้งห้องสมุดจำนวนมากเพื่อเป็นแหล่งในการค้นคว้า เมื่อถึงยุคสมัยที่มีการประดิษฐ์และกระจายการใช้วิทยุกระจายเสียง ยุคนี้มีเสียงห่วงใยจากพ่อแม่ถึงอิทธิพลของวิทยุต่อเด็ก ๆ จึงเริ่มมีแนวคิดการปกป้องเด็กและเยาวชนไม่ให้หลงเชื่อข้อมูลที่มาจากรายการวิทยุต่าง ๆ

สำหรับการรู้เท่าทันข้อมูลเชิงวิพากษ์ เป็นเรื่องที่ได้รับ ความสนใจในช่วงทศวรรษ 1970 เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากหนังสือเรื่อง “การศึกษาของผู้ถูกกดขี่” โดย เปาโล เฟอร์เร แนวคิดนี้นำมาสู่การวิเคราะห์เรื่องการสร้างข้อมูล อิทธิพลของข้อมูล การเข้าถึงข้อมูล ในเวลาต่อมา ได้มีการนำเสนอเรื่องการรู้เท่าทันสื่อ เนื่องจากเห็นถึงความจำเป็นของผู้รับสื่อที่ควรรับฟัง

.....
⁴⁷ วิทยากรในงานสัมมนาเรื่อง MIDL อำนาจในมือพลเมือง ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง วันที่ 20-21 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560

ข่าวสารด้วยการคิดเชิงวิพากษ์แทนการเชื่อข้อมูลทุกอย่างที่กระจายมาจากสื่อมวลชน นิยามของคำว่า รู้เท่าทันสื่อ ในช่วงหนึ่งจึงหมายถึง ความสามารถที่จะเข้าถึง วิเคราะห์ ประเมิน และสร้างสื่อในรูปแบบที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม ขอบเขตของความหมายมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทแต่ละยุคสมัย

Pam Steager เห็นว่า ในปัจจุบันการรู้เท่าทันสื่อ เป็นวิธีการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่มุ่งสร้างความเข้าใจบทบาทของสื่อในสังคม และสร้างทักษะในการสืบค้นและการแสดงออกของตนเองที่จำเป็นต่อการเป็นพลเมืองประชาธิปไตย เธอเห็นว่า เป้าหมายของการรู้เท่าทันสื่ออยู่ที่การสร้าง “ผู้บริโภคเชิงรุก” ที่มีความเข้าใจในการรับสื่อ ขณะเดียวกันก็รู้วิธีที่จะใช้สื่อให้เกิดประโยชน์ด้วย โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน

กระบวนการรู้เท่าทันสื่อและดิจิทัลที่ MEL ใช้เป็นกรอบในการทำงานให้ความสำคัญกับ (1) การเข้าถึงสื่อและเทคโนโลยีในรูปแบบที่หลากหลาย (2) ความสามารถในการวิเคราะห์และประเมินผล (3) การสร้างสื่อ (4) ทักษะในการไตร่ตรอง (5) การปฏิบัติการอย่างมีความรับผิดชอบ

Pam Steager เสนอว่า องค์ประกอบของประชาธิปไตยที่ประสบผลสำเร็จ ประกอบด้วย ความสามารถของพลเมืองและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้าถึงสารสนเทศที่ถูกต้อง เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การสนับสนุนให้มีแนวคิดที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะและการกำหนดนโยบายสาธารณะบนฐานของสารสนเทศที่เชื่อถือได้

ผู้บริโภคสื่อควรทำความเข้าใจในเรื่องพื้นฐานว่า สารที่นำเสนอไม่ใช่ทุกเรื่องที่เป็นเรื่องสร้างสรรค์ แต่ละเรื่องล้วนถูกสร้างขึ้นมาจากปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่กระทำเพื่อวัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์หนึ่ง และมีการใช้รหัสและแบบแผนที่แตกต่างกันไป เช่น การใช้เทคโนโลยีในเกมส์วิดีโอ แตกต่างจากรูปแบบของข่าว มีวลีวิดีโอ หรือแผ่นป้ายโฆษณา หรือ แต่ละวัฒนธรรมมีการใช้รหัสในการแสดงออกเพื่อสื่อสารแตกต่างกัน หรือแม้แต่ภายใต้

วัฒนธรรมเดียวกัน ผู้คนต่างเพศ วัยหรืออาชีพอาจตีความสารที่ได้รับแตกต่างกันได้ด้วย การรู้เท่าทันสื่อจึงควรทำความเข้าใจว่าสื่อนั้นต้องการเจาะจงไปที่กลุ่มคนใด

หากวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารด้วยมุมมองเชิงวิพากษ์ของเปาโล เพรอ ชาวสารที่ปรากฏ ล้วนเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง คำถามพื้นฐานที่ผู้บริโภคสื่อควรถามคือ ใครเป็นเจ้าของบริษัทที่ผลิตสื่อเหล่านี้ คนผลิตสื่อเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะนำเสนอหรือตัดทอนเนื้อหาใด ๆ ภายใต้งื่อนไขใด ดังนั้นผู้บริโภคสื่อจึงควรรู้เท่าทันว่า ข้อมูลใดที่ขาดหายหรือบกพร่องไปจากการนำเสนอ

การนำเสนอของสื่อยังเกี่ยวข้องกับการโฆษณาสินค้าและบริการ งานวิจัยพบว่า สื่อมีอิทธิพลต่อผู้บริโภค การใช้ภาพประกอบสี และแสง มีผลด้านจิตวิทยาต่อการตัดสินใจของผู้ซื้อ เช่น การใส่รูปกะโหลกและกระดูกไขว้จะทำให้มีปฏิกิริยาของผู้พบเห็นโดยทันทีที่เห็นเครื่องหมายแสดงอันตราย หรือ มิงานศึกษาที่วิเคราะห์ว่า สื่ออะไรที่จะสร้างความรู้สึกต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นความต้องการบริโภคสินค้าหรือบริการนั้น ๆ

Pam Steager แนะนำวิธีตั้งคำถามหลัก 5 ข้อ ว่าด้วยการเท่าทันสื่อ ได้แก่ 1.ใครเป็นผู้เขียน และมีเป้าประสงค์อะไร 2.ใช้เทคนิคอะไรในการดึงดูดความสนใจและธำรงความสนใจของผู้รับสาร 3.ไลฟ์สไตล์ คุณค่า และจุดยืนแบบไหนที่ใช้ในการนำเสนอ 4.คนที่แตกต่างกันจะตีความสารที่ได้รับมาอย่างไร 5.อะไรที่ขาดหายไปในการนำเสนอ

ประสบการณ์จากสหรัฐอเมริกา

Pam Steager ได้รับทุนมาทำงานวิจัยที่มหาวิทยาลัยโรดไอแลนด์ สหรัฐอเมริกา เพื่อสร้างการรู้เท่าทันสื่อในโรงเรียนที่เมืองโพรวิเดนซ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมของ Media Education Lab (MEL) หน่วยงานที่ทำงานวิจัยด้านการรู้เท่าทันสื่อ สนับสนุนการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา พัฒนาหลักสูตร วรรณคดี้านนโยบายการรู้เท่าทันสื่อ และสนับสนุนให้ชุมชนและเยาวชนผลิตสื่อของตนเอง

เธอเห็นว่า การรู้เท่าทันสื่อและดิจิทัลสามารถช่วยลดการแตกขั้วทางการเมืองและทำให้เกิดประชาธิปไตยในระดับโลกได้ ทั้งนี้พลเมืองผู้ประกอบวิชาชีพสื่อ องค์กรสื่อ และผู้นำทางการศึกษา ล้วนมีบทบาทอย่างสำคัญในการทำงานเพื่อสร้างวัฒนธรรมการรู้เท่าทันสื่อ เธอเสนอว่า ในระบบการศึกษา สิ่งจำเป็นต่อการเติบโตของการรู้เท่าทันสื่อ ประกอบด้วย มาตรฐานของหลักสูตรและกรอบการทำงาน การให้การศึกษแก่ครูและการพัฒนาวิชาชีพ เครือข่ายวิชาชีพเพื่อแบ่งปันข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากรต่างๆ ที่จะใช้ในการสร้างหลักสูตร ยุทธศาสตร์ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์ในการสอน และสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน รวมทั้งสนับสนุนงานวิจัยและการประเมินผลโครงการเพื่อให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ประสบการณ์ของ MEL ในการใช้ MIDL มาสร้างพลเมืองประชาธิปไตย คือ การสร้างพื้นที่ที่เสมอภาคและเท่าเทียมสำหรับทุกคน โดยมุ่งเป้าทำงานในโรงเรียน เนื่องจากในสหรัฐอเมริกา ภาษาของประชาชนจะส่งกลับไปทีชุมชน ตัวอย่างเช่น เมืองโพรวิเดนซ์ เป็นเมืองเล็ก ๆ ในรัฐโรด ไอแลนด์ มีผู้อพยพจากหลากหลายประเทศมาอาศัยอยู่ ภาษาที่ใช้มีมากถึง 14 ภาษา ภายใต้บริบทของความหลากหลายของภาษาและวัฒนธรรมเป็นโจทย์

ที่ทำท่าย การใช้ภาพในการสื่อสารเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยลดช่องว่างของความแตกต่างทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนที่ยังมีข้อจำกัดในการสื่อสารด้วยภาษาอังกฤษ รวมทั้งการตั้งคำถามกับกลุ่มเยาวชนเพื่อชี้ให้เห็นว่า เสียงของใครที่ขาดหายไปจากการนำเสนอก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่เปิดให้ทุกคนทุกกลุ่มได้มีพื้นที่ในการแสดงออก

การผลิตสื่อเพื่อเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้เล่าเรื่องของตนเองเป็นกิจกรรมที่ MEL เลือกนำมาทำงาน เช่น โครงการสนับสนุนให้เด็กที่เป็นลูกบุญธรรมต่างชาติผลิตสื่อเพื่อแสดงออกเรื่องราวของตน การสนับสนุนกลุ่มเด็กชาวยิวและปาเลสไตน์ผลิตสื่อร่วมกันเพื่อได้เรียนรู้ประสบการณ์ที่เหมือนและแตกต่างกัน

การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างหนัง เป็นอีกกิจกรรมความร่วมมือกับเทศกาลหนังของเมืองโพรวินซ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อสอนเรื่องรู้เท่าทันสื่อ เท่าทันภาพยนตร์ และการถ่ายทำภาพยนตร์ กิจกรรมนี้ใช้เวลาราวชั่วโมงครึ่ง ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้เรียนรู้และสามารถที่จะพัฒนาเส้นทางอาชีพได้ด้วย โดยพวกเขาได้ทดลองทำงานเป็นผู้กำกับหนัง แอมมองเป็นผู้สำรวจสถานที่ถ่ายภาพยนตร์ เขียนสตอรี่บอร์ด การคิดไอเดียใหม่ๆ ในเรื่องที่พวกเขาเป็นห่วงเกี่ยวกับโลกใบนี้ในระหว่างเวิร์คชอป ผู้จัดกิจกรรมจะตั้งคำถามว่า เด็กในวัยของเขาสามารถเปลี่ยนแปลงโลกได้อย่างไร การทำหนังของเด็ก ๆ ไม่ต้องแสดงหรือเปิดเผยโฉมหน้าของคนทำเพื่อเป็นการคุ้มครองและไม่ไปละเมิดสิทธิของเด็ก ตลอดจนไม่ต้องมีปัญหาในเรื่องการได้รับอนุญาตจากผู้ปกครองของเด็ก

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีทั้งครูและเด็กที่อยู่ในช่วงอายุ 10-17 ปี มีผู้ผลิตภาพยนตร์มาร่วมงานด้วย ก่อนมาเข้าร่วมงานเทศกาลฉายหนังนานาชาติเด็ก ๆ จะกรอกข้อมูลว่า พวกเขาสนใจประเด็นทางสังคมเรื่องอะไร หรือมีความต้องการที่จะทำหนังในประเด็นทางสังคมเรื่องใด เช่น ความอดอยาก

คนไร้ที่ที่อยู่ เรื่องโลกร้อน สิทธิของสัตว์ สิทธิเด็ก เป็นต้น ผู้จัดได้จัดเตรียมข้อมูลตามประเด็นต่าง ๆ ไว้ ผู้เข้าร่วมบางคนสนใจทุกประเด็น บางคนเลือกบางประเด็น แต่ในที่สุดแต่ละรายจะเลือกมาคนละหนึ่งประเด็นที่ตนเองสนใจมากที่สุด จากนั้นผู้จัดจะตั้งคำถามกับผู้เข้าร่วมว่า ในวัยของพวกเขาสามารถทำอะไรได้บ้างในการแก้ไขปัญหาที่เขาสนใจ เด็ก ๆ ที่มีความสนใจประเด็นเดียวกันจะมารวมกลุ่มกันและพูดคุยเรื่องบทหนึ่ง ขั้นตอนการทำหนังสือเป็นแบบเรียบง่าย เช่น เฟรมหนึ่งพูดถึงเรื่องที่เขาสนใจและอีกเฟรมหนึ่งอาจเป็นรูปวาดหรือภาพตัดมาแปะ ซึ่งเป็นสิ่งที่เขาต้องการจะสื่อในประเด็นที่เขาสนใจและนำเสนอว่า คนรุ่นพวกเขาจะทำอะไรได้บ้างเพื่อแก้ไขปัญหาที่ห่วงใย จากนั้น ผู้จัดกิจกรรมจะนำหนังสือที่เด็กทำส่งไปยังห้องสมุดต่าง ๆ เพื่อที่จะขึ้นเว็บไซต์ของห้องสมุดและอาจส่งไปให้สื่อมวลชนด้วย กิจกรรมที่ใช้สื่อในกระบวนการเรียนรู้และลงมือสร้างสรรค์งานเช่นนี้เป็นการส่งเสริมให้เห็นว่าเยาวชนในวัยนี้สามารถทำอะไรได้บ้างที่จะแก้ไขปัญหาสังคมที่เขาเผชิญอยู่

จะเห็นได้ว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อยังค่อนข้างจำกัดอยู่เพียงเรื่องสื่อดี-สื่อเลว ซึ่งเรื่องนี้เป็นโจทย์ท้าทายทั้งในสังคมไทยและสหรัฐอเมริกา Pam Steager เล่าว่า ในการสัมมนาระดับชาติหลายครั้ง ได้มีการระดมสมองกันว่าจะทำให้คนในชุมชนเข้าใจเรื่องรู้เท่าทันสื่อที่กว้างขวางขึ้นได้อย่างไร จึงมีความพยายามสนับสนุนให้แต่ละชุมชนมีผู้เชี่ยวชาญด้านการรู้เท่าทันสื่อเพื่อที่จะช่วยให้ข้อมูลหรือแลกเปลี่ยนความรู้เมื่อมีสถานการณ์ใหม่ ๆ เกิดขึ้น และนี่เป็นแนวทางหนึ่งในการบูรณาการเรื่องรู้เท่าทันสื่อในสังคมได้มากขึ้น

ยุคดิจิทัลยังได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลในวงการศึกษา เรื่องนี้เป็นอีกเรื่องที่ได้รับคามสนใจเป็นอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีส่งผลต่อความรู้สึกของครูและห้องเรียนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

สถานภาพของครูจากในอดีตที่เป็นผู้ที่ฉลาดที่สุดในห้องเรียน และเป็นฝ่ายที่สอนอย่างเดียว ครูกลับกลายเป็น digital immigrant ที่มีข้อจำกัดในการใช้เทคโนโลยี ขณะที่นักเรียนกลายเป็น digital native ที่สามารถใช้เทคโนโลยีได้คล่องแคล่ว ภายใต้สภาวะการณ์เช่นนี้ Pam Steager เสนอว่า การศึกษาต้องเป็นเรื่องของการทำงานเป็นทีม ต้องสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างครูและนักเรียน ครูต้องตระหนักและเข้าใจว่าการที่เด็ก ๆ กดปุ่มต่าง ๆ เขาได้รับอิทธิพลอะไรจากสื่อหรือแอปพลิเคชันเหล่านั้นบ้าง ครูต้องเป็นฝ่ายช่วยเขาสืบค้นและตั้งคำถามในเชิงลึกมากขึ้น นอกจากครูแล้ว พ่อแม่ผู้ปกครองก็ต้องเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีและการตั้งคำถามในเชิงวิพากษ์เพื่อพูดคุยกับเด็กและเยาวชนเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น เวลาพ่อแม่อ่านหนังสือรูปภาพกับลูก ควรมีการพูดคุยกับลูกว่า เห็นรูปแล้วคิดอย่างไรและมีการเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน เธอเห็นว่า กระบวนการคิดเชิงวิพากษ์เป็นเรื่องที่จำเป็น ๆ เพื่อให้เท่าทันกับความสามารถในการใช้เทคโนโลยี ซึ่งเด็กและเยาวชนควรเรียนรู้ในสิ่งเหล่านี้ไปพร้อมกันนับตั้งแต่การเริ่มใช้เทคโนโลยี

ประสบการณ์จากประเทศไทย

อรรถพล อนันตวรสกุล ผู้อำนวยการศูนย์ประสานงานเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย (Thai Civic Education Center-TCE) เสนอว่า ในมุมมองของการเรียนการสอน การรู้เท่าทันสื่อถือว่าเป็นสมรรถนะ (competence) ตัวหนึ่ง ซึ่งเป็นความท้าทายสำหรับครูว่าจะเอามาใช้ในการเรียนการสอนอย่างไร เช่น การใช้ข่าวรายวันมาสื่อสารให้ผู้เรียนมองเห็นภาพรวมและค่านิยมของสังคมที่ซ่อนและซ่อนอยู่ในสื่อ นั้น ๆ ได้

เรื่องเท่ากันสื่อ เท่ากันสารสนเทศ จึงไม่ใช่เป็นเรื่องวิชาใดวิชาหนึ่ง แต่เป็นทักษะข้ามวิชาที่ครูทุกคนต้องเข้าใจว่าคืออะไร แล้วใช้ความเข้าใจในการปรับแต่งทักษะพื้นฐานของผู้เรียนในเรื่องการคิด การสื่อสาร และการเข้าใจสังคม

สานเสวนา ไทย-อเมริกา เรื่อง MIDL กับการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย จากซ้าย : ดร.วัชรฤทัย บุญธินันท์ ผศ.อรรถพล อนันตวรสกุล และ Pam Steager
ที่มาภาพ : เว็บไซต์นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส

บทบาทของครูในยุคปัจจุบันคือเป็นผู้ดูแลพัฒนาการทางทักษะของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถอ่านสื่อออก เข้าใจสังคมผ่านสื่อได้ และใช้สื่ออย่างเข้าใจธรรมชาติของสื่อเหล่านั้นๆ เช่น อคติที่แฝงมากับสาร จุดยืนทางการเมืองที่แตกต่างกันของแต่ละสำนักข่าว มุมมองหรือแว่นตาที่แตกต่างกันในแต่ละเรื่อง ดังนั้นการจะพัฒนาพลเมืองให้รู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศและดิจิทัล ควรพัฒนาในสี่มิติ ได้แก่ การรู้จักตนเองและทักษะชีวิต การอยู่ร่วมกันในยุคสื่อ สารสนเทศและดิจิทัล การอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม อรรถพลยกตัวอย่างว่า หากเราเห็นข่าว

ฆาตกรรมหมู่ 8 ศพที่ภาคใต้ ผู้อ่านรู้สึกโกรธแค้น เขาเสนอว่า ผู้อ่านควรต้องเท่าทันความโกรธของตนก่อนที่จะรีบตีความข่าวและเผยแพร่ข่าวนั้น ๆ หรือ การแสดงคอนเสิร์ตของลำไย ไททองคำ หลายคนที่เห็นว่าเป็นกิจกรรมไม่เหมาะสม อาจจะเผยแพร่โดยการแชร์ หรือโพสต์ประณามโดยทันที เขาเห็นว่า ก่อนอื่นผู้บริโภคสื่อควรตั้งคำถามว่า มองสื่ออย่างไรก่อนที่จะมีปฏิกิริยาใด ๆ ซึ่งการสื่อสารใด ๆ ควรคำนึงถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม และสองมิติหลัง อรรถพลเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญในการเข้ามากำกับปฏิบัติการใด ๆ ของผู้บริโภคสื่อ

การปรับมุมมองแนวคิดใหม่ในการจัดการเรียนรู้โดยเฉพาะในห้องเรียน เป็นอีกเรื่องที่อรรถพลเห็นว่า มีความสำคัญในการสร้างพลเมือง ห้องเรียนแบบใหม่ที่รองรับกับความเปลี่ยนแปลง ควรเป็นห้องเรียนที่เน้นให้เด็กมีโอกาสเรียนด้วยตัวเองผ่านสื่อมากขึ้น และเข้าใจความแตกต่างของความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน เขายกตัวอย่างห้องเรียนแบบใหม่ว่า เด็กนักเรียนสามารถเรียนด้วยตนเองในบ้านก่อนโดยการดูคลิปวิดีโอ ผ่านการฟังที่ครูจัดมาให้ทางออนไลน์ มีการมอบหมายตามช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ มีโอกาสในการตอบคำถาม คิด ย่อยความคิด แลกเปลี่ยนความเห็นผ่าน “บล็อก” หรือช่องทางที่ได้ตอบหรือตอบคำถามของครูผ่านทางอีเมล หรือการโพสต์เข้าไปในโซเชียลมีเดียของวิชาต่าง ๆ และใช้เวลาในการถกเถียงกับเพื่อนในชั้นเรียนมากขึ้น กระบวนการเหล่านี้เป็นการสร้างบรรยากาศการทำงานร่วมกันและเรียนรู้ทักษะระหว่างกันและกันมากขึ้น และสามารถนำไปสู่การสร้างชิ้นงานที่แต่ละคนเป็นเจ้าของ

เมื่อกลางเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560 ผู้บริหารกระทรวงศึกษาธิการให้สัมภาษณ์ถึงนโยบายห้ามนักเรียนในสถานศึกษาทุกระดับใช้โทรศัพท์มือถือในห้องเรียน เนื่องจากนายกรัฐมนตรีนโยบายเป็นห่วงว่า นักเรียน

นักศึกษานิยมใช้โทรศัพท์มือถือในการบันทึกเสียงหรือถ่ายภาพแทนการจดบันทึกและมองว่า การจดบันทึกเป็นการส่งเสริมให้เกิดการคิดและจดจำได้แม่นยำมากกว่าการใช้สมาร์ตโฟน อรรถพลเห็นแย้งกับแนวความคิดของกระทรวงและเห็นว่าการปกป้องเด็กจากมือถืออาจกลายเป็นการลดทอนโอกาสที่จะพัฒนาสมรรถนะในการใช้ทักษะเหล่านี้เพื่อการเรียนรู้ เขาเล่าว่าหลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกาส่งเสริมการใช้สมาร์ตโฟนในการเรียนการสอน หรือที่เรียกว่า iPadagogy และมีแอปพลิเคชันที่ช่วยการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อหนังสือ การสร้างงานในรูปแบบต่าง ๆ การแปลงข้อมูลอย่างง่ายให้เป็นคิวอาร์โค้ด การเล่นเกม active learning การสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนสร้างสื่อเอง โดยครูทำหน้าที่แนะนำวิธีการสืบค้นข้อมูล

การสร้างงานชิ้นหนึ่งของนักเรียน นักศึกษาก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้มากมายทั้งในการสร้างสมรรถนะ การขบคิดกับประเด็นทางสังคม สิ่งแวดล้อม และความเหลื่อมล้ำในการกระจายทรัพยากร กระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ ฝึกฝนให้ผู้เรียนรู้จักการสืบค้น การเลือกข้อมูลข่าวสาร การวิเคราะห์หาคติ เรียนรู้เกี่ยวกับประเด็นถกเถียงในบางเรื่องที่เกี่ยวข้องรอบด้าน เช่น การเลือกใช้พลังงานไฟฟ้าจากถ่านหินหรือพลังงานน้ำจากแม่น้ำโขง การสร้างโจทย์ทำให้มีการถกเถียงเพื่อหาทางเลือกใหม่ ๆ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ห้องเรียนพลเมืองต้องส่งเสริมให้เกิดการโต้เถียงผ่านการใช้เหตุผลพูดคุย การหยิบยกข่าวสาร หรือส่งเสริมการพูดเรื่องการเมืองผ่านการนำเสนอข่าวโดยการถกเถียงเพื่อให้ผู้เรียนได้ย่อยข้อมูลทบทวนความเข้าใจของตนเอง ฟังความคิดผู้อื่น กระบวนการเหล่านี้เป็นการสร้างวัฒนธรรมใหม่ในการเรียนรู้ที่ทำให้เรื่องพลเมืองกับสิ่งที่มาทับสื่อ สารสนเทศและดิจิทัลมีความเชื่อมโยงกัน

การผนวกเรื่องการเรียนรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศและดิจิทัล เข้าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ เป็นข้อเสนอหนึ่งที่ทั้งนักวิชาการ

และนักวิจัยที่ทำงานเรื่องการปฏิรูปสื่อและการศึกษาต่างเห็นว่า นโยบายของภาครัฐควรรีให้ความสำคัญในเรื่องนี้ Pam Steager เล่าว่า หลักสูตรของโรงเรียนในสหรัฐอเมริกาบรรจุเรื่องการรู้เท่าทันสื่อด้วย แต่ถึงกระนั้นก็ตามมลรัฐโรด ไอแลนด์ ที่เธอทำงานอยู่ก็ยังไม่ได้ผนวกเรื่องดังกล่าวเข้าไปในระบบการศึกษาอย่างเต็มที่นัก เธอให้คำแนะนำว่า การริเริ่มผลักดันเรื่องการรู้เท่าทันสื่อเริ่มได้กับทุกกลุ่ม ทุกภาคส่วน เธอยกตัวอย่างว่า หากสังคมหนึ่ง ๆ มีผู้สูงอายุที่ เป็นผู้มีอิทธิพลในครอบครัวหรือชุมชน ก็ขอให้เริ่มทำงานกับคนกลุ่มนี้ได้ทันที การขยายพันธมิตร แนวร่วมและเครือข่ายเป็นเรื่องสำคัญในการทำงาน ขณะที่ อรรถพล ในฐานะนักการศึกษาเสนอว่าการเสนอนโยบายเรื่องรู้เท่าทันสื่อในระบบการศึกษามีความสำคัญมากพอ ๆ กับการนำเสนอแนวปฏิบัติเพื่อให้ครูสามารถนำไปใช้ได้กับเด็กและเยาวชนด้วย เขาเห็นว่า การบรรจุเรื่องรู้เท่าทันสื่อในระบบการศึกษาเป็นเรื่องสำคัญก็จริง แต่ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าเด็กและเยาวชนทุกคนสามารถเข้าถึงสมรรถนะหรือความรู้ได้ สิ่งสำคัญคือ ครูผู้สอนต้องเข้าใจสังคมและออกแบบเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งในเรื่องนี้ต้องมีการศึกษาหาความรู้ในหลายชุดสำหรับการทำงานดังกล่าว และขณะนี้ สสย. กับเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย กำลังทำการศึกษาด่วนขี้เพื่อใช้เป็นกรอบในการพัฒนาการเรียนรู้สำหรับเด็กเยาวชนในแต่ละช่วงวัย

หากพิจารณาการขับเคลื่อนงานด้านรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศและดิจิทัล ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ พบว่า หลายหน่วยงานมีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับเท่าทันสื่อดิจิทัลให้กับบุคลากรของกระทรวง ได้แก่ ศึกษาพิเศษ ครูแกนนำ เพื่อให้บุคลากรเหล่านี้ไปเผยแพร่ความรู้ต่อไป ตัวอย่างเช่น การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีการจัดอบรมเน้นการสร้างชุดเครื่องมือความรู้เรื่องสื่อออนไลน์และหลักสูตรความเข้าใจดิจิทัล (Digital

Literacy) และมีแผนงานที่จะปรับปรุงหลักสูตรแกนกลางของการศึกษา
ขั้นพื้นฐานโดยเติมองค์ความรู้เรื่องการใช้สื่อสำหรับเด็กและเยาวชนที่
เหมาะสม⁴⁸

เฉลิมชัย พันธุ์เลิศ⁴⁹ ผู้อำนวยการสถาบันสังคมศึกษา สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะทำงาน
เครือข่ายการศึกษาพลเมืองประชาธิปไตย และมีส่วนผลักดันในเรื่อง
เท่ากันสื่อในหลักสูตรการศึกษาไทย เขาให้ความเห็นว่า ปัญหาของระบบ
การศึกษาไทยมีความแข็งตัว และเคลื่อนที่ไปอย่างเชื่องช้า ดังจะเห็นได้จาก
แผนหรือโครงสร้างหลักสูตรไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลง
ไปมาก ผลที่ตามมาคือ สิ่งที่สอนในห้องเรียนกับโลกข้างนอกมีความแตกต่าง
กันมาก

ช่วงที่ผ่านมา จึงได้มีการทดลองการเรียนการสอนและการผลิตสื่อ
การสอนเพื่อให้ครูสามารถนำมาใช้กับนักเรียนในเรื่องเท่ากันสื่อและพบว่า
ได้ผลลัพธ์ที่ดี ทำให้เกิดคำถามตามมาว่า ทำอย่างไรที่จะยกระดับจากการ
ทดลองเป็นแนวปฏิบัติในการเรียนการสอนทั่วไปด้วย ซึ่งกระบวนการผลักดัน
มีองค์ประกอบหลายส่วน ได้แก่ ครู นักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน ที่สามารถ
หนุนเสริมให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ และภายใต้กระบวนการนี้
“การพัฒนาคุณภาพของครู” ถือเป็นโจทย์หนึ่งที่ทำหายอย่างยิ่ง

⁴⁸ http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=49944&Key=hotnews_1/14/2018

⁴⁹ วิทยากร ในงาน MIDL Week 2017 วันที่ 6-10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560

บทที่ 6

พลังพลเมือง เพื่อสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม

“การนำเสนอเนื้อหาดีเป็นเรื่องพื้นฐานสำคัญที่สุด
แต่การทำให้เนื้อหาดังกล่าวแพร่กระจายออกไป
ด้วย ‘การแชร์ข้อมูล’ นั้น ๆ เป็นสิ่งที่มีความหมาย
ในการสื่อสารที่ทรงพลัง ...”

มุมมองของ วิกทอร์ย์ เสียนจำรุญ

ด้วยความที่สื่อออนไลน์เข้ามามีบทบาทในการรณรงค์สิทธิพลเมืองด้านสิ่งแวดล้อม ในการสัมมนาเรื่อง MIDL อำนาจในมือพลเมือง ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560 ได้จัดหัวข้อหนึ่งเพื่อพูดคุยเรื่องนี้ โดยนักเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่ได้รับเชิญมาร่วมงาน ได้แก่ ศศิน เฉลิมลาภ แห่งมูลนิธิสืบ นาคะเสถียร และวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ แห่งไปโอไทย ทั้งคู่แนะนำเสนอมุมมองทั้งในฐานะของนักเคลื่อนไหวที่ใช้โซเชียลมีเดียเป็นช่องทางในการรณรงค์ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร และประเด็นรณรงค์ทางสังคม ขณะเดียวกันก็ได้แชร์ประสบการณ์ที่พบเห็นจากการนำเสนอข้อมูลข่าวสารที่ปรากฏในสื่อสาธารณะต่างๆ ซึ่งพวกเขาเห็นว่า เป็นความจำเป็นที่ผู้รับข่าวสารในฐานะพลเมืองควรเท่าทันการนำเสนอข่าวเหล่านั้น

บทเรียนการใช้โซเชียลมีเดียของ ศศิน เฉลิมลาภ

ช่วงหลายปีที่ผ่านมา การคัดค้านการก่อสร้างเขื่อนแม่วงก์ ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ จังหวัดนครสวรรค์ ได้หวนกลับมาในการพิจารณาของผู้บริหารประเทศอีกครั้ง และในครั้งนี้นับเป็นการเคลื่อนไหวที่ใช้โซเชียลมีเดียในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมมากที่สุด

เรื่องหนึ่ง รวบรวมเดือนกันยายน พ.ศ. 2556 ศศิน เฉลิมลาภ เลขานุการมูลนิธิ สิบ นาคะเสถียร ร่วมกับเครือข่ายชาวบ้านและองค์กรอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คัดค้านรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ในโครงการก่อสร้างเขื่อนแม่วงก์ โดยเสนอข้อมูลที่แสดงให้เห็นความสำคัญ และความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศในอุทยานแห่งชาติฯ

หนึ่งในวิธีการคัดค้านของศศินเลือกใช้คือการออกเดินเท้า 13 วัน ระยะทางกว่า 300 กิโลเมตร และใช้เฟซบุ๊กในการสื่อสารความคิดของเขา ซึ่งมีส่วนจุดประกายการคัดค้านเขื่อนในวงกว้างกว่าเดิมจากที่อยู่ในแวดวง ของคนเฉพาะกลุ่ม การเคลื่อนไหวของเขาได้นำไปสู่สิ่งที่ไทยรัฐออนไลน์ เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2556 นำมาพาดหัวว่า “ปรากฏการณ์คัดค้าน “เขื่อน แม่วงก์” เคลื่อนไซเขียวฯ และทุกฝ่ายให้ข้อมูลจริง”⁵⁰ การเคลื่อนไหวในเรื่องนี้ได้รับความสนใจและแรงสนับสนุนจากดารานักแสดง และชนชั้นกลาง ในเมืองอย่างกว้างขวาง ด้วยการแชร์รูปภาพและข้อความในสื่อออนไลน์ หลายแพลตฟอร์ม ดึงดูดให้คนออกมาชุมนุมบนหมีนบริเวณหน้าหอศิลป์- วัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2556 ผลการเคลื่อนไหว ในครั้งนั้นนับเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ส่งผลให้กรมชลประทานเจ้าของโครงการ ขอดถอนรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพออกจากการ พิจารณาของคณะกรรมการผู้ชำนาญการ เพื่อทบทวนแนวทางการบริหารจัดการน้ำในกลุ่มน้ำสะแกกรังเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2560⁵¹

มูลนิธิสิบ นาคะเสถียร เป็นองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านการอนุรักษ์ ป่าไม้และสัตว์ป่าภายใต้วิสัยทัศน์ ‘ร่วมรักษาป่าใหญ่ให้คนไทยทั้งชาติ’ ซึ่ง สิบ ทอดเจตนารมณ์ของสิบ นาคะเสถียร ข้าราชการกรมป่าไม้ นักอนุรักษ์ที่ จากไปตั้งแต่ พ.ศ. 2533

.....
⁵⁰ <https://www.thairath.co.th/content/373930> 1/16/2018

⁵¹ <http://www.bbc.com/thai/thailand-41745226> 1/16/2018

ศศิณ เฉลิมลาภ⁵² เล่าถึงประสบการณ์ในการใช้โซเชียลมีเดียว่า มาจากการที่ทีมงานของเขาอัปเดตคลิปคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องสถานการณ์น้ำท่วมใน พ.ศ. 2554 และอัปโหลดขึ้นยูทูป การนำเสนอตอนนั้นเขาใช้แผนที่และแต่งตัวแบบหนีน้ำท่วมอยู่ชยามานำเสนอ คลิปนั้นได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว คืนแรกมีผู้เข้าชมราว 4,000-5,000 คน อีกสองวันต่อมามีคนเข้าชมราวสองหมื่นคน และเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งมากกว่า 5 แสนวิว ภายหลังจากที่มีผู้ชมนำไปแชร์ในเฟซบุ๊ก เหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2554 แม้ว่าเวลานั้นศศิณ จะคุ้นเคยกับการเล่นเฟซบุ๊กและมีเพื่อนเต็มฟีด 5,000 คนแล้ว แต่เขาก็รู้สึกตกใจกับพลังของการสื่อสารยุคใหม่ที่สร้างความสำเร็จกับผู้ชมได้ในวงกว้างอย่างรวดเร็วถึงเพียงนี้

ภูมิหลังของศศิณเป็นนักวิทยาศาสตร์ด้านธรณีวิทยา เขาไม่ได้มีทักษะในการสื่อสาร ภายหลังจากที่คลิปวิดีโอสถานการณ์น้ำท่วมของเขาเผยแพร่ในวงกว้างอย่างไม่ได้วางแผนล่วงหน้า เขาได้รับเชิญออกรายการโทรทัศน์ของหลายสถานี และพบว่าตนเองไม่ได้ถนัดถนี่ในการนำเสนอหรือสื่อสารเท่าที่ควร เขาจึงเลือกใช้ “แผนที่” เป็นเครื่องมือสื่อสารเรื่องราวประกอบการอธิบาย ซึ่งพบว่าเป็นเครื่องมือที่ได้ผล ความดังของเขาจากคลิปและการออกรายการโทรทัศน์ทำให้เฟซบุ๊กของศศิณเพิ่มผู้ติดตามยอดสูงหลายหมื่นคน เรื่องราวที่เขาโพสต์ในเฟซบุ๊กจะถูกแชร์ออกไปโดยตลอด ถัดมาใน พ.ศ. 2555 เขาทำคลิปวิดีโอแนะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลในการคัดค้านเขื่อนแม่วงก์ แน่แน่นอนว่า เขาหวังว่าคลิปนี้ต้องกระจายออกไปอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกับคลิปน้ำท่วม ผลปรากฏว่า มีผู้ติดตามมากถึงลึกราว 300 โลกเท่า นั้นจากแฟนเพจจำนวน 8 หมื่นราย ‘การสร้างเขื่อนแม่วงก์ ไม่ใช่เรื่องที่อยู่ในความสนใจของแฟนเพจ’ นั่นคือสิ่งที่เขารับรู้ตอนนั้น

.....
⁵² วิทยากรรับเชิญในงานสัมมนาเรื่อง MIDL อำนาจในมือพลเมือง ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง วันที่ 20-21 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560

ด้วยเหตุนี้ เขาจึงออกเดินเท้า 13 วัน ระยะทาง 388 กิโลเมตร เริ่มจากหน่วยพิทักษ์ป่าแม่เรว ผ่านอำเภอแม่วงก์ จังหวัดนครสวรรค์ ถึงสี่แยกปทุมวัน กรุงเทพฯ ผ่านจังหวัดต่าง ๆ รวม 8 จังหวัด เส้นทางที่ศคินเลือกเดินเป็นทางเดินของสายน้ำ เพื่ออธิบายให้เห็นว่า เขื่อนแม่วงก์ไม่ได้แก้ปัญหาน้ำท่วมทั้งหมด แต่มีวิธีอื่น ๆ ที่จัดการน้ำได้ และเขาก็โพสต์เรื่องราวต่าง ๆ ที่เขาคิดในเฟซบุ๊ก สิ่งที่ศคินเรียนรู้จากประสบการณ์ในเวลานั้นคือ ไม่ค่อยมีคนสนใจเนื้อหาที่เขาโพสต์มากเท่ากับเวลาที่เขาโพสต์ในทำนองว่า ‘เหลืออีก 2 กิโล ผมจะไปกินกาแฟตรงนู้น’ การโพสต์แบบนี้จะได้รับเสียงตอบรับจากผู้อ่านมาก เช่น “อาจารย์สู้ ๆ นะคะ เดียวก็ถึงแล้ว”

ศคินเปลี่ยนแนวการโพสต์ข้อความของเขาจากเรื่องทางน้ำหรือเขื่อนทำลายสิ่งแวดล้อมตามที่ตั้งใจไว้เป็นเรื่องความรู้สึกเห็นดีเห็นชอบของเขา เขาเรียนรู้ว่า แฟนเพจของเขาสนใจว่า “ผมจะเดินถึงหรือเปล่า” ศคินบอกว่า ระหว่างเส้นทางเดินรณรงค์คัดค้านเขื่อนแม่วงก์ “ผมแค่เดินและเล่นเฟซบุ๊กเท่านั้น” ส่วนที่เหลือเป็นเรื่องที่มีหลายฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่เขาไม่ได้คาดคิดมาก่อนทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการทำ

ที่มาภาพ : เว็บไซต์นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส

มิวสิควิดีโอเกี่ยวกับการเดิน หรือคนอื่น ๆ ที่มาร่วมเดินด้วยตลอดจนวิธีสื่อสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการคัดค้านที่มีการเผยแพร่

ประสบการณ์ในการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของศิลปิน ได้ข้อสรุปว่า “บางเรื่องก็ได้ บางเรื่องก็ไม่ได้” สำหรับกรณีการคัดค้านเขื่อนแม่วงก์ ภายใต้การชูประเด็น NO DAM เป็นเรื่องที่สามารถเชื่อมกับชนชั้นกลางได้ “พอเราบอกว่า เราคัดค้านเขื่อน มันมีความรู้หรือความเชื่อชุดหนึ่งว่า เขื่อนจะทำลายสิ่งแวดล้อม พอมีใครสักคนไปปฏิบัติการ ก็ไปเชื่อมติด แต่ถ้ามีโจทย์ว่า เสนอการจัดการน้ำทางเลือกโดยกระจายแหล่งน้ำขนาดเล็กออกไป มันก็ยากกว่าการชูประเด็นที่สื่อชัด ๆ ว่า NO DAM” คำบอกเล่าของศิลปินช่วยตอบคำถามว่า ทำไมปรากฏการณ์คัดค้านเขื่อนแม่วงก์จึงเคลื่อนไหวเชื่อมโยงในช่วงเวลาหนึ่ง

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ กับพลังการใช้ข้อมูลเพื่อการรณรงค์สร้างความเปลี่ยนแปลง

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ⁵³ นักเคลื่อนไหวด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นอีกคนหนึ่ง que เห็นถึงพลังของการใช้ข้อมูลเพื่อการเปลี่ยนแปลง ปัจจุบันวิฑูรย์ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการไบโอไทย⁵⁴ ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านความหลากหลายทางชีวภาพและส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพและพันธุ์พืชพื้นเมือง ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาหน่วยงานของเขาได้นำเสนอเรื่องความปลอดภัยในเรื่องอาหารและเชื่อมโยงกับระบบการค้าปลีก เนื่องจากระบบการค้าปลีกของบริษัทขนาดใหญ่

.....
⁵³ วิทยากรรับเชิญในงานสัมมนาเรื่อง MIDL อำนาจในมือพลเมือง ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง วันที่ 20-21 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560

⁵⁴ สามารถติดตามกิจกรรมองค์กรไบโอไทย ได้ที่ <http://www.biothai.net/>

เน้นที่การตอบสนองผลประโยชน์ของผู้ประกอบการและละเลยเรื่องสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังกีดกันที่ทางของเกษตรกรรายย่อยทั่วไปในระบบการผลิตอาหารด้วย นอกจากนี้ยังรณรงค์โน้มน้าวต่าง ๆ เช่น การเสนอยกเลิกการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชซึ่งล้นแล้วแต่เป็นธุรกิจขนาดใหญ่ของบริษัทข้ามชาติ เป็นเรื่องการลอบบีทางการเมืองระหว่างธุรกิจกับผู้บริหารประเทศ ขณะเดียวกันก็เป็นเรื่องของสงครามการใช้ข้อมูลข่าวสารเพื่อแย่งชิงพื้นที่ความเข้าใจอย่างดุเดือดด้วย บริษัทที่มีงบประมาณจำนวนมากย่อมได้เปรียบในเรื่องการสื่อสารเพื่อเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายของเขา ภายใต้งื่อนไขแบบนี้ วิทยุรย์บอกว่า องค์กรที่ทำงานจำเป็นต้องพัฒนาเครื่องมือในการสื่อสาร ซึ่งหัวใจของการสื่อสารต้องอยู่บนฐานของข้อเท็จจริง และข้อมูลทางวิทยาศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการอธิบาย

ในยุคดิจิทัล วิทยุรย์เห็นว่า อำนาจในการสื่อสารและการกำหนดวาระไม่จำเป็นต้องพึ่งพาสื่อหลักอย่างเดียวอีกต่อไป องค์กรที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมอย่างไบโอไทย ได้สร้างเพจเพื่อให้ข้อมูลสำหรับการสร้างความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับฐานความรู้บางอย่างทำให้ผู้อ่านเห็นตัวระบบทั้งหมดของสถานการณ์นั้น ๆ มากกว่าเพียงแค่นำเสนอปรากฏการณ์ ยกตัวอย่างเช่น กรณีบริษัทญี่ปุ่นจดสิทธิบัตรพืชกระท่อม วิทยุรย์ได้รับเชิญไปอภิปรายในประเด็นนี้ในมหกรรมแห่งหนึ่งซึ่งมีสื่อมวลชนมาติดตามข่าวจำนวนมาก แต่ปรากฏว่าในเช้าวันรุ่งขึ้นไม่มีสื่อฉบับใดที่นำเสนอประเด็นนี้ ซึ่งสะท้อนว่า สื่อและกลไกหลักที่นักกรณรงค์เคลื่อนไหวเคยหวังพึ่งพาสื่อกระแสหลักไม่ได้ทำงานให้กับประเด็นของนักสิ่งแวดล้อมเสมอไป ไบโอไทยจึงนำเสนอเรื่องนี้ในเพจขององค์กรและใช้วิธีการสื่อสารที่ดึงดูดความสนใจและสนับสนุนด้วยข้อมูลต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ในโซเชียลมีเดีย จนกระทั่งประเด็นพืชกระท่อมได้รับการพิจารณา และทำที่สุดสื่อกระแสหลักจึงหันมาติดตามประเด็นนี้

การแปรข้อมูลเป็นรูปภาพ เป็นความจำเป็นของการสื่อสาร โดยเฉพาะการใช้เทคนิคอินโฟกราฟิก สามารถสร้างกระแสสาธารณะได้มากที่สุด ในฐานะของนักบรรณรักษ์เคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม วิทยุรย์พบว่าการจัดแถลงข่าวเพื่อเตือนประชาชนในหลายเรื่องไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร แต่การใช้อินโฟกราฟิก และเผยแพร่ในโซเชียลมีเดีย กลับได้รับความสนใจและเข้าถึงประชาชนได้มากกว่า เช่น การเผยแพร่ข้อมูลเรื่องผักและผลไม้ที่พบว่ามีการพิษตกค้าง ผลจากการรณรงค์ในครั้งนั้น มีผู้อ่านแฟนเพจของไบโอไทยแชร์ภาพกราฟิกดังกล่าวราว 3,000 ครั้ง และส่งผลให้ตัวแทนของห้างสรรพสินค้าหลายแห่งยินดีมาร่วมประชุมพูดคุยเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงการจำหน่ายสินค้าปลอดภัยให้กับประชาชนมากขึ้น

การทำให้ประเด็นที่กำลังเคลื่อนไหวเป็นประเด็นสาธารณะ เป็นเรื่องที่ทำทนายที่สุดสำหรับนักเคลื่อนไหว ดังนั้นการนำเสนอเนื้อหาที่ดีจึงเป็นพื้นฐานสำคัญมากที่สุด และการทำให้เนื้อหาดังกล่าวแพร่กระจายออกไปด้วย “การแชร์ข้อมูล” นั้น ๆ เป็นสิ่งที่มีความหมายในการสื่อสารที่ทรงพลัง เขายกตัวอย่างการโพสต์เนื้อหาที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง กรณีการเปิดให้เอกชนกลุ่มหนึ่งมาบริหารไร่สุวรรณหหรือศูนย์วิจัยข้าวโพดข้าวฟ่างแห่งชาติ ซึ่งอยู่ภายใต้การบริหารของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งเป็นแหล่งปรับปรุงพันธุ์ข้าวโพดของประเทศ ภายหลังจากได้รับข่าวการแต่งตั้งผู้บริหารศูนย์นี้ทางเพจไบโอไทยได้เผยแพร่และแสดงจุดยืนว่า การแต่งตั้งประธานที่มาจากกลุ่มเอกชนเช่นนี้เป็นการแปรรูปทรัพยากรของประเทศ และมหาวิทยาลัยที่ควรมีหน้าที่พัฒนาวิจัยสายพันธุ์พืชเพื่อประโยชน์ของเกษตรกรจะกลายเป็นประโยชน์ของบริษัทเอกชนที่มีเป้าหมายเพื่อผลกำไรเป็นหลัก ปรากฏว่ามีแฟนเพจแชร์โพสต์นี้มากกว่า 5,000 ครั้ง ชาวเน็ตสามารถเข้าถึงคนอ่านได้มากกว่า 4 แสนคน ในที่สุดผู้บริหารที่ได้รับการแต่งตั้งจากสภามหาวิทยาลัยได้ลาออก วิทยุรย์พูดถึงกรณีนี้ว่า “เราสามารถขับเคลื่อน เผยแพร่เรื่องนี้ใน

พื้นที่ที่เรากำหนดได้ อันนี้เป็นปฏิบัติการโดยตรง ผมไม่จำเป็นต้องยื่นหนังสือต่อมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในฐานะศิษย์เก่า แต่ผมสามารถสื่อสารกับพี่น้อง เครือข่ายประชาชนทั้งหลาย และได้คนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง”

สำหรับเทคนิคในการสร้างเครื่องมือสื่อสาร วิฑูรย์แนะนำว่า ผู้ทำการออกแบบอินโฟกราฟิกต้องเข้าใจเนื้อหาที่จะนำเสนอจริงจะออกแบบได้ดี และควรมีกระบวนการตรวจสอบความถูกต้องก่อนนำเสนอเผยแพร่ การนำเสนอด้วยภาพและข้อมูลขององค์กรไบโอไทย เน้นไปที่การสื่อสารกับคนทุกกลุ่ม และสามารถทำให้ผู้อ่านนำไปแชร์ต่อได้ แต่อย่างไรก็ตาม ในการทำงานเคลื่อนไหวประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่ต้องมีเครือข่ายเป็นองค์ประกอบสำคัญ เขามองว่า การสื่อสารในยุคปัจจุบันมีความสะดวกและง่ายมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานเคลื่อนไหวในอดีต งานของเขาล้วนทำกิจกรรมในรูปแบบเครือข่าย ได้แก่ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก, เครือข่าย FTA Watch และ ไทยแพน เขามองว่า

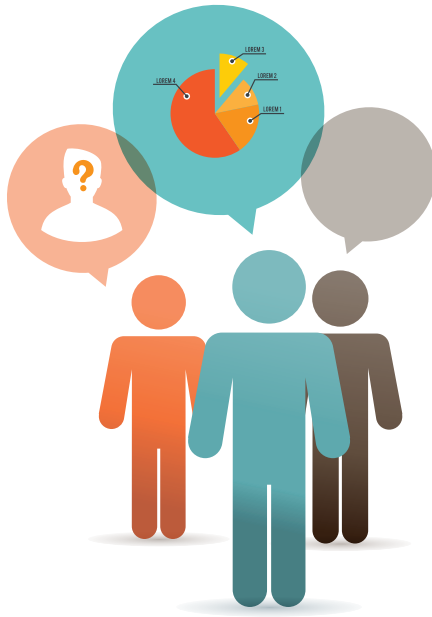

ที่มาภาพ : เว็บไซต์นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส

การทำงานเครือข่ายเป็นคำตอบในหลายเรื่องไม่ว่าจะเป็นการขับเคลื่อน การเปลี่ยนแปลงและเป็นคำตอบของความรู้ เพราะใครคนใดหรือกลุ่มใด กลุ่มหนึ่งรู้เรื่องเฉพาะกลุ่ม แต่ภายใต้เครือข่ายจะทำให้เราได้รับความรู้ที่แตกต่างออกไป

ด้านหนึ่งไซเซียมมีเดียเป็นโอกาสในการสื่อสารของพลเมืองและองค์กรที่ทำงานเคลื่อนไหวในประเด็นสาธารณะในสายตาของวิฑูรย์ พื้นที่สื่อใหม่ที่เกิดขึ้นย่อมเป็นสมรภูมิของการนำเสนอข่าวสารของภาคเอกชนที่ต้องการนำเสนอข้อมูลของเขาเช่นกัน การที่พลเมืองจะรู้เท่าทันสื่อ จะต้องเห็นถึงโครงสร้างของระบบข้อมูลและรูปแบบการเผยแพร่ข้อมูลต่าง ๆ เขายกตัวอย่าง เรื่องการรณรงค์ยกเลิกการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชพาราควอต ซึ่งมียอดขายปีละราว 3-4 พันล้านบาทต่อปี ทันทีที่กระทรวงสาธารณสุข รับผิดชอบต่อเรื่องการยกเลิกนำเข้าสารเคมี วิฑูรย์พบว่า มีสื่อมวลชนราว 5 ฉบับ เขียนเรื่องในแนวทางที่สนับสนุนการใช้พาราควอต และมีฉบับยักษ์ใหญ่นำเสนอข้อมูลเรื่องนี้ติดต่อกันราวหนึ่งเดือน เขาเห็นว่า การใช้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์เพื่อเป็นหลักฐานในการนำเสนอข่าวสารอาจเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของบริษัทยักษ์ใหญ่ ตลอดจนการสนับสนุนทางการเงินผ่านการโฆษณาในสื่อหลากหลายรูปแบบล้วนเป็นพื้นฐานที่พลเมืองต้องเท่าทัน

บทที่ 7

วิดีโอออนไลน์ พื้นที่สื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจใหม่

“เมื่อก่อนเรามองสื่อในฐานะที่กำหนดชีวิตเรา
และเป็นคนที่ยึดกุมเรา แต่ตอนนี้เราผลิตสื่อเองได้
เราใช้อัตลักษณ์ของตัวเองในการที่จะผลิต
ความจริงชุดใดชุดหนึ่งให้กับสังคมรับรู้
อันนี้เป็นทิศทางที่เราเรียนรู้และใช้ในปัจจุบัน”

มุมมองของ รณภูมิ สามัคคีคารมย์

เมื่อเอ่ยคำว่า “พหุวัฒนธรรม” คุณคิดถึงอะไร?

อานันท์ กาญจนพันธุ์ ศาสตราจารย์ด้านมานุษยวิทยา แห่งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่อธิบายความหมายของ “พหุวัฒนธรรม” ว่าเป็น ความหลากหลายและความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่ประกอบไปด้วยเรื่อง ศาสนา ชาติพันธุ์ ทัศนคติทางเพศ ตลอดจนลีลาชีวิต และรสนิยม และ คำว่า สังคมพหุวัฒนธรรม ยังเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับการเปิดพื้นที่ทางสังคม ในหลายมิติ เช่น การเปิดพื้นที่ของภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในสื่อสาธารณะ และในการศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจความแตกต่าง การเปิดพื้นที่ของ ความรู้ในด้านต่าง ๆ เช่นการรักษาพยาบาลของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น การเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร หรือ การเปิดพื้นที่ด้านความมั่นคงในการดำรงชีวิต เช่น สิทธิความเป็นพลเมือง เป็นต้น

หัวข้อเสวนา เรื่อง *MIDL กับพลังของพลเมืองในสังคมพหุวัฒนธรรม*⁵⁵ ได้ชวนเราให้รู้จักกับกลุ่มคนที่เปิดพื้นที่การสื่อสารให้กับกลุ่มคนเล็ก ๆ ที่อาศัยอยู่ในประเทศเพื่อนบ้านอาเซียนและกลุ่มคนหลากหลายทางเพศ บ่อยครั้งการใช้ภาษาในการพาดหัวข่าวที่ปรากฏในสื่อกระแสหลักหรือ บทบาทของตัวละครในภาพยนตร์หรือละครโทรทัศน์ได้ตอกย้ำอคติที่

⁵⁵ หนึ่งในหัวข้อสัมมนาเรื่อง MIDL อำนาจในมือพลเมือง ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง วันที่ 20-21 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560

แอบแฝงซึ่งนำมาสู่การขยายความขัดแย้งไม่รู้จบรวมทั้งละเมิดสิทธิและศักดิ์ศรีของผู้ตกเป็นข่าว ความอึดอัดคับข้องใจในฐานะพลเมืองส่งผลให้คนจำนวนหนึ่งลุกขึ้นมา “ทำหน้าที่เป็นสื่อเอง” เพื่อจะได้บอกเล่าเรื่องราวให้ตรงกับสถานการณ์ที่พวกเขาและเธอเผชิญหรือพบเจอ ด้วยหวังว่าจะสร้างความเข้าใจในการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนหลากหลายในสังคมพหุวัฒนธรรม

การสร้างพื้นที่สื่อสารเรื่องสิทธิของกลุ่มหลากหลายทางเพศ

รณภูมิ สามีคศิริธรรม⁵⁶ อาจารย์ประจำคณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็นประธานมูลนิธิเครือข่ายเพื่อนกะเทยเพื่อสิทธิมนุษยชน เห็นว่า การผลิตซ้ำเรื่องราวในสื่อเกี่ยวกับประเด็นความหลากหลายทางเพศยังซ้ำ ๆ และมีเพียงไม่กี่รูปแบบ ภาพลักษณ์ของคนหลากหลายทางเพศในสื่อมักพบว่า เป็นผู้สนใจเรื่องเพศ บ้าผู้ชาย เป็นเซย์รลิตเตอร์ ช่างแต่งหน้า ช่างทำผม เป็นต้น ในยุคหนึ่ง สื่อมีแนวโน้มที่จะเป็นผู้ตัดสินว่าใครเป็นเกย์ใครเป็นกะเทยใครเป็นรักเพศเดียวกัน และมองว่า กลุ่มคนหลากหลายทางเพศ เป็นกลุ่มเสี่ยงมีแนวโน้มที่จะติดเอดส์ แต่ช่วงถัดมาสื่อเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้นทั้งในแง่การนำเสนอเนื้อหาและแพลตฟอร์มที่เพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะในยุคสื่อหลอมรวม ที่กลุ่มคนหลากหลายทางเพศมีช่องทางในการสื่อสารและสามารถผลิตสื่อเองได้

⁵⁶ วิทยากรรับเชิญในงานสัมมนาเรื่อง MIDL อำนาจในมือพลเมือง ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง วันที่ 20-21 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560

“เมื่อก่อนเรามองสื่อในฐานะที่กำหนดชีวิตเรา และเป็นคนที่บอกรแทนเรา แต่ตอนนี้เราผลิตสื่อเองได้ เราใช้อัตลักษณ์ของตัวเองในการผลิตความจริงชุดใดชุดหนึ่งให้กับสังคมรับรู้ อันนี้เป็นทิศทางที่เราเรียนรู้และใช้ในปัจจุบัน”

มูลนิธิเพื่อนกะเทยเพื่อสิทธิมนุษยชน ทำงานผลักดันด้านนโยบายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของกลุ่มหลากหลายทางเพศ ยกตัวอย่างเช่น การเคลื่อนไหวทวงกรณิการเกณฑ์ทหารที่การตรวจใบรับรองผลการตรวจเลือดทหารกองเกิน (สด.43) ระบุว่า เป็น “โรคจิตถาวร” และได้้นำการระบุข้อความดังกล่าวไปฟ้องร้องต่อศาลปกครอง เนื่องจากเห็นว่าเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และกระทบต่อสถานะบุคคลส่งผลให้เป็นผู้ขาดคุณสมบัติในการเข้าสมัครรับราชการหรือหน่วยงานเอกชน ในเวลาต่อมาได้มีคำพิพากษาศาลปกครองเห็นว่า การระบุในเอกสารดังกล่าวไม่ชอบด้วยกฎหมายและก่อให้เกิดความเสียหายและละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้ฟ้องคดี ผลคำพิพากษาส่งผลให้การให้เหตุผลจากเดิมได้รับการแก้ไขเป็น “ภาวะทางเพศสภาพไม่ตรงกับเพศกำเนิด”

การเคลื่อนไหวในประเด็นข้างต้น เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเปิดพื้นที่การสื่อสารในสองส่วนด้วยกัน ส่วนแรกเป็นการสื่อสารกับสื่อมวลชน และส่วนที่สอง เป็นการสื่อสารภายในกลุ่มกะเทยด้วยกันเอง รมณภูมิอธิบายการทำงานสื่อสารกับสื่อมวลชนว่า ต้องมีการวิเคราะห์สื่อว่ากลุ่มใดมีทัศนคติเชิงบวกในเรื่องสิทธิทางเพศ กลุ่มใดมีทัศนคติเชิงลบ และกลุ่มใดมีทัศนคติเป็นศูนย์ คือ ไม่บวกไม่ลบ เขาเลือกจะทำงานกับสื่อมวลชนกลุ่มหลังสุดด้วยการทำงานเชิงวิวิธวิธีให้เข้าใจประเด็นที่กำลังเคลื่อนไหว

“เราขับเคลื่อนผ่านการฟ้องร้องศาลปกครอง ศาลปกครองวินิจฉัยออกมาว่า การที่กระทรวงกลาโหมระบุแบบนี้เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน และขัดต่อรัฐธรรมนูญ กระทรวงกลาโหมก็ไม่ได้เต็มใจมากหรอก แต่เมื่อศาลปกครองตัดสินมาแล้ว เราก็ต้องสื่อสารกับกระทรวงกลาโหมโดยให้สื่อกระแสหลักเป็นคนทำงานให้ โดยที่เราทำความเข้าใจกับสื่อมวลชนกลุ่มที่มีทัศนคติเชิงบวกและกลุ่มที่ยังไม่ได้มองเราเป็นลบหรือบวก เพื่อให้ช่วยทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้กับพวกเขา”

รณภูมิเห็นว่า ความท้าทายของสื่อในการนำเสนอเรื่องความหลากหลายทางเพศก็มีเช่นกัน เนื่องจากสื่ออยู่ภายใต้ระบบทุนนิยมที่ต้องคำนึงถึง “การขายประเด็นหรือความสนใจ” ในการนำเสนอ สิ่งที่เขาทำงานกับกลุ่มสื่อมวลชนคือ ทำอย่างไรให้สื่อมวลชนนำเสนอภาพของกะเทยที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การอยู่บนความหลากหลายทางเพศมีความเคารพต่อกัน

ที่มาภาพ : เว็บไซต์นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส

“การใช้ภาษา” หรือคำเรียกขาน นับเป็นหนึ่งในเงื่อนไขของการช้อนอคติต่อประเด็นเรื่องความหลากหลายทางเพศ ทัศนภูมิมักถูกถามจากสื่อมวลชนในเรื่องการใช้คำเรียกที่เหมาะสม เช่น มีสื่อบางสถานีถามเขาว่าใช้คำเรียกว่า “ชาวสีม่วง” “เพศที่สาม” “เบี่ยงเบนทางเพศ” ได้หรือไม่ สำหรับสื่อมวลชน การเลือกใช้คำพาดหัวมีเป้าหมายเพื่อดึงดูดความสนใจของผู้รับข่าวสาร ขณะที่ทัศนภูมิตั้งใจเห็นว่าภาษาเป็นตัวละครอันโครงสร้างของสังคมว่าพวกเขาและเธออยู่ตรงไหน

“เราได้คุยกับ กสทช. ว่าน่าจะออกแบบเป็นคู่มือใหม่ เพื่อเป็นแนวทางให้กับสื่อ เราไม่ได้มองว่าสื่อคิดในการใช้คำดึงดูด แต่สื่ออาจไม่รู้ ซึ่งความรู้และความเข้าใจสำคัญมาก ถ้ามีแนวปฏิบัติน่าจะช่วยสื่อได้”

สำหรับการทำงานสื่อสารกับเพื่อนกะเทย ทัศนภูมิตบอกว่า แม้ศาลปกครองจะมีคำพิพากษามาแล้ว แต่กลุ่มเพื่อนกะเทยหลายคนยังไม่รู้ในเรื่องนี้และโดนละเมิดสิทธิด้วยการใช้คำพูดหรือแสดงกิริยาท่าทางในเวทีเกย์ที่ทหารอีกจำนวนมาก เช่น การที่ทหารมารุมดูและถามผู้เข้ารับการเกย์ที่ทหารว่า ผ่าตรงไหนมาแล้วบ้าง ใหญ่หรือไม่ เป็นต้น ดังนั้นมูลนิธิจึงได้ผลิตสื่อเพื่อให้เครือข่ายที่ยังไม่รู้ข้อมูลหรือเข้าถึงสื่อลำบากได้รับทราบว่าควรปฏิบัติตัวอย่างไรเพื่อไม่ให้โดนละเมิดสิทธิ โดยการผลิตคลิปผ่านตัวการ์ตูนและเผยแพร่ในเฟซบุ๊ก

ขั้นตอนการผลิตสื่อเพื่อใช้สื่อสารกับเพื่อนกะเทย เป็นการทำงานที่มีความละเอียดและตรงประเด็นทั้งในแง่เนื้อหาและรูปแบบการสื่อสาร ทัศนภูมิตเล่าถึงวิธีการได้มาซึ่งเนื้อหาว่า มาจากการระดมความเห็นในกลุ่มเพื่อนกะเทยและร่วมกันเสนอว่า คนที่มีแนวโน้มจะทำความรุนแรงกับพวกเราควรตระหนักในประเด็นไหนบ้าง สมาชิกเครือข่ายจะร่วมกันตรวจดูทั้งเนื้อหา รูปแบบและตัวภาษา ในแง่รูปแบบที่เลือกการผลิตเป็นคลิปวิดีโอ

เนื่องจากเพื่อนกะเทยเห็นตรงกันว่า คลิปสั้นๆ นี้ สะดวกสำหรับพวกเธอที่สามารถเซฟเก็บไว้ดูในโทรศัพท์มือถือได้ โดยเฉพาะระหว่างการรอเรียกชื่อตอนเกณฑ์ทหาร

เขาเห็นว่า การทำสื่อเพื่อการขับเคลื่อนควรรีให้กลุ่มเป้าหมายที่จะเป็นคณพังและดูสื่อสั้นๆ มีส่วนร่วมในการออกแบบเพื่อให้สื่อที่ผลิตออกมาทั้งความสมบูรณ์และมีผลกระทบต่อคนรับสื่อเพื่อให้สารที่จะส่งไปสามารถเข้าถึงผู้รับได้อย่างเต็มรูปแบบ

“เราผลิตสื่อสั้นๆ 2-3 นาที ใส่ความบันเทิงเข้าไป แต่ความบันเทิงนั้นมีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เขารู้สึกชอบและได้เรียนรู้ไปด้วย นี่เป็นเทคนิควิธีการที่เราสื่อสารกับกลุ่มของเราเอง”

LIVE
Facebook Live
การสังเกตการณ์การเกณฑ์ทหาร 2561

ทำข่าวอย่างไรในเดารจกันและกัน?
มีสื่อมาขอสัมภาษณ์ทำอย่างไร?
ถูกสื่อละเมิด ร้องเรียนใครได้?

วันพุธที่ 4 เม.ย. 61
20.30 น. - 21.00 น.

มูลนิธิเครือข่ายเพื่อนกะเทยเพื่อสิทธิมนุษยชน
The Foundation of Transgender Alliance for Human Rights

thailga.com
facebook.com/thailga
twitter.com/thailga

การใช้ช่องทางเฟซบุ๊กไลฟ์เพื่อสังเกตการณ์การเกณฑ์ทหาร ปี พ.ศ. 2561

ที่มาภาพ : เฟซบุ๊กเครือข่ายเพื่อนกะเทยไทย

ในฐานะที่เป็นผู้เปิดพื้นที่การสื่อสารในการเคลื่อนไหวเรื่องการเมืองเชิงอัตลักษณ์ของกะเทยและพบว่าการนำเสนอตลอดจนการพาดหัวข่าวของสื่อมวลชนในสังคมไทยยังมีการละเมิดสิทธิทางเพศอยู่ไม่น้อย เขาเชิญชวนให้ตระหนักว่าการใช้ทักษะ MIDL ไม่ควรใช้เพื่อไปตัดสินผู้อื่น เช่น ตัดสินว่าสื่อไหนเลวและกำจัดสื่ออื่น ๆ ออกไป แต่ควรเป็นการแก้ไขความไม่รู้ที่ฝังในสังคมอย่างยาวนาน ซึ่งความไม่รู้นี้ มีทั้งความไม่รู้จริง ๆ เช่น การไม่ยอมรับความหลากหลายทางเพศ และความไม่รู้อันเนื่องมาจากผลประโยชน์ในระบบทุนนิยม เช่น การที่สื่อนำเสนอภาพลักษณ์ของกะเทยในการไปเกณฑ์ทหารเพราะขายข่าวได้ เป็นต้น

การถ่ายทำสารคดีเรื่องเล่าของคนรุ่นใหม่ ในอาเซียน

ในขณะที่นักเศรษฐศาสตร์ใช้แผนที่ภูมิภาคอาเซียนเพื่อถกแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง จารุวรรณ สุพลไร่⁵⁷ บัณฑิตจากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ประเทศไทย ใช้แผนที่ฉบับเดียวกันเพื่อศึกษาเส้นทางสำหรับแผนการเดินทางไปยัง 5 ประเทศ ความสนใจของเธอไม่ได้อยู่ที่แผนพัฒนากรอบการค้า การลงทุน การพัฒนาพลังงานในระดับภูมิภาค แต่กลับเป็นเรื่องราวของคนเล็กคนน้อยที่อาศัยในหมู่บ้านหรือตามเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้ผลกระทบจากการพัฒนาเหล่านั้น เธอบันทึกภาพและวิดีโอผู้คนและสิ่งต่าง ๆ ที่เธอพบเจอ

⁵⁷ วิทยากรรับเชิญในงานสัมมนาเรื่อง MIDL อำนาจในมือพลเมือง ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง วันที่ 20-21 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560

ตลอดห้าเดือนและหอบวัตถุดิบทั้งหมดกลับมาบ้านเกิดที่จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเข้าสู่กระบวนการผลิตร่วมกับทีมงานที่มีความเชี่ยวชาญในการผลิตสารคดี กระบวนการนี้ใช้เวลายาวนานเกือบสองปี กว่าจะนำมาถ่ายทอดในรูปแบบของรายการสารคดี “แม่โขงโนแมด” จำนวน 5 ตอน เพื่อเผยแพร่ให้สมาชิกในสังคมได้เห็นและเรียนรู้แง่มุมที่น่าสนใจผ่านสายตาของคนเจนเนอเรชั่นของเธอ

จารุวรรณเล่าประสบการณ์การทำงานที่เป็นส่วนหนึ่งในการจุดประกายมาทำรายการสารคดีว่า เธอทำงานในโครงการประสานความร่วมมือเพื่อคนรุ่นใหม่ในกลุ่มน้ำโขง ของมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม เป็นเวลา 6 ปี กิจกรรมคือการจัดเวทีการแลกเปลี่ยนระดับภูมิภาคให้กับคนรุ่นใหม่ที่เป็นนักปฏิบัติการทางสังคม นักศึกษา คนทำงานด้านสิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย และเพศสภาพ การทำงานทำให้ได้พบปะเรียนรู้เรื่องราวของเพื่อนในอาเซียน ในที่สุด เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2557 เธอตัดสินใจออกเดินทางตามลำพัง พร้อมกล้องถ่ายรูป และอุปกรณ์เพื่อเก็บบันทึกเรื่องราวของเพื่อนในภูมิภาค เธอเล่าถึงที่มาของการเดินทางและถ่ายทำสารคดีภายใต้โครงการแม่โขงโนแมดว่า

“หลังจากที่เรียนรู้และผ่านการปฏิบัติงานมา ได้ฟังเรื่องราวของเพื่อนในกลุ่มน้ำโขงและเพื่อนในอาเซียน ก็เกิดแรงบันดาลใจ พบว่าเรื่องราวของเพื่อนน่าสนใจ แต่ไม่ได้ปรากฏในสื่อหลัก ประกอบกับตัวเองก็ทำงานเต็มอิมและได้มีประสบการณ์เดินทางไปประเทศอาเซียน 10 ประเทศ ตอนนั้นคิดว่า น่าจะถึงเวลาเล่าเรื่องของเพื่อนบ้านแล้ว เพราะสิ่งที่เราได้เห็นหรือได้ดูจากหน้าจอสื่อหลัก หรือจากหนังสือ มันแตกต่างจากที่เราเห็นของจริง”

จารุวรรณเล่าถึงวิธีการทำงานว่า เธอเดินทางโดยลำพัง 1 เดือนต่อ 1 ประเทศอย่างต่อเนื่องตลอด 5 เดือน เริ่มจากเวียดนาม ลาว เขมร พม่า และไทย เธอเลือกพาหนะทางบกแทนการใช้เครื่องบิน และแทนที่จะพักตามโรงแรม เธอเลือกพักอาศัยบ้านเพื่อน เพื่อให้ตนเองได้ใช้เวลาและรับฟังเรื่องราวชีวิตของพวกเขา วิธีการแบบนี้ จารุวรรณเห็นว่า เป็นช่องทางของการสื่อสารระหว่างใจถึงใจ ดังนั้นเรื่องราวที่เธอได้รับฟัง จึงไม่ใช่แค่ความฝัน แต่สะท้อนความจริง และบางครั้งก็เป็นความทุกข์ใจที่เพื่อนกำลังเผชิญอยู่ เธอทำหน้าที่บันทึกเสียงและภาพเหล่านั้น และกลับมาช่วยกันตัดต่อภาพร่วมกับทีมงานเพื่อผลิตออกมาเป็นรายการสารคดีแต่ละตอน เผยแพร่ในหน้าเฟซบุ๊กและยูทูป

สารคดีเมกงโนมาด 5 ตอน ที่จัดทำโดยจารุวรรณ สุพลโร
ได้รับการเผยแพร่ผ่านทางเฟซบุ๊ก

ที่จังหวัดกัมปงม ประเทศกัมพูชา จารูวรรณถ่ายทำเรื่องราวของเพื่อนที่ทำงานด้านเยาวชนและสันติภาพ เพื่อนชาวเขมรสะท้อนชุมชนและผู้คนที่ได้รับผลกระทบจากสงคราม เพื่อนเธอทำงานอย่างหนักด้วยความหวังที่ต้องการ “เปลี่ยนอนาคตของประเทศ” ที่นั่นเธอได้เห็นเยาวชนชาวเขมรที่มีความขยันขันแข็งและกระตือรือร้นเพื่อให้สังคมที่มีบาดแผลจากอดีตเกิดความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น พม่าเป็นอีกประเทศหนึ่งในภูมิภาคนี้ที่ผ่านความบอบช้ำจากสงครามมายาวนาน จารูวรรณบันทึกเรื่องราวของเพื่อนที่มีพ่อเป็นนักโทษการเมือง เพื่อนของเธอทำงานจัดกระบวนการศึกษาเรื่องประชาธิปไตยในประเทศของเขา เธอได้มีโอกาสไปเยือนที่วัดแห่งหนึ่ง จารูวรรณถามพระสงฆ์ว่า อะไรเป็นแรงบันดาลใจให้พระสงฆ์พม่าทำงานเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม คำตอบที่เธอได้รับจากพระภิกษุรูปนั้นคือ “ไม่มีแรงบันดาลใจหรอก แต่ว่าปัญหาอยู่ตรงหน้า ถ้าเราไม่ทำแล้วใครจะทำ”

ทุกครั้งของการย้ายจากประเทศหนึ่งไปอีกประเทศหนึ่ง ครอบครัวและเพื่อนมักส่งข้อความถึงเธอว่า “ขอให้สนุก” แต่เมื่อเดินทางมายังบ้านเกิดเมืองนอน โดยมีจังหวัดปัตตานีเป็นจุดหมายที่เธอเลือกไปเยี่ยมเยือน ข้อความที่ส่งถึงกันในหมู่คนใกล้ชิดกลับกลายเป็นว่า “ขอให้ระวังตัวนะ” และเธอก็เสี่ยงโดยบอกแม่ว่า “ไปหาดใหญ่” แทน แน่นนอนว่า ภาพลักษณ์ของเมืองปัตตานีที่ปรากฏในสื่อมวลชนล้วนเต็มไปด้วยเรื่องราวในทำนอง “คนร้ายลอบวางระเบิด-สกัดคาร์บอม-บี้มสนั่นหวั่นไหว” การนำเสนอข่าวเหล่านี้ ย่อมชวนให้ผู้อยู่ห่างไกลมีจินตนาการกับเมืองปัตตานีในแบบหนึ่ง แต่เมื่อจารูวรรณไปถึงเพื่อนของเธอซึ่งทำงานองค์กรด้านสันติภาพที่ปัตตานี มารับที่สถานีรถไฟ และพาไปพักที่บ้าน เธอเปิดเผยความรู้สึกกลัวกับเพื่อนอย่างตรงไปตรงมา และได้รับคำตอบจากเพื่อนว่า

“อัลเลาะห์สร้างมนุษย์ให้มีความหลากหลาย และเพื่อที่จะให้มนุษย์เข้าใจคนอื่น ก็อยากฝากข้อความให้เพื่อนในอาเซียนได้เปิดใจและเรียนรู้กับความหลากหลายและความแตกต่าง”

จุดเน้นของหนังสือสารคดีชุดนี้เพื่อสร้างสันติภาพและความเข้าใจระหว่างชาวบ้านในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ผ่านการร้อยเรียงเรื่องราวของเพื่อนที่ทำงานเพื่อชุมชน เพื่อสังคม เพื่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้คนเหล่านี้เป็นคนธรรมดาที่มีความคิดเป็นของตนเอง มีความฝันและแรงบันดาลใจที่อยากเปลี่ยนแปลงชุมชน สังคมและประเทศชาติ รวมทั้งภูมิภาคนี้

เมื่อถูกถามว่า⁵⁸ เชื่อหรือไม่ว่าหนังสือสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมได้ ผู้ผลิตหนังสือสารคดีมีสมัครเล่นคนนี้ตอบว่า อย่างที่เราคงจะรู้กันดีว่าภูมิภาคอาเซียนเต็มไปด้วยความขัดแย้ง มีปัญหาสังคมและความท้าทายหลายเรื่อง ดังนั้นการสนับสนุนและเสริมสร้างสันติภาพตลอดจนความเข้าใจระหว่างประชาชนเป็นเรื่องสิ่งสำคัญ ซึ่งการเกิดขึ้นของ AEC เมื่อ พ.ศ. 2558 เน้นไปที่เรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหัวใจสำคัญมากกว่าการคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ตอนที่เรอดำเนินทำสารคดีเรื่องนี้ จึงอยากเผยให้เห็นความจริงในแง่มุมที่ไม่ได้พบเห็นหรือได้ยินในสื่อกระแสหลักหรือสื่อต่าง ๆ เรอยกตัวอย่างเรื่องความขัดแย้งที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ชาวที่ปรากฏมักเป็นเรื่องการเมืองและการสร้างความเกลียดชังที่ขยายตัวไปยังผู้คนที่เราไม่เคยพบเห็นเลยด้วยซ้ำ ผลจากการเดินทางและสื่อสารเรื่องราวกับผู้คนทำให้จรรูวรรณเห็นธรรมชาติของมนุษย์โดยพื้นฐานว่า ไม่ได้เกิดมาเพื่อสร้างความเกลียดชัง ขณะที่ยีกแง่มุมหนึ่ง เราพบว่า การนำเสนอรายการสารคดีที่ออกอากาศในโทรทัศน์เกี่ยวกับเรื่องราวของประเทศเพื่อนบ้าน มุ่งเน้นแง่มุมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวด้วยการนำเสนอสถานที่สวยงาม และจุดเด่น

.....
⁵⁸ <http://www.engagemedia.org/Members/rezwan/news/featured-filmmaker-netting-jaru-wan-supolrai/2/7/2018>

ที่มาภาพ : เว็บไซต์นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส

ในเรื่องอาหารหรือประเพณีวัฒนธรรมของพื้นที่นั้น ๆ สิ่งที่เราคิดว่าขาดหายไปคือ สารคดีที่นำเสนอเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนธรรมดา หรือปัญหาเรื่องสังคมและสิ่งแวดล้อมตลอดจนมิติของชีวิตประจำวันที่ชาวบ้านเผชิญอยู่จริงในภูมิภาคแถบนี้ จารุวรรณบอกว่า หนังสือสารคดีมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มมุมมองที่เราไม่ได้รับรู้ในสื่อกระแสหลัก ซึ่งเธอหวังว่า การขยายมุมมองของผู้ชมจะช่วยให้ไปสู่การสร้างความเข้าใจและเกิดสันติภาพระหว่างกัน

จารุวรรณ เห็นว่า อินเทอร์เน็ตได้สร้างช่องทางในการเผยแพร่ที่สำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับโครงการเล็ก ๆ ที่มีงบประมาณจำกัด โอกาสที่จะไปเผยแพร่ตามช่องทางในโลกออฟไลน์แทบจะเป็นไปไม่ได้เลย แต่การที่มีโซเชียลมีเดีย และยูทูบ ทำให้คนทั่วโลกสามารถเข้ามาชมภาพยนตร์สารคดีของเธอได้ ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2560 เธอได้ทำโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การฉายภาพยนตร์ออนไลน์ และยังสามารถรับชมทางยูทูบได้ทั้งในชื่อ Mekong Nomad และ มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม นอกจากนี้

หนังสือสารคดีในตอนที่น่าเสนอเรื่องชีวิตในกัมพูชา ได้นำไปฉายในงาน Mekong ICT camp ที่เสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2560 ด้วย

วิดีโอออนไลน์ ช่องทางเผยแพร่ ความคิดสวนกระแส

การใช้วิดีโอเป็นเครื่องมือแสดงพลังของการสื่อสารในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ประชาธิปไตย และความเป็นธรรมทางสังคม เป็นเรื่องที่ได้รับการสนใจเป็นอย่างมาก หน่วยงานที่ทำงานสนับสนุนการใช้วิดีโอในการสร้างความเปลี่ยนแปลง ได้แก่ EngageMedia เป็นองค์กรเอกชนไม่หวังผลกำไร ซึ่งเชื่อในพลังของวิดีโอ อินเทอร์เน็ตและการใช้เทคโนโลยีแบบเปิดเพื่อสร้างสรรค์สังคมและการเปลี่ยนแปลง องค์กรแห่งนี้ทำงานสนับสนุนนักทำหนังสือระ นักข่าว นักเทคโนโลยี นักบรรณารักษ์และเคลื่อนไหวทางสังคม ในการนำเสนอเรื่องราวเพื่อเผยแพร่ให้กับสาธารณะ ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารและสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมได้แก่ การเปิดเว็บไซต์ เพื่อเป็นพื้นที่ร่วมในการนำเสนอวิดีโอที่เกี่ยวข้องกับความเป็นธรรมทางสังคมและปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศแถบเอเชียแปซิฟิก สนับสนุนให้ภาคประชาสังคมและพลเมืองที่ทำงานผลักดันนโยบายในเรื่องสิทธิทางดิจิทัล สนับสนุนการผลิตซอฟต์แวร์แบบเปิดเพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ รวมทั้งสนับสนุนการพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและวิดีโอในการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเด็นสิทธิมนุษยชนและปัญหาสิ่งแวดล้อม

การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม นอกจากจะมีแง่มุมความหลากหลายทางเพศ ความแตกต่างทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์แล้ว การเปิดพื้นที่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความทรงจำทางประวัติศาสตร์และความรุนแรงทางการเมือง ยังเป็นอีกแง่มุมหนึ่งที่พลเมืองบางกลุ่มผลิตสื่อภาพยนตร์เพื่อใช้เป็นพื้นที่นำเสนอความคิดสวนกระแส โดยมีเทคโนโลยีในยุคดิจิทัลเอื้อให้เกิดช่องทางการเผยแพร่งานสู่สายตาสาธารณะ⁵⁹

งานเขียนของมาลินี คุ้มสุภาแห่งคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่⁶⁰ เสนอว่า ในบริบทสังคมอำนาจนิยมของประเทศไทยยุคปัจจุบัน ขณะที่การเซนเซอร์ของรัฐมีความเข้มข้นมากขึ้น กลับพบว่า เป็นการกระตุ้นให้เกิดภาพยนตร์ไทยใหม่ๆ ที่มีแนวคิดทางการเมืองจากผู้สร้างภาพยนตร์อิสระ ซึ่งผู้สร้างอิสระ ได้ใช้เทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ ระบบการตัดสรรภาพยนตร์ และวงจรการเผยแพร่งานสื่อสังคมออนไลน์ มาเป็นเงื่อนไขสนับสนุนให้พวกเขาสามารถแสดงออกและเผยแพร่ความคิดสวนกระแส นำเสนอเสียงคัดค้านผ่านความคลุมเครือทางการเมือง โดยแพลตฟอร์มอย่าง Youtube, Vimeo, Facebook, Twitter และ Line เป็นเงื่อนไขใหม่ของพื้นที่สาธารณะทางเลือก ที่ทำให้เกิดการเข้าถึงภาพยนตร์มีทั้งความเป็นปัจเจกบุคคล และมวลชนไปพร้อม ๆ กัน การเข้าถึงสามารถทำได้ซ้ำ ๆ และทำได้ในทันที และอยู่นอกเหนือข้อจำกัดของกาลเทศะในโลกความเป็นจริง ซึ่งสิ่งนี้อาจนับได้ว่าเป็น “*ขบวนการสังคมใหม่ในภาคปฏิบัติทางวัฒนธรรมของยุคไซเบอร์*” ซึ่งมีความเป็นปัจเจกบุคคลกับสาธารณะพร้อมกัน

⁵⁹ สนใจการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับภาพยนตร์สารคดี อ่าน Documentary Club กับ ธิดา ผลิตผลการพิมพ์ ได้ที่ <https://www.sarakadee.com/2016/10/06/thida-docclub/>

⁶⁰ <https://kyotoreview.org/issue-20/counter-memory-replaying-political-violence-in-thai-digital-cinema/> 2/9/2018

บทที่ 8

เฟซบุ๊ก บทสนทนาของพลเมือง

“...ถ้าเราสามารถมีพื้นที่และบทสนทนาในลักษณะนี้ได้อย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน สิ่งนี้สามารถเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างพลเมืองได้ แน่นอนว่า กระบวนการดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นได้เพียงชั่วข้ามคืน ถ้าเราเชื่อว่าสำนึกความเป็นพลเมืองที่พ้นจากความเป็นไพร่เป็นสิ่งสำคัญต่อการเมืองที่ทุกคนมีสิทธิ์อย่างเท่าเทียมกัน ผู้เขียนก็เห็นว่ามันสำคัญที่จะรักษาพื้นที่ออนไลน์นี้เอาไว้ ...เพื่อว่าวันนั้นจะมาถึง”

มุมมองของ อาทิตย์ สุริยะวงศ์กุล

“...ถ้าเราสามารถมีพื้นที่และบทสนทนาในลักษณะนี้ได้อย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน สิ่งนี้สามารถเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างพลเมืองได้แน่นอนว่า กระบวนการดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นได้เพียงชั่วข้ามคืน ถ้าเราเชื่อว่าสำนึกความเป็นพลเมืองที่พ้นจากความเป็นไพร่เป็นสิ่งสำคัญต่อการเมืองที่ทุกคนมีสิทธิอย่างเท่าเทียมกัน ผู้เขียนก็เห็นว่ามันสำคัญที่จะรักษาพื้นที่ออนไลน์นี้เอาไว้ ...เพื่อว่าวันนั้นจะมาถึง”⁶¹

เจ้าของข้อความข้างต้นคือ อาทิตย์ สุริยะวงศ์กุล แห่งเครือข่ายพลเมืองเน็ต เขายกตัวอย่างเล็กๆ ประกอบความคิดของเขาข้างต้นว่า ได้มีการโพสต์ภาพและข้อความในเฟซบุ๊กเป็นภาพสุนัขสามตัวกำลังข้ามสะพานลอย ด้านล่างของภาพเป็นศพคนที่ถูกรถชนตายกลางถนนพร้อมกับคำโปรยทำนองว่า อายุสุนัขใหม่ ถ้าข้ามสะพานลอยก็ไม่ต้องตายแล้ว จากโพสต์ดังกล่าวทำให้มีผู้มาเขียนความเห็นต่อท้ายขยายประเด็นและเกิดบทสนทนาบนหน้าวอลล์ถึงแนวคิดการออกแบบเมืองและนโยบายสาธารณะ

งานศึกษาของอาทิตย์เรื่องการเมืองบนเฟซบุ๊ก พบว่า เครือข่ายสังคมออนไลน์อนุญาตให้คนทั่วไปสะสมทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมได้สะดวกขึ้น อนุญาตให้สื่อสารในรูปแบบใหม่ ๆ ที่เข้ากับทุนที่มีอยู่ สามารถจัดการพื้นที่สื่อสารได้ด้วยตัวเองและสามารถแปลงทุนดังกล่าวมาเพื่อการเคลื่อนไหวออฟไลน์ได้ เขาเสนอว่า เครือข่ายสังคมออนไลน์เปิดให้สื่อ

⁶¹ วิทยานิพนธ์ การเมืองบนเฟซบุ๊ก : วัฒนธรรม-การเมืองบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ไทย พ.ศ. 2533-2555 สนใจดูเพิ่มเติม <https://bact.cc/f/2012/11/suriyawongkul-2012-facebook-politics-20120810.pdf>

หลายชนิดถูกส่งผ่านและทำซ้ำได้อย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการดัดแปลงหรือเล่นกับสื่อเพื่อสร้างสรรค์ที่ถูกกระจายผ่านเครือข่าย เช่น อินเทอร์เน็ตมีม (Internet memes)⁶² เป็นตัวอย่างการละเล่นแบบหนึ่งที่ทำให้คนธรรมดาสามารถสื่อสารความคิดเห็นของตนเองออกสู่สาธารณะและได้รับความสนใจได้ง่ายขึ้น

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา เฟซบุ๊ก เป็นเครื่องมือที่มีพลังในการขยายวงสื่อสาร และเป็นแพลตฟอร์มที่เปิดกว้างให้คนธรรมดาทั่วไปที่ไม่ได้มีทุนทางสังคมมาก่อนสามารถเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น เปิดประเด็นทางสังคมและการเมือง ผู้ใช้เฟซบุ๊กบอกเล่าเรื่องราวของตนเองผ่านการโพสต์หรือแชร์ภาพหรือแสดงความคิดเห็นหน้าวอลล์ของเพื่อนด้วยเหตุผลแตกต่างกันไป การโพสต์เรื่องราวของปัจเจกบุคคลจำนวนไม่น้อยได้สร้างการรับรู้และความเข้าใจใหม่ๆ ให้กับสมาชิกในชุมชนและสังคมที่มีนัยยะสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงอยู่ไม่น้อย เช่น การเรียกร้องสิทธิทางวัฒนธรรมของคนพื้นเมือง การปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อผู้ถูกล่วงละเมิดทางเพศ เป็นต้น

ชนพื้นเมืองกับการสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์⁶³

Mylon McArthru เด็กชายวัย 8 ขวบ เป็นคนพื้นเมืองที่เพิ่งย้ายไปอยู่ที่เมืองแห่งหนึ่งในมลรัฐ Alberta ประเทศแคนาดา เด็กชายร้องไห้หลังกลับจากโรงเรียน และบอกแม่ว่าต้องการตัดผมยาวที่เขาไว้มาแต่เล็ก แม่ของเขาสอบถามเรื่องนี้กับครูที่โรงเรียน จึงทราบว่าเขาเป็นเด็กชายคนพื้นเมือง

⁶² คำว่า meme มาจาก gene ซึ่งหมายถึง พันธุกรรม รวมกับคำว่า mimic ซึ่งหมายถึงการเลียนแบบ

⁶³ <https://www.voanews.com/a/native-americans-canadas-first-peoples-fight-to-keep-hair-long/4199671.html> 1/18/2018

คนเดียวในห้องเรียนและโดนเพื่อนรังแกเนื่องจากทรงผมยาวและถักเปีย ในที่สุดเด็กชายร้องขอให้แม่ตัดผม เมื่อเดือนตุลาคม ปี พ.ศ. 2560 ก่อนที่เด็กชายจะตัดผมในวันถัดมา หนูน้อยและแม่ได้ร่วมกันทำวิดีโอบนหน้าเฟซบุ๊ก ว่าด้วยเรื่อง My hair is who I am⁶⁴ เพื่ออธิบายการตัดสินใจที่จะตัดผม และส่งข้อความไปยังเพื่อนและครู วิดีโอของเขามีคนรับชมและถูกแชร์ออกไปอย่างล้นหลาม

วิดีโอชิ้นนี้มีความยาว 1.50 นาที เด็กชายซูป้ายกระดาศที่เขียนข้อความทีละประโยคดังต่อไปนี้

“การรังแกกันเป็นเรื่องไม่ดี เราควรสอนเด็กเกี่ยวกับการไว้ผมยาว ทรงผมของฉันเป็นเครื่องบ่งบอกว่า ฉันเป็นใคร มันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของฉัน พรุ่งนี้ฉันจะไปตัดผมยาวเพราะว่าฉันโดนรังแกจากเด็ก ๆ พวกเขาไม่ควรมากำหนดฉัน ไม่ควรทำร้ายฉัน ฉันไม่ใช่คนอ่อนแอ มันเป็นเรื่องปกติที่จะไว้ผมยาว ความหมายของการไว้ผมยาวต้องได้รับการสอนเพื่อให้คนอื่นเข้าใจถึงวัฒนธรรม และพวกเขาจำเป็นต้องรับฟังด้วย”

“Bulling is not okay. Teach your kids about long hair! My hair is who I am. It’s a part of my culture. Tomorrow I cut my hair because kids bullied over my hair. To the bullies: You do not define me. You did not beat me. I am not weak. It’s okay to have long hair. The meaning of long hair needs to be taught. You need to listen.”

“ทรงผม” มีความสำคัญต่อความเชื่อทางจิตวิญญาณและทางวัฒนธรรมผ่านขนบธรรมเนียมและสไตล์ของทรงผมที่แตกต่างกันไปของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น การปล่อยยาว ผูกจุก หรือถักผมเปีย ทรงผมคนพื้นเมืองช่วยสร้างความเป็นตัวของตัวเอง ปักแจกบุคคล และความเป็นชาติพันธุ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ นโยบายช่วงคริสต์ศตวรรษ 19 ได้เริ่มมาตรการ

⁶⁴ <http://www.cbc.ca/news/indigenous/long-hair-bullying-cold-lake-1.4347575> 1/18/2018

วิดีโอ 1.50 นาที เผยแพร่มุมมองของ Mylon McArthru เรื่องที่โดนกลั่นแกล้งจากการไว้ผมเปียยาวตามวัฒนธรรมของคนพื้นเมือง มีผู้เข้าชมกว่าล้านครั้งและแชร์กว่า 2 หมื่นครั้ง

ที่มาภาพ : IWhiz Tikya-Marié Large

โจมตีทรงผมของคนพื้นเมือง โดยกล่าวว่า ทรงผมเป็นตัวแทนของความศิวิไลซ์ และเป็นเรื่องน่าเศร้าที่ทรงผมยาวและไว้เปียกลายเป็นภาพลักษณ์ของคนอินเดียแดง ซึ่งเป็นคำเรียกที่แสดงความดูแคลนต่อคนพื้นเมือง ทุกวันนี้ การไว้ผมยาวยังถือว่ามีทัศนคติเหยียดของบริษัทเอกชนจำนวนหนึ่ง ทั้งที่การไว้ผมยาวมีความสำคัญต่อคนพื้นเมือง

การใช้เฟซบุ๊กเพจ เพื่อสร้างความตื่นตัวในเรื่องการไว้ผมเปียกับอัตลักษณ์ของคนพื้นเมืองมีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2559 โดย Michael Linklater คนพื้นเมืองในแคนาดาและเป็นนักเล่นบาสเกตบอลระดับแชมป์เปียน เขาเคยถูกเพื่อนนักเรียนรังควานเพราะไว้ผมเปียตั้งแต่สมัยวัยเด็ก สองปีที่แล้ว ภายหลังจากที่ถูกชายของเขาสารภาพว่าถูกเพื่อนรังแก เขาตัดสินใจจัดการกับปัญหานี้โดย พ.ศ. 2559 เขาเริ่มใช้เฟซบุ๊กเพจเพื่อสร้างความตื่นตัวกับปัญหานี้ โดยตั้งชื่อเพจว่า Boys with Braids หรือ เด็กชายผมเปีย เขาเห็นว่าจำเป็นต้องมีสื่อกลางเพื่อสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนหนุ่มสาวชาวพื้นเมืองเพื่อให้ได้แสดงความคิดเห็น ความรู้สึก และความตื่นตัว เขาหวังว่า

การเคลื่อนไหวในเรื่องนี้จะช่วยลดการรังแกเด็กพื้นเมืองได้ เฟซบุ๊กเพจนี้ได้รับความนิยมแพร่หลายจากแคนาดามายังสหรัฐอเมริกา ทำให้เกิดกลุ่มเคลื่อนไหวเด็กชายผมเปียขึ้นในมลรัฐหลายแห่งที่ล้วนมีประชากรพื้นเมืองอเมริกันจำนวนมาก

เฟซบุ๊กของผู้สื่อข่าววัย 11 ขวบ : การส่งเสียงจากเด็กชาวปาเลสไตน์

Janna Jihad ผู้สื่อข่าวภาคสนามและผู้สื่อข่าวสงครามที่อายุน้อยที่สุด เป็นชาวปาเลสไตน์ ในปี พ.ศ. 2561 เธออายุย่าง 11 ปี เธอเริ่มเผยแพร่คลิปวิดีโอเกี่ยวกับเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในบ้านเกิดเขตเวสต์แบงก์ที่ครอบครองโดยอิสราเอลตั้งแต่อายุได้เพียง 7 ขวบ โดยใช้โทรศัพท์มือถือของแม่บันทึกเหตุการณ์และโพสต์ในเฟซบุ๊กภายใต้ชื่อ Janna Jihad ซึ่งจนถึงขณะนี้มียูติติดตามราว 2.5 แสนคน เธอเล่าถึงที่มาของการทำหน้าที่ผู้สื่อข่าวว่า เป็นเพราะมีนักข่าวไม่มากนักที่ทำหน้าที่ส่งข่าวคราวเรื่องราวที่เกิดขึ้นในปาเลสไตน์ไปสู่อีกภายนอก เธอก็เลยได้คิดว่า ถ้าเช่นนั้นทำไมเธอไม่ส่งข้อมูลข่าวสารเหล่านั้นด้วยตนเองล่ะ คนอื่น ๆ จะได้รับรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นที่หมู่บ้านของเธอ Janna เล่าว่า เธอได้รับแรงบันดาลใจบางส่วนจากลุงซึ่งเป็นช่างภาพและได้บันทึกเหตุการณ์ความรุนแรงของทหารอิสราเอลในเมืองที่เธออยู่ ประกอบกับการสูญเสียลูกพี่ลูกน้องและลุงจากการถูกแก๊สน้ำตาและการถูกยิงทำให้เป็นจุดเริ่มต้นของการบันทึกภาพเพื่อนำไปสู่การเผยแพร่ในโซเชียลมีเดีย เธอติดตามครอบครัวและใช้โทรศัพท์ของแม่ในการบันทึกภาพเหตุการณ์ในที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น Jerusalem, Hebron, Nablus

Janna Jihad เด็กหญิงชาวปาเลสไตน์ ใช้เฟซบุ๊กเผยแพร่วิดีโอเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่บ้านเกิด ภาพจากเฟซบุ๊กของเธอ

ที่มาภาพ : เฟซบุ๊ก Janna Jihad

และ Jordan ศิลปินวิดีโอของเธอถ่ายทอดเรื่องราวการถูกควบคุมตัวที่ด่านตรวจขบวนประท้วงและการใช้ความรุนแรงต่อเด็ก ๆ ชาวปาเลสไตน์ เธอบอกว่าอาวุธของเธอคือกล้องที่คอยบันทึกภาพ และส่งต่อไปยังคนเล็กคนน้อยที่ช่วยส่งต่อข้อมูลข่าวสารเหล่านี้ออกไปยังคนอื่น ๆ

แม่เด็กหญิง Janna ยังคงใช้เวลาเรียนหนังสือในโรงเรียนตามช่วงปฐมวัยของชีวิต แต่ด้วยภาวะพิเศษของสงคราม เธออยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ได้เล่นสนุกเหมือนเด็กคนอื่น สิ่งที่เราตัดสินใจเลือกคือการหันมาหยิบกล้องมือถือนับพันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านเกิดผ่านมุมมองของเด็กเพื่อส่งเสียงของเด็ก ๆ ชาวปาเลสไตน์ออกไปสู่ภายนอก เธอบอกว่า ความฝันของเธอเมื่อเป็นผู้ใหญ่คือการไปทำงานที่ CNN หรือ Fox News ด้วยหวังว่าสถานีข่าวสารทั้งสองช่องนี้จะได้มีพื้นที่ในการนำเสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้นในปาเลสไตน์ด้วย⁶⁵ เธอได้รับเชิญไปสัมภาษณ์ในรายการและถูกถามว่าเธอถูกคุกคามจากความเห็นในสื่อโซเชียลมีเดียหรือไม่ Janna บอกว่าข้อความเกือบทั้งหมดที่ส่งมาเป็นไปในทางบวก มีเพียงบางข้อความเท่านั้นที่ออกแนวข่มขู่เธอ

.....

⁶⁵ <http://www.aljazeera.com/news/2016/04/janna-jihad-meet-palestine-10-year-journalist-160426132139682.html> 1/16/2018

ประสบการณ์ร้ายที่ผู้หญิงเผชิญ ถูกเปลี่ยนแปลง เป็นการสื่อสารที่มีพลังผ่านเฟซบุ๊ก

ช่วงสองปีที่ผ่านมา การโพสต์ข้อความในเฟซบุ๊กเปิดเผยประสบการณ์ส่วนบุคคลของสุภาพสตรีสองคนเกี่ยวกับการล่วงละเมิดทางเพศในทัศนสถานหญิงและสถาบันการศึกษา ทั้งสองเรื่องนี้ได้กลายเป็นเรื่องที่สามารถตระหนักรู้และนำไปสู่การพูดคุยปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้มีการปฏิบัติที่เคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ กรณีแรก เป็นกรณีของกรรณก คำต่านักศึกษา หนึ่งในผู้ต้องหาข้อหาฝ่าฝืนคำสั่ง คสช. ที่ 3/2558 เรื่องการห้ามชุมนุมเกิน 5 คน อันสืบเนื่องมาจากเธอและเพื่อนได้นั่งรถไฟไปตรวจสอบทุจริตอุทยานราชภักดิ์ เมื่ออัยการสั่งฟ้อง เธอและเพื่อนจึงถูกส่งตัวไปยังเรือนจำพิเศษ ในวันเดียวกันนั้นทางทนายความได้ยื่นขอประกันตัวทันที และระหว่างการรอประกันตัวนั่นเองที่กรรณกถูกควบคุมตัวเข้าสู่เรือนจำและผ่านขั้นตอนการตรวจภายในบริเวณแดนแรก

หลังจากได้รับการประกันตัว กรรณกได้เขียนเล่าประสบการณ์ในแดนแรกกับเผยแพร่ในเฟซบุ๊กส่วนตัวเมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2559 รายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนการตรวจร่างกายที่เธอได้รับการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ในทัศนสถานหญิงกลางเป็นขั้นตอนที่สร้างความกระทบกระเทือนต่อจิตใจ ทำให้มีความอับอาย และเข้าข่ายกระทำอนาจาร เมื่อเรื่องของกรรณกได้รับการเผยแพร่ออกไป สื่อมวลชนได้นำข้อความของเธอไปเผยแพร่ ขณะเดียวกันกรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติในเวลานั้น ได้มีการจัดเวทีเสวนาเรื่อง “เข้าสู่ปีที่ 6 ข้อกำหนดกรุงเทพฯ : ยังมีผู้หญิงถูกละเมิดสิทธิเพียงก้าวแรกที่เดินเข้าแดนแรก” การพูดคุยในวันนั้น ได้มีเสียงสะท้อนความรู้สึกจากผู้เคยผ่านด่านแดนแรก โดยผู้บริหารทัศนสถาน

หญิงเข้าร่วมประชุมชี้แจง⁶⁶ ขณะเดียวกันเครือข่ายองค์กรที่ทำงานด้านสิทธิ ผู้หญิงและความเป็นธรรมทางสังคม 16 องค์กร ได้ยื่นจดหมายเปิดผนึกถึง นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมกรณีการค้นตัวผู้ต้องขัง หญิง⁶⁷

กรณีที่สอง เป็นประสบการณ์ของธรรารัตน์ ปัญญา นักศึกษาที่เปิดเผยเหตุการณ์ถูกล่วงละเมิดทางเพศโดยนักศึกษารุ่นพี่ การโพสต์เรื่องราวในเฟซบุ๊ก ทำให้สังคมได้มีการพูดคุยถึงบทบาทของครอบครัว สังคมและหน่วยงานของรัฐในการคุ้มครองผู้เสียหายและอำนวยความสะดวกอย่างไร โดยเฉพาะกรณีที่เกิดขึ้นทางมหาวิทยาลัยได้มีคำสั่งลงโทษนักศึกษาที่กระทำผิดวินัย ธรรารัตน์บอกว่า “การที่เราโพสต์เรื่องนี้ไม่ได้ต้องการประจานคนที่กระทำผิด แต่ต้องการ empower คนที่เป็นเหยื่อในเหตุการณ์การล่วงละเมิดทางเพศให้กล้าออกมาพูด การออกมาพูดมีราคาที่ต้องจ่าย แน่แน่นอนว่าเราต้องแบกรับความรู้สึกแย่ๆ ทั้งหมด ต้องพูดเรื่องที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ให้ใครหลาย ๆ คนฟัง มีทั้งคนที่เข้าใจและมีคนที่ตัดสินเราในทางแย่ๆ แต่เราต้องอยู่กับมันให้ได้ ต้องเข้มแข็งและกล้าที่จะพูด อย่างลืมนะ เรามีสิทธิเต็มที่มีคนที่เสียหายมีสิทธิที่จะดำเนินการเอาผิดกับคนที่กระทำคามผิด...”⁶⁸

⁶⁶ <http://www.benarnews.org/thai/news/TH-prison-05132016162529.html> 1/20/2018

⁶⁷ <https://prachatai.com/journal/2016/05/65767> 1/20/2018

⁶⁸ <http://www.polfem.org> 1/20/2018

บทที่ 9

รณรงค์ในโลกออนไลน์ จะได้ผลอะไร?

“โครงสร้างการเคลื่อนไหวในยุคดิจิทัลเปิดให้
ผู้ประท้วงที่เข้าร่วมการชุมนุมสามารถมีส่วน
กำหนดและขยายประเด็นได้ แทนที่จะเป็นการ
สั่งการจากผู้นำการชุมนุมแบบมีลำดับชั้นของ
การเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบเดิม”

มุมมองของ Ho Chueng Ng
#UmbrellaMovement

ในยุคเทคโนโลยีดิจิทัล พลเมืองมีอำนาจมากขึ้นจริงหรือไม่ และสามารถนำการเปลี่ยนแปลงได้มากน้อยเพียงใด ?

คำตอบในเรื่องนี้สามารถนำมาสู่ออกเสียงด้วยมุมมองต่างๆ กันไป แต่กระนั้นก็ตาม สื่อใหม่ภายใต้เทคโนโลยีใหม่ๆ ได้นำมาสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ เพื่อแสดงออกซึ่งความคิด ความเห็น ความชอบ ความซึ้งที่หวังให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบต่างๆ มากมาย

การติดสัญลักษณ์ # Hashtag เป็นหนึ่งในกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองเพื่อจุดมุ่งหมายของกิจกรรมบางอย่างหรือที่เรียกว่า hashtag activism กิจกรรมประเภทนี้ปรากฏในอินเทอร์เน็ตบนหลายแพลตฟอร์ม เช่น ทวิตเตอร์ เฟซบุ๊ก เว็บไซต์ เป็นต้น เป้าหมายเพื่อแชร์ประเด็นใดประเด็นหนึ่งกับกลุ่มเพื่อนหรือผู้ติดตาม และหวังว่าพวกเขาจะแชร์ข้อมูลดังกล่าวด้วย แนวคิดการติดแฮชแท็กมีทั้งผู้สนับสนุนและคนเห็นต่าง คนจำนวนหนึ่งเห็นว่าการใช้โซเชียลมีเดียในการผลักดันเป็นกิจกรรมที่ดีเพราะสามารถสื่อสารกับคนทั่วทุกมุมโลกได้ในระยะเวลาอันสั้น ไม่ว่าจะเป็นการนัดหมายเรื่องการประชุม แชร์เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นช่องทางระดมทรัพยากรผ่านการบริจาค หรืองานอาสาสมัคร เชื่อมต่อชุมชนต่างๆ หรือเป้าหมายสูงสุดเพื่อขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผู้สนับสนุนการใช้แฮชแท็กดำเนินกิจกรรมสาธารณะเห็นว่า เป็นทั้งช่องทางในการให้การศึกษาและแสดงความเห็นของประชาชน การติด

แฮชแท็กแต่ละเรื่องช่วยให้ผู้สนใจสามารถค้นข้อมูลความเคลื่อนไหวในเรื่องนั้น ๆ และติดตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้พวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของการประท้วง และการแสดงออกของประชาชนในฐานะปัจเจกบุคคล อาจส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงความเห็นของสาธารณะ การเปลี่ยนแปลงหรือตัดสินใจในเชิงนโยบายขององค์กรใดองค์กรหนึ่ง หรือเป็นการร่วมผลักดันให้ผู้ตกเป็นเหยื่อได้รับความช่วยเหลือ

ฝ่ายวิจารณ์ก็ตั้งคำถามว่า แล้วการรณรงค์แบบนี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงได้จริงหรือ พวกเขาเห็นว่า กิจกรรมติดแฮชแท็กทำให้ผู้เข้าร่วมเกิดความพึงพอใจว่าตนเองได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่แสดงความห่วงใยเชิงสัญลักษณ์ต่อส่วนรวม มากกว่าจะห่วงใยและลงมือปฏิบัติการอื่น ๆ บ้างถึงขนาดเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่เปล่าประโยชน์ในแง่ของความเปลี่ยนแปลงในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และเป็นกิจกรรมของพวกเขาเกียจคร้านเข้าข่าย slacktivism ซึ่งเป็นคำผสมระหว่าง slacker ที่หมายถึง คนขี้เกียจ และ activism หมายถึง กิจกรรมแสดงออกทางการเมืองแบบง่าย ๆ ออกแรงน้อย ซึ่งรวมถึงแต่การเข้าชื่อทางอินเทอร์เน็ต (internet petition) การแชร์หรือโพสต์สแตตัสบนเฟซบุ๊ก เป็นต้น นอกจากนี้ clicktivism ยังเป็นคำศัพท์อีกคำหนึ่งในกลุ่มที่ให้ภาพเกี่ยวกับการแสดงออกทางการเมืองผ่านโลกอินเทอร์เน็ตของนักกิจกรรมจำนวนหนึ่ง โดยมีตัวชี้วัดความสำเร็จเป็นยอดไลค์บนหน้าเฟซบุ๊กหรือจำนวนรายชื่อผู้เข้าร่วมเรียกร้องผ่านอินเทอร์เน็ตในการรณรงค์ผลักดันเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

#MeToo :พลังของผู้หญิง ร่วมกันเปิดโปงการคุกคามทางเพศ

อาจกล่าวได้ว่า การใช้สื่อใหม่ที่ดึงดูดความสนใจจากผู้คนทั่วโลกมากที่สุดเรื่องหนึ่งใน พ.ศ. 2560 คือ การเคลื่อนไหวทางสังคมในโลกออนไลน์ด้วยการติด #MeToo⁶⁹ และนิตยสารไทม์ประกาศยกย่องในฐานะผู้ทรงอิทธิพลแห่งปีเมื่อราวต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. 2560⁷⁰ ด้วยข้อสนับสนุนที่ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วที่สุดในหลายทศวรรษ โดยการริเริ่มของผู้หญิงหลายร้อยคนรวมทั้งผู้ชายจำนวนหนึ่งที่เปิดเผยเรื่องราวการคุกคามทางเพศของตนเองด้วยความกล้าหาญ การกระทำนี้ถือเป็น “the silence breakers”

ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นในสื่อออนไลน์ทั้งเฟซบุ๊ก และทวิตเตอร์ เมื่อกลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2560 ภายหลังจากที่ Alyssa Milano นักแสดงสาวชื่อดังชาวอเมริกันทวีตข้อความว่า “ถ้าคุณเคยถูกล่วงละเมิดทางเพศ ช่วยเขียนว่า ‘ฉันก็เช่นกัน’ เพื่อตอบทวิตอันนี้ด้วย” (If you’ve been sexually harassed or assaulted write ‘me too’ as a reply to this tweet.) การเปิดประเด็นดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่เรื่องอื้อฉาวของผู้กำกับภาพยนตร์ชื่อดัง Harvey Weinstein ถูกเปิดเผยและมีข้อกล่าวหาว่าล่วงละเมิดทางเพศจากสุภาพสตรีจำนวนมาก จนกระทั่งมีผู้กล่าวว่าการรณรงค์ #MeToo ว่าเป็น “Weinstein’s effect”

.....
⁶⁹ ที่มาของคำว่า Me Too มาจาก Tarana Burke นักกิจกรรมทางสังคมที่ทำงานกับกลุ่มผู้หญิงผิวสีที่ถูกทำร้ายทางเพศ เธอยังได้ผลิตสารคดีชื่อ Me Too โดยการใช้คำนี้หลังจากที่เธอพบเด็กสาวอายุ 13 ปีที่ถูกทำร้ายทางเพศโดยที่เธอไม่สามารถช่วยเหลือเด็กคนดังกล่าวได้ จึงได้ปลอบประโลมใจด้วยคำกล่าวกับเด็กคนนั้นว่า me too. [https://en.wikipedia.org/wiki/Me_Too_\(hashtag\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Me_Too_(hashtag)) 11/30/2017

⁷⁰ <https://www.reuters.com/article/us-time-person/time-magazine-names-metoo-silence-breakers-as-person-of-the-year-idUSKBN1E01O7> 12/11/2017

ทวีตเตอร์ของนักแสดงหญิงชื่อ Alyssa Milano เมื่อ 15 ตุลาคม 2017
จุดเริ่มต้นของ #MeToo ที่สร้างความตื่นตัวไปทั่วโลก

“#MeToo เป็นข้อพิสูจน์ชัดเจน ถึงพลังการแสดงออกของผู้หญิงเมื่อพวกเรต่างพร้อมใจกันลุกขึ้นและเราต่างเป็นหนึ่งเดียว” Alyssa Milano ให้สัมภาษณ์ผู้สื่อข่าวในรายการ Good Morning America เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2560 ภายในสองสัปดาห์หลังจากนั้นได้มีจำนวนผู้ใช้ทวีตเตอร์ติดแฮชแท็กดังกล่าวมากกว่า 1.7 ล้านทวีตใน 85 ประเทศ⁷¹ ในโลกอาหรับได้ติดแฮชแท็กคำว่า Me Too เป็นภาษาอารบิกว่า “#AnaKaman” ในอิตาลีมีการใช้คำว่า #QuellaVoltaChe หมายความว่า “That time when...” ขณะที่ฝรั่งเศส #BalanceTonPorc หมายถึง “snitch out your pig”

บรรดาสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ในโลกออนไลน์ไม่ว่าจะเป็น การติดแฮชแท็ก การสร้างภาพบุคคล พฤติกรรมหรือเหตุการณ์ที่มีการพูดถึงกันมากในโลกอินเทอร์เน็ต และนำมาตัดต่อภาพหรือการ์ตูนที่สื่อให้เข้าใจง่าย ซึ่งแฝงข้อคิดหรืออารมณ์ขัน ที่เรียกว่า “มีม” (meme) หรือ การสร้างกระแสให้เกิดผลกระทบต่อคนในสังคมออนไลน์และมีการเผยแพร่กระจายในสื่อต่างๆ (viral moment) ทำให้เกิดคำถามว่า *ภายใต้กิจกรรมแสนจะคึกคักเหล่านี้ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและลดการทำร้ายทางเพศแก่ผู้หญิงหรือไม่?*

⁷¹ <http://edition.cnn.com/2017/10/30/health/metoo-legacy/index.html> 11/29/2017

หากพิจารณาจากกรณี #MeToo จากทวีตข้อความเดียวของนักแสดงหญิงฮอลลีวูด ได้นำมาสู่การเปิดเผยเรื่องราวหลายพันเรื่องของผู้หญิงที่เผชิญชะตากรรมในเรื่องการทำร้ายร่างกายและการล่วงละเมิดทางเพศทั่วโลก ประสบการณ์ทางลบจำนวนมากที่ไม่เคยเปิดเผยกับใครมาก่อนได้ถูกนำมาเสนอผ่านสื่อออนไลน์ในรูปแบบและเนื้อหาต่าง ๆ กันไป แม้ว่าก่อนหน้านี้ได้มีกรณีรณรงค์ในเรื่องการหยุดการล่วงละเมิดทางเพศโดยตลอด แต่ปรากฏการณ์ลักษณะนี้ยังคงเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่ากระทั่งในสถานที่ที่ดูเหมือนว่าค่านึงถึงสิทธิเท่าเทียมของหญิงชาย

ในเดือนพฤศจิกายนของปีเดียวกันภายหลังการรณรงค์การติด #MeToo ได้มีองค์กรสื่ออย่างน้อยสองแห่งของสหรัฐอเมริกาส่งปลดพนักงานอย่างน้อยสองคนที่เป็นชาว⁷² รายแรก ได้แก่ Charlie Rose แห่งสำนักงาน CBS และในเวลาห่างกันไม่นานนัก รายถัดมาเป็นพิธีกรชื่อดัง Matt Lauer จากรายการ Today ช่องโทรทัศน์ NBC เนื่องจากมีผู้ร้องเรียนว่าได้กระทำการล่วงละเมิดทางเพศในสถานที่ทำงาน Jen Schradie นักสังคมวิทยาผู้ศึกษาเรื่องกิจกรรมทางดิจิทัล (digital activism) จากฝรั่งเศสให้ความเห็นว่า “ความเคลื่อนไหวที่ประสบความสำเร็จมาจากโครงสร้างในการจัดการอื่น ๆ ด้วย เช่น เครือข่าย การประสานความร่วมมือ หรือกลุ่มของเซเลบปิตี้ หรือองค์กรที่ตั้งขึ้นอยู่ก่อนแล้ว เธอชี้ว่า ความเคลื่อนไหวด้านสิทธิพลเมืองเป็นตัวอย่างของความสำเร็จ ซึ่งเธอเห็น “พลัง” ในการเคลื่อนไหว #MeToo ว่า เหมือนกับพลังที่พบในการเคลื่อนไหวด้านสิทธิพลเมือง แต่ที่ต่างกันคือ การเคลื่อนไหวด้านสิทธิพลเมืองสามารถเชื่อมต่อกับผู้คนที่อยู่ในองค์กรในสังคม ซึ่งประสานกับฝ่ายที่ต่อต้านไม่เห็นด้วยในเรื่องนี้ ดังนั้นกิจกรรมที่จะบรรลุผลได้จึงต้องมีอาสาสมัครและบุคลากรที่จะเชื่อมต่อกิจกรรมที่ผลักดันจากโลกออนไลน์มาสู่สังคม อย่างกรณี #MeToo

⁷² <http://money.cnn.com/2017/11/29/media/matt-lauer/index.html> 11/30/2017

Kristen Houser แห่งศูนย์ข้อมูลเรื่องความรุนแรงทางเพศแห่งชาติของสหรัฐอเมริกาให้ความเห็นว่า การที่เราพูดถึงกระบวนการตกเป็นเหยื่อหรือเพียงแค่อดได้ก็ไม่สามารถที่จะทำให้เรื่องนี้หมดลงไปได้ สิ่งที่เราจำเป็นต้องทำคือการเข้าไปแทรกแซงในเหตุการณ์แบบนี้ เป็นผู้เป่านกหวีดให้โลกรับรู้ ซึ่งผู้ปกครองจำเป็นต้องมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นโรงเรียนโบสถ์ องค์กรสาธารณะ และชมรมกีฬาต่าง ๆ ให้ความสำคัญกับเรื่องการคุกคามทางเพศ เป็นต้น ในช่วงต้น พ.ศ. 2561 ยังได้มีการรณรงค์ต่อต้านการทำร้ายหรือคุกคามทางเพศจากบรรดานักแสดงชั้นนำและผู้ที่อยู่ในแวดวงอุตสาหกรรมบันเทิงของสหรัฐอเมริกา และระดมเงินทุนเพื่อให้การช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ตกเป็นเหยื่อจากการคุกคามทางเพศในที่ทำงาน⁷³

การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตย ในฮ่องกง

ขบวนการร่ม (the Umbrella movement) ในฮ่องกง นับเป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งของการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่กับการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและจัดการประท้วงที่ได้รับความสนใจจากนานาชาติ แม้ว่าการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยของชาวฮ่องกงตลอดจนการใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นวิจารณ์นโยบายของรัฐบาลจีนจะมีมาก่อนหน้านั้นนับทศวรรษแล้ว แต่การเกิดขึ้นครั้งนี้ถือว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของฮ่องกงทั้งในแง่ของระยะเวลาซึ่งเริ่มในช่วงปลายเดือนกันยายน พ.ศ. 2557 ยาวนาน

⁷³ <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-42534124# 1/2/2018>

ต่อเนื่องถึง 79 วัน มีผู้ถูกจับกุมกว่า 900 คน มีการชุมนุมบนพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญของเกาะ เช่น บริเวณหน้าสถานีที่ทำการของรัฐ และขยายไปยังย่านธุรกิจใหญ่ นอกจากนี้ยังถือว่เป็นการเคลื่อนไหวที่สามารถเข้าถึงผู้คนโดยที่สื่อดิจิทัลเข้ามามีบทบาทในการชุมนุมมากที่สุดครั้งหนึ่ง

หนึ่งในเหตุผลของการเคลื่อนไหวในเวลานั้นคือ การเรียกร้องให้พลเมืองได้มีโอกาสเสนอตัวเลือกของผู้บริหารเกาะฮ่องกงผ่านระบบการเลือกตั้ง มีผู้ถูกกำหนดมาจากรัฐบาลกลางในกรุงปักกิ่ง การอารยะขัดขืนของชาวฮ่องกงเกิดขึ้นภายใต้ชื่อว่า “the Occupy Central with Love and Peace movement”⁷⁴ และเป็นที่ยู่อักกันในามของ “ขบวนการร่วม” เนื่องจากภาพที่ปรากฏอย่างโดดเด่นในระหว่งการชุมนุมคือการที่ประชาชนแต่ละคนต่างถือร่มหลากหลายสีันมาเป็นเครื่องมือในการป้องกันตนจากการใช้แก๊สน้ำตาและตำรวจจลาจล

Ho Chuen Ng⁷⁵ เป็นชาวฮ่องกงที่เข้าร่วมการเคลื่อนไหวดังกล่าวในประเทศของเขาด้วย เขาเป็นผู้หนึ่งที่เห็นว่า โลกดิจิทัลทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ที่แตกต่างกันในอดีต เขาใช้แนวคิดของนักสังคมวิทยาชาวสเปนชื่อ Manuel Castells ที่เรียกรการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ในยุคดิจิทัลว่า เป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเครือข่าย networked social movement แม้ว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมในอดีตและยุคดิจิทัลมีเป้าหมายเพื่อให้บรรลุการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือการเมืองเช่นเดียวกัน แต่รูปแบบของการปฏิบัติ และโครงสร้างแตกต่างกันมาก

.....
⁷⁴ <http://www.independent.co.uk/news/world/asia/hong-kong-protest-why-are-pro-democracy-supporters-staging-a-sit-in-9760234.html> 12/1/2017

⁷⁵ <https://www.diggitmagazine.com/papers/social-movements-digital-age> 12/1/2017

สัญลักษณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองในฮ่องกง

ที่มาภาพ : iWebbUmbrella Movement

โครงสร้างการเคลื่อนไหวในยุคดิจิทัล เปิดให้ผู้ประท้วงที่เข้าร่วม การชุมนุมสามารถมีส่วนร่วมกำหนดและขยายประเด็นได้แทนที่จะเป็นการ สั่งการจากผู้นำการชุมนุมแบบมีลำดับชั้นของการเคลื่อนไหวทางสังคมใน รูปแบบเดิม มีลักษณะโครงสร้างของขบวนการที่เรียกว่า matrix structure หรือ “เครือข่ายของเครือข่าย” (a network of networks) กล่าวคือ มีเครือข่ายหลัก ของการเคลื่อนไหว โดยเครือข่ายหลักนี้มีเครือข่ายที่หลากหลายทั้งภายนอก และภายในโลกออนไลน์และออฟไลน์จำนวนมาก ทำให้เกิดการกระจาย ศูนย์กลางไปยังหลากหลายกลุ่มแทนที่จะเป็นการรวมตัวของอำนาจที่ กระจุกอยู่กับกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่งเช่นในอดีต การเคลื่อนไหวยุคดิจิทัลจึง มีความเป็นอิสระและมีพื้นที่ต่าง ๆ ที่แต่ละกลุ่มสามารถขยายตัวได้

กรณีของขบวนการร่วมในช่วงแรกเป็นการยึดพื้นที่การชุมนุมหน้า บริเวณที่ทำการรัฐ แต่ต่อมาได้ขยายไปยังพื้นที่เขตเมืองอื่น ๆ ด้วยการ สื่อสารที่ก้าวหน้า ผู้เข้าร่วมสามารถแชร์ความรู้สึกนึกคิด ความคาดหวัง ความเห็นในการชุมนุมได้ตลอดเวลา เนื่องจากการสื่อสารในโลกดิจิทัล เป็นการสื่อสารสองทาง และด้วยธรรมชาติของการสื่อสารแบบนี้สร้าง อิทธิพลทั้งในทางบวกและทางลบ

Ho Chuen Ng สรุปว่า สื่อดิจิทัลเพิ่มพลังของประชาชนในความเคลื่อนไหวอย่างน้อยในสี่เรื่องด้วยกัน เรื่องแรกคือช่วยทำให้การสื่อสารของประชาชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ข้อที่สองคือ ช่วยสนับสนุนให้การรวบรวมจัดตั้งเป็นไปด้วยความสะดวก รวดเร็ว ทันต่อเหตุการณ์มากยิ่งขึ้น ข้อที่สามคือ ช่วยทำให้อัตลักษณ์ความเป็นชาวฮ่องกงมีความชัดเจนมากขึ้น และประการสุดท้าย สื่อดิจิทัลยังช่วยทำให้การเคลื่อนไหวของชาวฮ่องกงเป็นที่ประจักษ์แก่สายตานานาชาติ Ho Cheun Ng เห็นว่า โลกดิจิทัลมีทั้งด้านบวกและลบขึ้นอยู่กับการใช้ แต่สำหรับขบวนการร่วมในฮ่องกงได้รับการหนุนเสริมให้แข็งแกร่งมากขึ้นจากเทคโนโลยียุคดิจิทัล ทำให้ประชาชนสร้างพื้นที่ได้อย่างเป็นอิสระเพื่อสนับสนุนการต่อสู้ทั้งในออนไลน์และออฟไลน์ เขายังตั้งข้อสังเกตทิ้งท้ายไว้ด้วยว่า ในยุคดิจิทัลที่พวกเราอาศัยอยู่นี้ การเคลื่อนไหวทางสังคมไม่เพียงจะมีความแตกต่างระหว่างรุ่นและวัยเท่านั้น แต่ยังมีความแตกต่างในการเคลื่อนไหวระหว่างกลุ่มคนที่มีและไม่มีความสามารถและทักษะด้านดิจิทัลอีกด้วย

การคัดค้าน พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ในประเทศไทย

พลเมืองดิจิทัลในสังคมไทยใช้สื่ออินเทอร์เน็ตในการแสดงออกเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือการเมืองอย่างไร?

ปรากฏการณ์หนึ่งที่น่าสนใจมากที่สุดสำหรับนักกิจกรรมที่รณรงค์เรื่องสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารให้ความเห็นตรงกันคือ การประท้วงคัดค้านในเรื่องนโยบาย Single Gateway⁷⁶ และการแสดงจุดยืนคัดค้านการแก้ไข

.....
⁷⁶ <http://news.thaipbs.or.th/content/5617> 12/1/2017

การเคลื่อนไหวเรื่องคัดค้านพรบ.คอมพิวเตอร์ ในไทย
ที่มีผู้ร่วมลงชื่อคัดค้านกว่าสามแสนรายชื่อ
ที่มาภาพ : AI ประเทศไทย

พระราชบัญญัติการกระทำความผิดทางคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีประชาชนร่วมกันลงรายชื่อคัดค้านกฎหมายมากกว่าสามแสนรายชื่อ⁷⁷ ช่องทางในการลงชื่อสนับสนุนการคัดค้านร่างกฎหมาย เกิดขึ้นผ่านเว็บไซต์ change.org เหตุผลในการคัดค้าน เนื่องจากเห็นว่า ร่างพระราชบัญญัตินี้ เป็นหนึ่งในชุดกฎหมายความมั่นคงดิจิทัลที่องค์กรภาคประชาชนเคยเข้าชื่อเรียกร้องให้ชะลอการพิจารณาตั้งแต่เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558 เวลานั้น มูลนิธิเพื่ออินเทอร์เน็ตและวัฒนธรรมพลเมือง หรือเครือข่ายพลเมืองเน็ต⁷⁸ ได้รวบรวมรายชื่อกว่า 20,000 รายชื่อเพื่อคัดค้านกฎหมายดิจิทัลของรัฐบาลทหาร 10 ฉบับด้วยเหตุผลว่า เป็นการจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและละเมิดความเป็นส่วนตัวและการยกร่างกฎหมายขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชน

.....

⁷⁷ <http://news.thaipbs.or.th/content/258734> 2/8/2018

⁷⁸ <https://thainetizen.org/2016/05/freedom-on-the-net-2015-report-thailand/> 2/8/2018

ปิยะนุช โคตรสาร ผู้อำนวยการ AI ประจำประเทศไทย : “การมีอินเทอร์เน็ต และการมีแพลตฟอร์มลงชื่อออนไลน์ช่วยให้การรณรงค์ทำได้ง่าย และมีประสิทธิภาพมากขึ้น”

ที่มาภาพ : AI ประเทศไทย

แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล (Amnesty International-AI) เป็นองค์กรที่ทำงานรณรงค์ด้านสิทธิมนุษยชน เป็นหน่วยงานหนึ่งที่ใช้วิธีการร่วมลงชื่อมายาวนาน ปิยะนุช โคตรสาร⁷⁹ ผู้อำนวยการ AI ประจำประเทศไทย เห็นว่าการมีอินเทอร์เน็ตและการมีแพลตฟอร์มลงชื่อออนไลน์ช่วยให้การรณรงค์ทำได้ง่ายและมีประสิทธิภาพมากขึ้น เนื่องจากผู้รณรงค์ในประเด็นต่าง ๆ ใช้ทรัพยากรและงบประมาณน้อยกว่ารูปแบบออฟไลน์ดังเช่นในอดีต ขณะเดียวกันผู้เข้าร่วมรายชื่อก็สามารถเข้าถึงได้จากทั่วทุกมุมโลก

ปิยะนุชเล่าว่า กรณีที่ประเทศไทยมีผู้ร่วมลงชื่อเพื่อผลักดันการแก้ไขพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์เพื่อให้เป็นไปตามหลักสิทธิมนุษยชนสากล ครั้งนั้น มีผู้ร่วมลงชื่อหลายแสนคนส่งผลให้มีการแก้ไขกฎหมายบางจุดตามข้อเรียกร้องแต่โดยรวมกฎหมายยังมีปัญหาที่กระทบสิทธิของพลเมือง

การร่วมลงชื่อ นับเป็นวิธีหนึ่งในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะทั้งที่เป็นเรื่องทางสังคมและการเมือง คนจำนวนหนึ่งอาจตั้งคำถามว่า การร่วมลงชื่อแบบนี้จะนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงหรือไม่

.....
⁷⁹ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561

ทีมงานของ change.org ให้คำตอบในเรื่องนี้ว่า การณรงค์ในโลกออนไลน์ ไม่ได้มีความหมายอยู่ที่แค่การลงชื่อ แต่เป็นการต่อยอดเพื่อสร้างความเคลื่อนไหวในสังคม เกิดเป็น dialogue รวบรวมเสียงของคนธรรมดาที่ออกมาจุดประเด็น ตั้งคำถาม เรียกร้อง หรือร้องเรียน ในเรื่องที่ตัวเองสนใจ และกระทบกับพวกเขาโดยตรง⁸⁰

ในฐานะนักรณรงค์ประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน ปิยะนุช พูดถึงเรื่องการทำงานของแอมเนสตี้ออกสื่อสารให้ถึงผู้คนหลากหลายกลุ่มว่า

“แอมเนสตี้อาศัยการสื่อสารรณรงค์หลายรูปแบบ เช่น การออกข่าวผ่านสื่อระดับชาติทั้งหนังสือพิมพ์และทีวีเพื่อให้เข้าถึงผู้รับสารจำนวนมาก การร่วมมือกับสื่อออนไลน์เกิดใหม่เพื่อเจาะกลุ่มคนสมัยใหม่ในเมือง การใช้สิทธิมนุษยชนศึกษาเข้าไปสร้างบทสนทนากับนักเรียนนักศึกษาทั่วประเทศ ไปจนถึงการใช้สื่อของเราเองเพื่อสื่อสารกับผู้สนับสนุนหรือผู้ที่มีโอกาสเป็นผู้สนับสนุนในอนาคต ทั้งเว็บไซต์ เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ อินสตาแกรม อีเมล SMS ไปจนถึงส่งจดหมายทางไปรษณีย์”

ตัวอย่างความเคลื่อนไหวทางการเมืองข้างต้น แสดงให้เห็นว่าท่ามกลางบรรยากาศรัฐประหาร พื้นที่ออนไลน์ยังคงเป็นช่องทางแสดงความคิดเห็นที่ทรงพลังและเปิดให้บุคคลหลายกลุ่มใช้ในการสื่อสารและการจัดกิจกรรมทางการเมือง แม้ว่ากลุ่มพลเมืองที่ต้องการสร้างสังคมประชาธิปไตยถูกข่มขู่ คุกคาม และจับกุมดำเนินคดีเพิ่มมากขึ้นก็ตาม

⁸⁰ <https://thematter.co/pulse/change-for-victory/14294> 2/8/2018

บทที่ 10

บทบาทขององค์กรกำกับดูแล นโยบายสื่อ

“แผนที่ว่าด้วยเรื่องการรู้เท่ากันสี่ แบ่งเป็นสองส่วน ส่วนแรก เป็นเรื่องระดับความสามารถของปัจเจกบุคคล ประกอบด้วย ความสามารถที่เกี่ยวข้องกับเทคนิค ความเข้าใจเชิงวิพากษ์ และความสามารถในการสื่อสาร และส่วนที่สอง เป็นเรื่องปัจจัยแวดล้อม ได้แก่ ความพร้อมของเทคโนโลยี การศึกษาเรื่องสื่อและ สิ่งแวดล้อมในการเรียน หน่วยงานกำกับดูแล ภาคอุตสาหกรรม และการริเริ่มของภาคประชาสังคม”

มุมมองของ Andrea Millwood Hargrave

เป้าหมายของการรู้เท่าทันสื่ออยู่ที่การเพิ่มความระแวดระวังในรูปแบบต่าง ๆ ของข้อมูลข่าวสารที่เราพบเจอในชีวิตประจำวัน ซึ่งช่วยพลเมืองให้ตระหนักว่า สื่อต่าง ๆ ที่เราเสพอยู่นั้นเป็นผลผลิตที่มาจากกระบวนการคิด ความเชื่อ การรับรู้ และสื่อยังมีส่วนในการสร้างอิทธิพลต่อการตัดสินใจในทางเลือกของแต่ละคนรวมถึงมีผลต่อการสร้างวัฒนธรรมสมัยนิยมด้วย ทักษะการเท่าทันสื่อช่วยให้เรามีความคิดเชิงวิพากษ์และเพิ่มทักษะในการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์และเป็นผู้ผลิตข้อมูลข่าวสารได้ การศึกษาสื่อ (media education) จึงเป็นสิ่งพื้นฐานของพลเมืองทุกคนในทุกประเทศทั่วโลกที่ควรเรียนรู้เพื่อเสริมภาพในการแสดงออก สิทธิในข้อมูลข่าวสาร และทักษะนี้ยังเป็นเครื่องมือในการสร้างและค้ำจุนประชาธิปไตยด้วย

Andrea Millwood Hargrave ที่ปรึกษาด้านนโยบายเกี่ยวกับการสื่อสาร⁸¹ ได้แบ่งแผนที่ว่าด้วยเรื่องการรู้เท่าทันสื่อออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นเรื่องระดับความสามารถของปัจเจกบุคคล ประกอบด้วย ความสามารถที่เกี่ยวข้องกับเทคนิค ความเข้าใจเชิงวิพากษ์ และความสามารถในการสื่อสาร และส่วนที่สอง เป็นเรื่องปัจจัยแวดล้อม ได้แก่ ความพร้อมของเทคโนโลยี การศึกษาเรื่องสื่อและสิ่งแวดล้อมในการเรียน หน่วยงานกำกับดูแล ภาคอุตสาหกรรมและการริเริ่มของภาคประชาสังคม

.....
⁸¹ https://www.nhk.or.jp/bunken/english/reports/pdf/10_no8_10.pdf

เราจะมาเจาะดูบทบาทของหน่วยงานกำกับดูแลด้านสื่อว่า เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมเรื่องการรู้เท่าทันสื่อกันอย่างไรบ้าง

จากประสบการณ์ในประเทศตะวันตกพบว่า กรอบงานขององค์กรกำกับดูแลด้านสื่อให้ความสำคัญกับงานสองส่วน ได้แก่ ส่วนแรก เพื่อช่วยให้ปัจเจกบุคคลและครอบครัวได้รับการคุ้มครองจากเนื้อหาและการติดต่อที่ไม่เป็นที่ต้องการ ส่วนที่สอง เพื่อสนับสนุนให้พวกเขาสามารถใช้ประโยชน์จากการสื่อสารและสื่อดิจิทัลได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นกิจกรรมขององค์กรกำกับดูแลด้านสื่อ จึงประกอบไปด้วย การทำวิจัย การสร้างความร่วมมือระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย การให้ความคุ้มครองกับชุมชนด้วยการใช้อำนาจขององค์กรกำกับดูแลที่มีความเหมาะสม อย่างไรก็ตามแต่ละประเทศจะมีขอบเขตนโยบายเรื่องการเท่าทันสื่อ หรือเท่าทันสื่อดิจิทัล ที่มีความแตกต่างกันตามบริบทและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ในที่นี้ เราจะมาดูตัวอย่างต่างประเทศสองแห่ง

ภารกิจเท่านั้นสื่อดิจิทัลของ ACMA ออสเตรเลีย

The Australian Communications and Media Authorities (ACMA) เป็นองค์กรกำกับดูแลด้านสื่อของประเทศออสเตรเลีย⁸² มีภารกิจเรื่องการรู้เท่าทันสื่อมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 ภายใต้นโยบาย การรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล (Digital media literacy) เหตุผลที่ ACMA เลือกใช้คำ Digital media เนื่องจากหน่วยงานแห่งนี้กำกับดูแลทั้งในเรื่องการสื่อสารและสื่อดิจิทัล อีกทั้งเป็น

.....
⁸² <https://www.acma.gov.au/theACMA/the-acma-digital-media-literacy-research-program>
 1/28/2018

การสอดรับนโยบายของรัฐบาลออสเตรเลียที่ต้องการผลักดันให้ประชาชนมีส่วนร่วมในเศรษฐกิจดิจิทัล ด้วยกรอบแนวคิดเช่นนี้ ทำให้ ACMA วางขอบเขตของภารกิจงานเท่าทันสื่อดิจิทัลในมิติที่เกี่ยวข้องกับทักษะ (skills) และ สมรรถนะที่จำเป็นต่อการมีส่วนร่วมในเศรษฐกิจดิจิทัล (capabilities)

บทบาทของ ACMA ทำหน้าที่เชื่อมโยงกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องสื่อดิจิทัลของภาคส่วนต่างๆ ได้แก่ นักวิจัย ผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาและคุ้มครองผู้บริโภค การศึกษาระดับโรงเรียนในเรื่องความปลอดภัยในโลกไซเบอร์ และผู้วางนโยบายที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายและการตัดสินใจ ตลอดจนภารกิจในการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประเด็นเรื่องการเรียนรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล กิจกรรมที่หน่วยงานกำกับดูแลสนับสนุนมีกรอบเพื่อเป้าหมาย 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่

ส่วนแรก เพื่อเตรียมพลเมืองออสเตรเลียให้มีความพร้อมในการมีส่วนร่วม ภายใต้สภาพแวดล้อมของการสื่อสารที่มีลักษณะหลอมรวมซึ่งสภาพแวดล้อมนี้มีเครื่องมือและแพลตฟอร์มที่มีความหลากหลาย

ส่วนที่สอง เพื่อช่วยพลเมืองให้เข้าใจธรรมชาติและลักษณะของข่าวสารที่ปรากฏในการสื่อสารอิเล็กทรอนิกส์ และเข้าใจว่าการสื่อสารเหล่านี้จะถูกกำกับดูแลอย่างไร

ส่วนที่สาม เพื่อช่วยให้พลเมืองสามารถตัดสินใจอย่างมีข้อมูลรอบด้านเพียงพอในการสื่อสารดิจิทัลและมีความรู้เรื่องความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยออนไลน์ที่เพียงพอ

ภารกิจของ ACMA เชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบของออสเตรเลียที่มุ่งเน้นการสื่อสารทางดิจิทัลและเพิ่มการมีส่วนร่วมของพลเมืองในเศรษฐกิจดิจิทัล ดังนั้นกิจกรรมของหน่วยงานกำกับดูแลจึงมุ่งไปที่การสร้างความตระหนักให้กับชุมชนในเรื่องการสื่อสารดิจิทัล เช่น การรักษาความปลอดภัยทางอิเล็กทรอนิกส์ ความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ ซึ่งมี

ส่วนช่วยให้พลเมืองใช้สื่อดิจิทัลอย่างมีความรับผิดชอบและสามารถจัดการกับการใช้ของตนได้อย่างปลอดภัย นอกจากนี้ยังสนับสนุนงานศึกษาวิจัยที่มีเป้าหมายเพื่อให้พลเมืองออสเตรเลียสามารถมีทักษะ ความรู้ และการใช้สื่อดิจิทัลที่เข้าใจและเท่าทันต่อเทคโนโลยีและการสื่อสาร

ACMA ทำหน้าที่เชื่อมโยงกับผู้มีส่วนต่างในสื่อดิจิทัลภาคส่วนต่าง ๆ ในการสร้างความตระหนักให้กับชุมชนเรื่องการสื่อสารดิจิทัล

ที่มาภาพ : เว็บไซต์ ACMA

ยกตัวอย่างเช่น ACMA ทำการศึกษาวิจัยเพื่อทำความเข้าใจว่าประชาชนมีการใช้ข้อมูลส่วนบุคคลในกิจกรรมออนไลน์มากน้อยเพียงใด และพวกเขามีความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนมีความเสี่ยงอะไรบ้าง ผลการสำรวจนี้ จะถูกนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนการทำงานเพื่อสร้างความตระหนักให้กับประชาชน ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารและสื่อดิจิทัล เป็นต้น

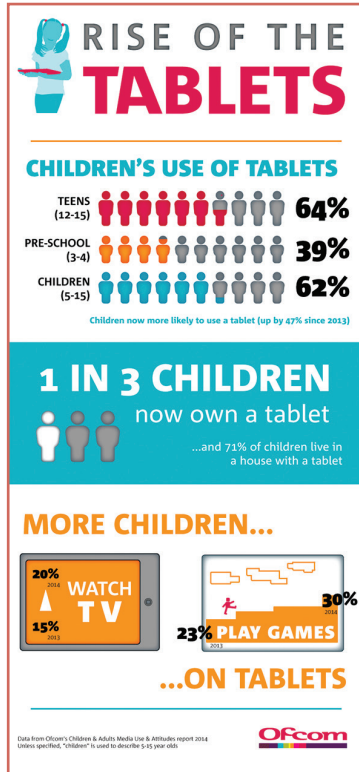
เท่ากันสื่อ กับ Ofcom สหราชอาณาจักร

ข้ามพากจากทวีปออสเตรเลีย มาทางฝั่งยุโรปกันบ้าง ดังที่ได้เกริ่นไว้แล้วว่า การให้นิยามและวัตถุประสงค์ของนโยบายเรื่องการรู้เท่าทันสื่อ มีความเปลี่ยนแปลงและลื่นไหลไปตามสถานการณ์ ในกรณีของ Ofcom องค์การกำกับดูแลด้านสื่อของประเทศสหราชอาณาจักร ซึ่งอยู่ภายใต้กฎหมายการสื่อสารของประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2546 นิยามคำว่า เท่าทันสื่อ หมายถึง “ความสามารถในการใช้ เข้าใจและสร้างสรรค์สื่อและการสื่อสารในบริบทที่หลากหลาย” โดยระบุอำนาจหน้าที่ในการสร้างความเข้าใจสาธารณะเกี่ยวกับธรรมชาติและลักษณะของข่าวสารที่เผยแพร่โดยสื่ออิเล็กทรอนิกส์ด้วย

Ofcom มองว่า การเท่าทันสื่อช่วยทำให้พลเมืองมีทักษะ ความรู้ และความเข้าใจ สามารถใช้การสื่อสารทั้งในรูปแบบเดิมและรูปแบบใหม่ได้อย่างเต็มที่ ช่วยคุ้มครองให้พลเมืองใช้สื่อได้อย่างปลอดภัย โดยเฉพาะในสภาพแวดล้อมออนไลน์ซึ่งการกำกับเนื้อหาเป็นไปได้ยาก พลเมืองจึงต้องมีความตระหนักและตื่นตัวทั้งในแง่ของโอกาสและความเสี่ยงที่มาพร้อมกัน ในการทำกิจกรรมการสื่อสารออนไลน์และการใช้โทรศัพท์มือถือ

Ofcom วางบทบาทของหน่วยงานในฐานะที่เป็น “ตัวเร่ง” ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐบาล การศึกษา อุตสาหกรรม หรือองค์กรอาสาสมัคร เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพเรื่องรู้เท่าทันสื่อในชุมชน นับตั้งแต่ พ.ศ. 2551 Ofcom ได้วางวัตถุประสงค์ของงานด้านนี้สองเรื่องสำคัญ เรื่องแรกคือ มุ่งให้พลเมืองพัฒนาสมรรถนะและมั่นใจในการมีส่วนร่วมในสังคมดิจิทัล เรื่องที่สองคือ ให้ข้อมูลและเสริมสร้างความสามารถให้กับพลเมืองเพื่อเป็นผู้บริโภคและเป็นผู้สร้างสรรค์สื่อ

ด้วยบทบาทที่วางตนเองเป็น “ตัวเร่ง” Ofcom เน้นการสนับสนุนการทำงานให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ด้วยการทำวิจัยเพื่อแสดงข้อมูลที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ เกี่ยวกับความเข้าใจและการใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ของพลเมืองในสหราชอาณาจักร โดยแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเด็กและเยาวชนที่อายุน้อยกว่า 16 ปี กับ กลุ่มผู้ใหญ่ และแชร์ข้อมูลเหล่านี้กับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลเหล่านี้ไปใช้วางแผนนโยบายสาธารณะ และสามารถริเริ่มกิจกรรมต่าง ๆ ได้ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น มีการเก็บข้อมูลพื้นฐานครอบคลุมเรื่องสื่อในมิติของการเข้าถึง ความเข้าใจ และการสร้างสรรค์ และต่อมาได้ศึกษาเพื่อประเมินในประเด็นที่มีความละเอียดและซับซ้อนมากขึ้น เช่น การสำรวจเรื่องการเข้าถึง ซึ่งไม่ได้จำกัดเพียงแค่การเข้าถึงเครื่องมืออุปกรณ์เท่านั้น แต่ทำการประเมินเรื่องปริมาณการใช้ความเข้าใจในแต่ละแพลตฟอร์ม ความไว้วางใจในอินเทอร์เน็ต ในข่าว และความรู้ของพลเมืองเกี่ยวกับกติกาต่าง ๆ ในแง่ของการสร้างสื่อ การสำรวจความมั่นใจของประชาชนในการค้นข้อมูล (search engine user) รวมถึงการใช้โซเชียลเน็ตเวิร์ค

OFCOM เน้นการสนับสนุนการทำวิจัยเพื่อ
แสดงข้อมูลที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์
เกี่ยวกับความเข้าใจและการใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์
ของพลเมือง และแชร์ข้อมูลนี้กับหน่วยงานที่
เกี่ยวข้องเพื่อนำข้อมูลไปใช้วางนโยบาย
สาธารณะ ตลอดจนริเริ่มกิจกรรมต่างๆ
ที่มาภาพ : เว็บไซต์ Ofcom

สำหรับงานวิจัยเรื่องการใช้สื่อของเด็ก Ofcom ได้แบ่งกลุ่มเป้าหมายออกเป็นสองช่วงอายุ คือ อายุ 3-4 ขวบ และอายุ 5-15 ปี และมีการสำรวจมุมมองของผู้ปกครองด้วย⁸³ นอกจากนี้ Ofcom จัดทำจดหมายข่าวรายไตรมาสที่เรียกว่า Medial Literacy bulletin เพื่อเป็นศูนย์รวมเผยแพร่กิจกรรม ความเคลื่อนไหวและข้อมูลจากการศึกษาวิจัยของเครือข่ายที่ทำงานในเรื่องรู้เท่าทันสื่อทั้งในและต่างประเทศ เช่น ข้อเสนอแนะในเรื่องการสื่อสารระหว่างผู้ปกครองกับเด็กเกี่ยวกับสื่อลามกออนไลน์ เป็นต้น

รู้เท่าทันสื่อ กับ กสทช. ประเทศไทย

ในบ้านเรามีคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม หรือ กสทช. ซึ่งในระหว่าง พ.ศ. 2553-2560 ยังอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติ กสทช. พ.ศ. 2553 ช่วงเวลาดังกล่าว ภารกิจงานด้านการคุ้มครองผู้บริโภคแบ่งออกเป็นสองส่วน ได้แก่ ส่วนแรก เป็นการคุ้มครองผู้บริโภคในกิจการโทรคมนาคม ส่วนที่สองเป็นการคุ้มครองผู้บริโภคด้านกิจการกระจายเสียงและโทรทัศน์ หากพิจารณาจากกฎหมายที่เกี่ยวข้องไม่พบว่า มีการนิยามเรื่องการรู้เท่าทันสื่อไว้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามในระดับสำนักงาน กสทช. ภายใต้ภารกิจงานด้านคุ้มครองผู้บริโภคในกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ ซึ่งมีเป้าหมายว่า *เพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคโดยคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชน มิให้ถูกละเมิดจากผู้ประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ในลักษณะที่เป็นเท็จ บิดเบือน อคติ*

.....
⁸³ https://www.ofcom.org.uk/_data/assets/pdf_file/0020/108182/children-parents-media-use-attitudes-2017.pdf 1/28/2018

ไม่เป็นธรรม ครอบงำหรือเป็นการเอาเปรียบเพื่อประโยชน์ทางการค้า รวมทั้งส่งเสริมศักยภาพให้ประชาชนมีความตื่นตัว เข้มแข็ง รู้จักปกป้องตนเอง สามารถเข้าถึง เข้าใจ และใช้สื่ออย่างมีประสิทธิภาพ⁸⁴

สำนักด้านการคุ้มครองผู้บริโภคฝั่งกิจการกระจายเสียงฯ ได้นิยามความหมายของ “การรู้เท่าทันสื่อ”⁸⁵ คือ ทักษะ หรือความสามารถในการใช้สื่ออย่างรู้ตัว และ ใช้สื่ออย่างตื่นตัว

ความสามารถในการใช้สื่ออย่างรู้ตัวคืออะไร?

กสทช. ขยายความว่า เป็นความสามารถตีความ วิเคราะห์ แยกแยะ เนื้อหาสาระของสื่อ สามารถโต้ตอบกับสื่อได้อย่างมีสติและรู้ตัว สามารถตั้งคำถามว่าสื่อถูกสร้างขึ้นได้อย่างไร เช่น ใครเป็นเจ้าของสื่อ ใครผลิต และผลิตภายใต้ข้อจำกัดใด ควรเชื่อหรือไม่ หรือมีค่านิยมความเชื่ออะไรที่แฝงมากับสื่อนั้น พวกที่ผลิตสื่อหวังผลอะไรจากเรา ขณะที่ “การใช้สื่ออย่างตื่นตัว” หมายถึง การเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้รับสื่ออย่างเดียวนมาเป็นฝ่ายรุกโดยการแสวงหาข้อมูลเพิ่มเติม เข้าถึงข้อมูลข่าวสาร เข้าถึงสื่อที่หลากหลายและมีคุณภาพ สามารถใช้สื่อให้เกิดประโยชน์ ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสื่อต่าง ๆ ให้ดีขึ้น เช่น ท้วงติงหรือร้องเรียนเมื่อพบสื่อที่ไม่เหมาะสม เรียกร้องสิทธิในฐานะผู้บริโภคสื่อ เป็นต้น

กิจกรรมของ กสทช. ในการเพิ่มความสามารถของประชาชนเรื่องการรู้เท่าทันสื่อเน้นที่สื่อวิทยุ และโทรทัศน์ พบว่า เป็นการสนับสนุนให้สถาบันการศึกษาจัดอบรมผู้นำเพื่อเสริมสร้างทักษะการรู้เท่าทันสื่อ และส่งเสริมการรวมกลุ่มเครือข่ายผู้บริโภค นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรม เช่น คน-ทัน-สื่อ, Smart Media for Smart Consumer และการจัดเวทีร่วมกับภาคประชาสังคมเพื่อพัฒนารอบแนวคิดหลักสูตรรู้เท่าทันสื่อเพื่อพัฒนา

.....
⁸⁴ <https://www.nbtc.go.th/getattachment/Information/AnnualReport-2559.pdf.aspx> 1/29/2018

⁸⁵ <http://bcp.nbtc.go.th/knowledge/detail/306>

พลเมืองประชาธิปไตย นอกจากนี้ ยังพบว่า มีการสนับสนุนให้สถาบัน การศึกษาร่วมกับเครือข่ายคนพิการในการผลิตรายการเพื่อการรู้เท่าทันสื่อ ของกลุ่มคนพิการ⁸⁶

ในส่วนของสำนักงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านโทรคมนาคม⁸⁷ เป็นหน่วยงาน ที่วางขอบเขตอำนาจหน้าที่รับผิดชอบการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการ กำหนดมาตรการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนมิให้ถูกเอาเปรียบ จากผู้ประกอบการ มาตรการส่งเสริมสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของ ประชาชนในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์คลื่นความถี่และบริการในกิจการ โทรคมนาคม กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และดำเนินการเกี่ยวกับการ คุ้มครองผู้บริโภค กระบวนการรับและพิจารณาเรื่องร้องเรียน ตลอดจนยุติ ข้อขัดแย้งระหว่างผู้ประกอบการและผู้บริโภค โดยผู้บริโภคในกิจการ โทรคมนาคม ในที่นี้ หมายถึง ผู้ที่ใช้บริการโทรศัพท์บ้าน โทรศัพท์มือถือ โทรศัพท์สาธารณะและบริการอินเทอร์เน็ต

กิจกรรมที่ดำเนินการใน พ.ศ. 2559 มี 7 เรื่องด้วยกัน ได้แก่ เป็น ตัวกลางแก้ปัญหาเรื่องร้องเรียนเรื่องคุณภาพการบริการ, กำกับดูแลคุณภาพการ ให้บริการโดยออกตรวจวัดคุณภาพสัญญาณโทรศัพท์เคลื่อนที่สม่ำเสมอ, รมณรงค์สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ประชาชนเกี่ยวกับสถานการณ์ของระบบ โทรศัพท์เคลื่อนที่, แก้ไขปัญหาของผู้บริโภค เช่น เน็ตรั่ว, sms กวนใจ, ระวังการนำเข้าโทรศัพท์เคลื่อนที่บางรุ่นที่ไม่ปลอดภัย, จัดทำแนวทางการ ป้องกันเข้าเล่นเกม Pokemon Go เช่น แจ้งเตือนผู้บริโภคว่าหากเล่นเกมนี้ อาจทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่าย และมีการประสานความร่วมมือกับสำนักงาน คณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย เพื่อคุ้มครอง ผู้บริโภคให้รู้เท่าทันในการใช้บริการ

.....

⁸⁶ <http://www.nbtc.go.th/News/Press-Center.aspx>

⁸⁷ <http://tcp.nbtc.go.th/website/home/detail/1063/th 1/29/2018>

นอกจากนี้ ในส่วนของกองทุนวิจัยและพัฒนากิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมเพื่อประโยชน์สาธารณะ ภายใต้ กฎหมาย กสทช. พ.ศ. 2553 นับว่าเป็นส่วนที่กำหนดวัตถุประสงค์เรื่อง รู้เท่าทันสื่อไว้ชัดเจนที่สุด โดยระบุไว้ว่าส่งเสริมและสนับสนุนความสามารถ ในการรู้เท่าทันสื่อเทคโนโลยีด้านการใช้คลื่นความถี่ เทคโนโลยีสารสนเทศ และเทคโนโลยีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้พิการ ผู้สูงอายุ หรือ ผู้ด้อยโอกาส นอกจากนี้ในพระราชบัญญัติกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและ สว่างสรรค์ พ.ศ. 2558 ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกองทุนเพื่อ “ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนโดยเฉพาะเด็ก เยาวชนและครอบครัว มีทักษะในการรู้เท่าทันสื่อ เผื่อระวังสื่อที่ไม่ปลอดภัยและไม่สว่างสรรค์และ สามารถใช้สื่อในการพัฒนาตนเองชุมชนและสังคม”

การวางแผนทางการดำเนินงานด้านเท่าทันสื่อ หรือ เท่าทันสื่อดิจิทัล ของหน่วยงานกำกับดูแลด้านสื่อของสทราชอาณาจักรและออสเตรเลีย ช่วยให้เราเห็นความเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ของประเทศ เช่น การมุ่งไปสู่ สังคมเศรษฐกิจดิจิทัล องค์กรกำกับด้านสื่อจึงวางแนวทางในการจัดทำ การศึกษาวิจัยเพื่อให้หน่วยงานของตนเท่าทันและเข้าใจสถานการณ์การใช้ เทคโนโลยีของพลเมืองในประเทศตน จากนั้นจึงใช้ข้อมูลหลักฐานเชิงประจักษ์ เหล่านี้มาวางแผนนโยบายหรือประสานงานร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ทั้ง ภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคม ขณะเดียวกัน องค์กรกำกับดูแลสื่อ จะพิจารณาว่า ประเด็นใดที่เป็นความเร่งด่วนต่อพลเมืองเฉพาะกลุ่ม เช่น กลุ่มเด็กและเยาวชน หรือกลุ่มผู้สูงอายุ จึงจะมีการดำเนินนโยบายเฉพาะ ในเรื่องนั้น ๆ เป็นการเพิ่มเติม

เมื่อย้อนกลับมาดูในส่วนของประเทศไทย กสทช. หรือ กองทุนวิจัย กสทช. ซึ่งดำเนินการมากกว่า 6 ปี พบว่า ได้มีความพยายามในการนิยาม ขอบเขตของการรู้เท่าทันสื่อและมีวิสัยทัศน์ว่า เพื่อให้ผู้บริโภค “ใช้สื่ออย่าง

รู้ตัว และตื่นตัว” โดยรูปแบบของกิจกรรมมีความหลากหลาย เช่น การจัดเวที การจัดสัมมนา การให้ทุนสถาบันการศึกษาในการจัดอบรมผู้นำ หรือ การสนับสนุนการผลิตสื่อให้กับกลุ่มเฉพาะ อย่างไรก็ตามหากเปรียบเทียบกับการวางนโยบายในเรื่องนี้ขององค์กรกำกับในต่างประเทศดังตัวอย่างข้างต้น จะพบว่า การผลักดันภารกิจเท่าทันสื่อขาดการเชื่อมโยงสภาพปัญหาของผู้บริโภค หรืออีกนัยหนึ่งคือการวางทิศทางการทำงานไม่ได้เชื่อมโยงกับข้อมูลหรือสถานการณ์ของผู้บริโภคที่มีความแตกต่างกัน การจัดกิจกรรมจึงยากจะเชื่อมโยงหรือประเมินผลว่าบรรลุเป้าหมายในการตอบสนองต่อปัญหาแต่ละกลุ่มของผู้บริโภคสื่อหรือไม่อย่างไร

มาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เสริมภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันสื่อ ให้อุ่นใจ
Smart Media Consumers
โนชน

บทธรรมเครือข่ายผู้บริโภค
การประชุมเชิงปฏิบัติการ
Smart Media Consumers
เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผู้บริโภค

พบกับกิจกรรม
เสริมสร้างความรู้ เรื่อง
สื่อกระจายเสียง - โทรทัศน์
ผูกพันกับกระแสของเทคโนโลยี
และ จินตนาการอันไร้ขอบเขต
23 - 24 พฤษภาคม 17:00-20:00
ณ โรงแรม สโตนทาวน์

บทธรรมการ
เสริมสร้างภูมิคุ้มกันผู้บริโภค
● ODL
● จสท.
● กรมการศึกษาดูงาน
● กิจกรรมพัฒนาระบบออนไลน์และทรัพยากร
● ฐานเรียนรู้สาระชุมชน
● มาวัดใจเรื่องสื่อโซเชียลมีเดีย
● เกมวัดใจเรื่องสื่อ
● ฐานเรียนรู้เรื่องสื่อและการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์

23 พ.ค. 2560
ศูนย์ฯ กรุงเทพฯ

24 พ.ค. 2560
ศูนย์ฯ เชียงใหม่
ศูนย์ฯ นครราชสีมา

24 พ.ค. 2560
ศูนย์ฯ นครราชสีมา

จัดโดย สำนักงาน กสทช.

กลทช. ฝั่งกระจายเสียงฯ สนับสนุนให้สถาบันการศึกษาจัดอบรมผู้นำ เพื่อเสริมสร้างทักษะการรู้เท่าทันสื่อ และส่งเสริมการรวมกลุ่มเครือข่ายผู้บริโภค
ที่มาภาพ : เว็บไซต์ กลทช.

ตัวอย่างการเผยแพร่ข้อมูลเรื่องการเท่ากันสื่อของ
กสทช. ฟังกิจการโทรคมนาคม
ที่มาภาพ : เว็บไซต์ กสทช.

นอกจากนี้ กรอบกติกาของกฎหมาย กสทช. ที่มีขอบเขตอำนาจ เฉพาะด้านวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ และโทรคมนาคม ส่งผลให้ ขอบเขตเรื่องการเท่ากันสื่อยังถูกจำกัดอยู่ภายใต้แพลตฟอร์มวิทยุและ โทรทัศน์ แม้ว่าในความเป็นจริงการสื่อสารได้ข้ามแพลตฟอร์มแล้วก็ตาม แต่การกำกับดูแลของ กสทช. ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงเนื้อหาที่นำเสนอใน แพลตฟอร์มออนไลน์ต่าง ๆ โดยเนื้อหาในแพลตฟอร์มออนไลน์อยู่ภายใต้ การกำกับดูแลของกระทรวงไอซีที ซึ่งในปัจจุบันเป็นกระทรวงดิจิทัลเพื่อ เศรษฐกิจและสังคม

อย่างไรก็ตาม บทบาทของ กสทช. ภายหลังจากที่มีการประกาศใช้ พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2560 ส่งผลให้การดำเนินการของ กสทช. จากสถานะของ “องค์กรอิสระตาม รัฐธรรมนูญ” กลายเป็น “หน่วยงานของรัฐ” ที่ต้องดำเนินการตามอำนาจ

หน้าที่ให้สอดคล้องกับเป้าหมายและแนวทางดำเนินการที่กำหนดไว้ในนโยบายพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

นับตั้งแต่กลางปี พ.ศ. 2560 กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม มีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญในเรื่องการสร้างการรับรู้ภารกิจด้านความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ โดยสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล หรือ DEPA ประสานกับกระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมให้ความรู้เรื่อง Cyber Security สู่ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อสร้างความตระหนักให้แก่เยาวชน⁸⁸ นอกจากนี้ยังมีความร่วมมือระหว่างกระทรวงดิจิทัลฯ กับ สำนักงาน กสทช. ในการควบคุมการแสดงความคิดเห็นบนสื่อออนไลน์⁸⁹

หากพิจารณานโยบายระดับชาติ พบว่า เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2559 คณะรัฐมนตรีภายใต้การนำของรัฐบาลเผด็จการทหาร ได้ผ่านการพิจารณาแผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม โดยในยุทธศาสตร์ที่ 3 สร้างสังคมคุณภาพที่ทั่วถึงเท่าเทียมด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล นิยามความหมายของ “การสร้างสังคมคุณภาพด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล” หมายถึง การพัฒนาประเทศไทยที่ประชาชนทุกกลุ่มโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเกษตรกร ผู้ที่อยู่ในชุมชนห่างไกล ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาสและคนพิการสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากบริการต่าง ๆ ของรัฐผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล มีการรวบรวมและแปลงข้อมูล องค์ความรู้ของประเทศทั้งระดับประเทศและระดับท้องถิ่นให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลที่ประชาชนสามารถเข้าถึงและนำไปใช้ประโยชน์ได้โดยง่ายและสะดวก โดยประชาชนมีความรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสาร และมีทักษะการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม

.....

⁸⁸ <http://mdes.go.th/view/1.html/2565/2/9/2018>

⁸⁹ <https://www.matichon.co.th/news/833075/2/9/2018>

หนึ่งในเป้าหมายของยุทธศาสตร์นี้ คือ การพัฒนาพลเมืองที่ฉลาดรู้เท่าทันข้อมูลและมีความรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลให้เกิดประโยชน์และสร้างสรรค์ (digital literacy)⁹⁰

เนื่องด้วย Digital Thailand หมายถึง ประเทศไทยที่สามารถสร้างสรรค์และใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเต็มศักยภาพในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน นวัตกรรม ข้อมูล ทุนมนุษย์และทรัพยากรอื่นใด เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน⁹¹

จึงเป็นที่น่าจับตามดูต่อไปว่า ภารกิจเรื่องการเท่าทันสื่อและเท่าทันดิจิทัลจะได้รับการยกระดับจากกิจกรรมที่เปิดให้ตีความเรื่องการเท่าทันสื่ออย่างไร้ขอบเขต ไปสู่แนวทางการส่งเสริมสมรรถนะของพลเมืองเข้าสู่สังคมเศรษฐกิจดิจิทัล ตามที่ผู้บริหารประเทศวางไว้มากนักน้อยเพียงใด

.....
⁹⁰ http://www.mdes.go.th/assets/portals/1/files/590613_4Digital_Economy_Plan-Book.pdf
หน้า 43-46 1/30/2018

⁹¹ <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER6/DRAWER021/GENERAL/DATA0000/00000039.PDF> 1/30/2018